

O'QUV-USLUBIY
MAJMUA

TOSHKENT DAVLAT
YURIDIK UNIVERSITETI
HUZURIDAGI YURIDIK
KADRLARNI XALQARO
STANDARTLAR BO'YICHA
PROFESSIONAL O'QITISH
MARKAZI

HUQUQSHUNOSLIK

2023

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**OLIIY TA‘LIM TIZIMI KADRLARINI QAYTA TAYYORLASH
VA MALAKASINI OSHIRISH INSTITUTI**

**TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI HUZURIDAGI
YURIDIK KADRLARNI XALQARO STANDARTLAR BO‘YICHA
PROFESSIONAL O‘QITISH MARKAZI**

HUQUQSHUNOSLIK

qayta tayyorlash va malaka oshirish
yo‘nalishi

**“DAVLAT-HUQUQIY FANLARNING DOLZARB
MASALALARI”**

moduli bo‘yicha

O‘QUV–USLUBIY MAJMUUA

Modulning o‘quv-uslubiy majmuasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 25-avgustdagi 391-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan o‘quv dasturi va o‘quv rejasiga muvofiq ishlab chiqilgan.

Tuzuvchilar: S.Muratayev – TDYU Konstitutsiyaviy huquq kafedrası professori, y.f.d.

Taqrizchilar: I.Bekov – TDYU Konst kafedrası professori, y.f.n.

E.Egamberdiyev – TDYU Ma’muriy va moliya huquqi kafedrası dotsenti, y.f.n.

O‘quv-uslubiy majmua Toshkent davlat yuridik universiteti kengashining 202__ - yil _____dagi ___-sonli qarori bilan nashrga tavsiya qilingan.

MUNDARIJA:

I. ISHCHI DASTUR	4
II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA‘LIM METODLARI	11
III. NAZARIY MATERIALLAR	19
IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI	79
V. KEYSLAR BANKI	87
VI. GLOSSARIY	126
VII. ADABIYOTLAR RO‘YXATI	133
VIII. TAQRIZLAR	136

I. ISHCHI DASTUR

KIRISH

Ushbu dastur O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 12-iyundagi “Oliy ta’lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-4732-son, 2019-yil 27-avgustdagi “Oliy ta’lim muassasalari pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-son, 2019-yil 8-oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son va 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son farmonlari, 2017-yil 20-apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-son, 2017-yil 27-iyuldagi “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3151-son qarorlari, shuningdek Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 23-sentyabrdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797-son qarorlarida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo‘lib, u zamonaviy talablar asosida qayta tayyorlash va malaka oshirish jarayonlarining mazmunini takomillashtirish hamda oliy ta’lim muassasalari pedagog kadrlarining kasbiy kompetentligini muntazam oshirib borishni maqsad qiladi.

Modulning maqsad va vazifalari

Tinglovchilarda davlat-huquqiy fanlar sohasida nazariy bilimlar va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish, shuningdek davlat-huquqiy fanlarning dolzarb muammolari doirasida fanni o‘qitishning zamonaviy yondashuvlari bo‘yicha ko‘nikmalarni shakllantirish, muammoli vaziyatlarga nisbatan qonunchilikni izlash va qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirish, mantiqiy savollarga huquqiy asoslantirilgan javob berish ko‘nikmasini shakllantirish hamda mustaqil ta’lim orqali tinglovchiga bilimlarni mustaqil o‘zlashtirishga ko‘maklashish modulning maqsad va vazifalarini tashkil etadi.

Modul bo'yicha tinglovchilarning bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalariga qo'yiladigan talablar

Davlat-huquqiy fanlarning dolzarb masalalari modulini o'zlashtirish jarayonida:

Tinglovchi:

- ma'muriy, konstitutsiyaviy huquqning xususiyatlarini to'g'ri anglash, O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy islohotlar konsepsiyasi, ma'muriy tartib-taomillar to'g'risidagi qonunchilik va jamiyatda bo'layotgan siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni konstitutsion va ma'muriy qonunchilik bilan bog'lay olish, qo'llash bilan bog'liq muammolar va ularni hal etish yo'llarini **bilishi** kerak.

Tinglovchi:

- davlat-huquqiy fanlarga doir nazariy savollar va keyslar tuzish;
- davlat-huquqiy fanlar sohasiga doir ilmiy izlanishlar haqida ma'lumotga ega bo'lish;
- davlat-huquqiy fanlar sohasiga doir qonunchilikni amaliyotda qo'llash **ko'nikmalariga** ega bo'lishi lozim.

Tinglovchi:

- davlat xizmatlari ko'rsatish tizimini yanada takomillashtirish;
- ma'muriy tartib-taomillar to'g'risidagi qonunchilikni qo'llash;
- ma'muriy yustitsiya qonunchiligini tahlil qila olish;
- ma'muriy hujjatlarni shakllantira olish;
- davlat-huquqiy fanlar sohasiga doir muammolarni aniqlash, tahlil etish, baholash va umumlashtirish **malakalariga** ega bo'lishi zarur.

Tinglovchi:

- huquqni qo'llash amaliyotiga, o'quv jarayoniga ilmiy ishlanmalar natijalarini samarali joriy etish;
- talabalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, huquqiy, siyosiy madaniyatini va huquqiy ongini oshirish, ularda vatanparvarlik, yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish va rivojlantirish;
- davlat boshqaruvi tizimini bosqichma-bosqich nomarkazlashtirish **kompetensiyalarini** egallashi lozim.

Modulni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar

Davlat-huquqiy fanlarning dolzarb masalalari moduli ma'ruza, amaliy va ko'chma mashg'ulotlar shaklida olib boriladi.

Kursni o'qitish jarayonida ta'limning zamonaviy metodlari, pedagogik texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanilishi nazarda tutilgan:

- ma'ruza darslarida zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida multimediy va elektron-didaktik texnologiyalardan;

- o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlarda texnik vositalardan, ekspress-so'rovlar, test so'rovlari, aqliy hujum, guruhli fikrlash, kichik guruhlar bilan ishlash, kollokvium o'tkazish va boshqa interaktiv ta'lim usullarini qo'llash nazarda tutiladi.

Modulning o'quv rejadagi boshqa modullar bilan bog'liqligi va uzviyligi

Davlat-huquqiy fanlarning dolzarb masalalari moduli o'quv rejadagi Fuqarolik va jinoyat-huquqiy fanlarning dolzarb masalalari moduli bilan o'zaro bog'liq hamda uslubiy jihatdan uzviy bog'langan holda pedagoglarning kasbiy pedagogik tayyorgarlik darajasini orttirishga xizmat qiladi.

Modulning oliy ta'limdagi o'rni

Modulni o'zlashtirish orqali tinglovchilar davlat-huquqiy fanlar sohasidagi dolzarb masalalarni, mazkur tizimdagi muammolarni aniqlash, ularni tahlil etish va baholashga doir kasbiy kompetentlikka ega bo'ladilar.

Modul bo'yicha soatlar taqsimoti

№	Modul mavzulari	Umumiy o'quv yuklamasi soatlari			
		Jami	Auditoriya o'quv yuklamasi		
			Nazariy	Amaliy	Ko'chma mashg'ulot
1.	Davlat-huquqiy fanlarga nisbatan zamonaviy yondashuv	2	2		
2.	Ma'muriy tartib-taomillar	4	2	2	
3.	Ma'muriy sud ishlarini yuritish mavzusini o'qitishda amaliy materiallardan foydalanish texnologiyalari	6		2	4
4.	Zamonaviy davlat fuqarolik xizmati	4	2	2	
5.	Insonning ajralmas huquqlari va zamonaviy konstitutsionalizm	4	2	2	
6.	Huquqiy munosabatlar, huquqiy xulq-atvor va yuridik javobgarlik	2	2		
Jami		22	10	8	4

BAHOLASH MEZONI

Mazkur modul yuzasidan tinglovchilarning bilim, ko'nikma va malakalari nazorati belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

NAZARIY VA AMALIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-mavzu. Davlat-huquqiy fanlarga nisbatan zamonaviy yondashuv

Ommaviy huquq sohasi bo'lgan Ma'muriy huquq tushunchasiga yangicha yondashuv. O'zbekiston Respublikasi "Ma'muriy tartib-taomillar to'g'risida"gi Qonun asosida dars mashg'ulotini olib borish. Ma'muriy sudlar faoliyatini Ma'muriy huquq fanini o'qitishdagi o'rni.

2-mavzu. Ma'muriy tartib-taomillar

O'zbekiston Respublikasida ma'muriy tartib-taomillarning qonunchilik asoslari. Ma'muriy tartib-taomillar mavzusidan nazariy savollar tuzish. Ma'muriy tartib-taomillar mavzusidan muammoli savol tuzish. Muammoli savol tuzishda amaliyot materiallaridan foydalanish. Savollar tuzish uchun tegishli manbalardan foydalanish metodikasi.

3-mavzu. Ma'muriy sud ishlarini yuritish mavzusini o'qitishda amaliy materiallardan foydalanish texnologiyalari

Ma'muriy sud ishlarini yuritishning qonunchilik asoslari. Ma'muriy sud ishlarini yuritish mavzuda ma'muriy sud materiallaridan foydalanish. Dars mashg'ulotlariga tayyorgarlik ko'rishda amaliyotdan materiallar yig'ish, hujjatlar jildini tayyorlash metodikasi. Muammoli savol tuzishda amaliyot materiallaridan foydalanish. Dars mashg'ulotlariga amaliyotdan mutaxassis jalb qilish, darsning effektivligini baholash, talabani amaliyot bilan tanishtirish orqali bilimini oshirish.

4-mavzu. Zamonaviy davlat fuqarolik xizmati

Zamonaviy davlat fuqarolik xizmatining qonunchilik asoslari. "IRAC" usuli asosida dars o'tish. Muammoli vaziyatni og'zaki muhokama qilishning o'ziga xos xususiyatlari. Muammoli vaziyatni yozma muhokama qilishning o'ziga xos xususiyatlari. Muammoli vaziyatni muhokama qilishning asosiy mezonlari. Muammoli vaziyat asosida talabani bilimni aniqlash.

5-mavzu. Insonning ajralmas huquqlari va zamonaviy konstitutsionalizm

Insonning ajralmas huquqlari va zamonaviy konstitutsionalizmning huquqiy asoslari. Siyosiy huquqlar, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar. Mavzuga doir amaliyot materillarini tahlil qilish.

6-mavzu. Huquqiy munosabatlar, huquqiy xulq-atvor va yuridik javobgarlik

Mavzuga oid materiallarni talabalarga 2-3 hafta oldin taqdim qilish va tegishli yo‘l-yo‘riqlar berish. Kazusli vaziyat asosida talabalar o‘rtasida rollarni taqsimlash. Ularning mustaqil kazusdagi rollariga oid ssenariylarini tayyorlashni topshirish. Baholash mezonlari bilan tanishtirish va rolli mashg‘ulotni o‘tkazish.

KO‘CHMA MASHG‘ULOT MAZMUNI

Davlat-huquqiy fanlarning dolzarb masalalari fanida ma‘muriy sud materiallaridan foydalanish, sud protsesslarida qatnashish, ma‘muriy tartib-taomillarga oid amaliy materiallar bilan amaliyotda tanishish, davlat xizmatiga oid amaliy materiallaridan foydalanish va bevosita davlat fuqarolik xizmati organlarida tanishish ko‘chma mashg‘ulotning mazmunini tashkil etadi.

O‘QITISH SHAKLLARI

Quyidagi shakllarda ta‘lim berish ko‘zda tutilgan:

- binar ma‘ruza, bit dars, debatlar, vebinar;
- devorsiz maktab;
- online ma‘ruza;
- trening, videotrening;
- ma‘ruzalar va suhbatlar;
- aqliy hujum va bumerang, tanishuv usuli;
- dalil va argumentlar asosida fikrini asoslash, tinglash va eshitishga moslashish;
- kichik guruhlarda idrok xaritasida ishlash (hamkorlikda ishlashga o‘rganiladi).

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. Rahbariy adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz” mavzusidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqi. – T.: “O‘zbekiston”, 2016. – 56 b.

2. Mirziyoyev Sh.M. “Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi” mavzusidagi O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruzasi. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. B – 48.

3. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. –T.: “O‘zbekiston”. – 2017. – 102 b.

4. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi//Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni//Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022 y., 06/22/60/0082-son.

3. O‘zbekiston Respublikasining “Litsenziyalash, ruxsat berish va xabardor qilish tartib-taomillari to‘g‘risida”gi 14.07.2021-y., 701-Qonuni.

4. O‘zbekiston Respublikasining “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonuni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 20.04.2021-y., 03/21/682/0354-son.

5. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to‘g‘risida”gi Qonuni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2014 y., 19-son, 209-modda.

6. O‘zbekiston Respublikasining “Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to‘g‘risida”gi Qonuni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 49-son, 578-modda.

7. O‘zbekiston Respublikasining “Elektron hukumat to‘g‘risida”gi Qonuni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2015-y., 49-son, 611-modda.

8. O‘zbekiston Respublikasining 2022-yil 8-avgustdagi “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi 788-son Qonuni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 09.08.2022 y., 03/22/788/0723-son.

9. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksi // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 26.01.2018 y., 02/18/MPK/0627-son, 12.10.2018 y., 03/18/496/2043-son

10. O‘zbekiston Respublikasining “Ma’muriy tartib-taomillar to‘g‘risida”gi Qonuni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 09.01.2018 y., 03/18/457/0525-son; 07.01.2020 y., 03/20/600/0023-son.

III. Maxsus adabiyotlar

1. Ma’muriy huquq: Darslik / X.T. Odilqoriyev, I.Ismailov, N.T. Ismailov va boshq.; prof. X.T. Odilqoriyev va B.E.Qosimovning umumiy tahriri ostida. – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2010. – 640 b.

2. Xamedov I.A., Xvan L.B., Say I.M. Administrativnoe pravo Respubliki Uzbekistan Obshaya chast. Uchebnik. –T.: Konsauditinform-Nashr, 2012. – 591 s.

3. S.Murataev, B.Musaev, D.Artikov. Ma’muriy huquq va protsess. Darslik. TDYuU, 2020. -520-b.

4. Odilqoriev X.T., Tulteev I.T. va boshq. Davlat va huquq nazariyasi: Darslik / X.T.Odilqoriev tahriri ostida. – T.: Sharq, 2009. – 592 b.

5. Исламов З.М. Теория государства и права (Часть 1. Теория государства). Учебник. – Т.: ТГЮИ, 2013. – 325 с.

6. Hayitboev F.P., Najimov M.K. Hozirgi zamon asosiy huquqiy tizimlari. O‘quv qo‘llanma. – T.: TDYU, 2018. – 229 b.

7. Axmedshayeva M.A. Davlat va huquq rivojining hozirgi zamon tendensiyalari. – T.: TDYU, 2019. –235 b.

IV. Elektron ta’lim resurslari

1. <http://www.lex.uz>
2. <http://www.senat.uz>
3. <http://www.gov.uz>
4. <http://www.my.gov.uz>
5. <http://www.parliament.gov.uz>
6. <http://www.ziyonet.uz>

II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI

Materialni og‘zaki bayon qilish metodi

Tinglovchilar tomonidan bilimlarni o‘zlashtirish o‘qituvchining tushuntirishini faol qabul qilish va puxta o‘ylash evaziga amalga oshiriladi. Bilimlarni uzatish vositasi sifatida o‘qituvchi nutqi muhim ahamiyatga ega. Bu o‘rinda o‘qituvchining tinglovchilar faoliyatiga rahbarligi mavzuni qo‘yish, rejani e‘lon qilish, tinglovchilar faoliyatini boshqarishdan iborat bo‘ladi.

Suhbat metodi

Tinglovchilar tomonidan bilimlarni o‘zlashtirish jaraeni: ular e‘tiboriga havola etilaetgan savolning mohiyatini anglash, mavjud bilimlar va tajribani safarbar qilish, savolga oid ob‘ektlarni o‘zaro taqqoslash, puxta o‘ylash va savollarga to‘g‘ri javob tayerlashdan iborat. O‘qituvchining rahbarligi: mavzuni qo‘yish, savollarni ifodalash, berilgan javoblarni tuzatish, to‘ldirish va umumlashtirish kabi holatlarda namoèn bo‘ladi. Suhbat metodi erdamida bilimlarni o‘zlashtirishda tinglovchilar mavjud bilimlari va tajribalariga tayanadilar. 3. Darslik (umuman, kitob) bilan

“SWOT-tahlil” metodi

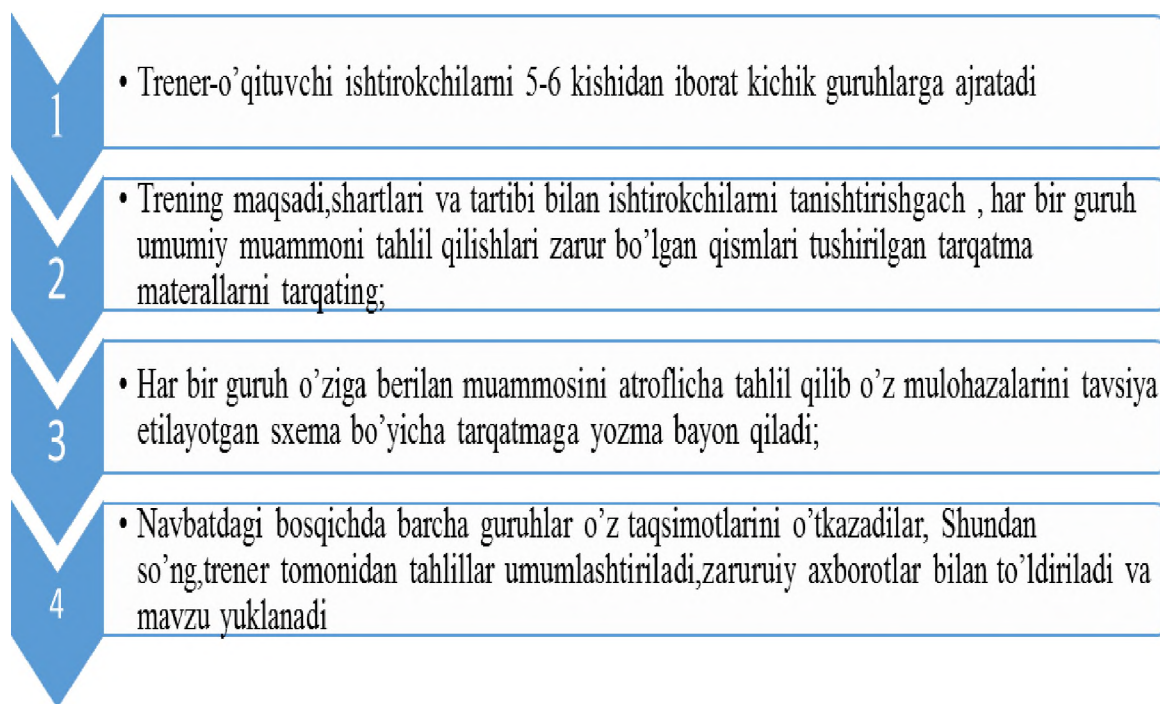
Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo‘llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

S- (strength)	• Kuchli tomonlari
W- (Weakness)	• Zaif kuchsiz tomonlari
O- (opportunity)	• Imkoniyatlari
T-(Threat)	• To‘siqlar

“Xulosalash” (Rezyume, Veer) metodi

Metodning maqsadi: Bu metod murakkab, ko‘ptarmoqli, mumkin qadar muammoli xarakterdagi mavzularni o‘rganishga qaratilgan. Metodning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo‘yicha bir xil axborot beriladi va ayni paytda, ularning har biri alohida aspektlarda muhokama etiladi. Masalan, muammo ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari bo‘yicha o‘rganiladi. Bu interfaol metod tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda tinglovchilarning mustaqil g‘oyalari, fikrlarini yozma va og‘zaki shaklda tizimli bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. “Xulosalash” metodidan ma‘ruza mashg‘ulotlarida individual va juftliklardagi ish shaklida, amaliy va seminar mashg‘ulotlarida kichik guruhlardagi ish shaklida mavzu yuzasidan bilimlarni mustahkamlash, tahlil qilish va taqqoslash maqsadida foydalanish mumkin.

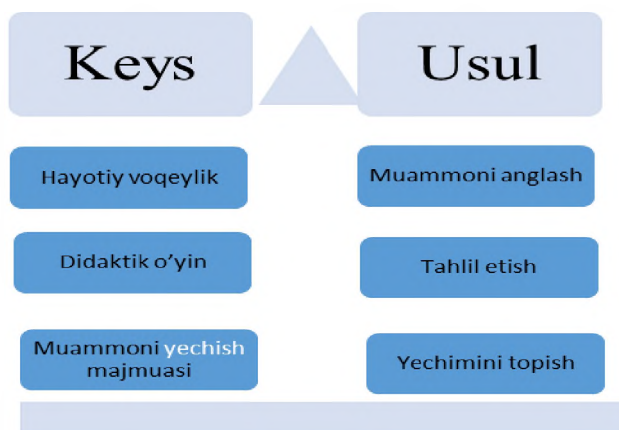
Metodni amalga oshirish tartibi

“Keys-stadi” metodi

“Keys-stadi” - inglizcha so‘z bo‘lib, (“case” – aniq vaziyat, hodisa, “stadi” – o‘rganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni o‘rganish, tahlil qilish asosida o‘qitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Mazkur metod dastlab 1921-yil Garvard universitetida amaliy vaziyatlardan iqtisodiy boshqaruv fanlarini o‘rganishda foydalanish tartibida qo‘llanilgan. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. Keys harakatlari o‘z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: Kim (Who),

Qachon (When), Qaerda (Where), Nima uchun (Why), Qanday/ Qanaqa (How), Nima-natija (What).

“Keys metodi”ni amalga oshirish bosqichlari

Ish bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot ta'minoti bilan tanishtirish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish(matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va o'quv topshirig'ni belgilash	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik ierarxiyasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali o'quv topshirig'ining yechimini izlash, hal etish yo'llarini ishlab chiqish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil yechim yo'llarini ishlab chiqish; ✓ har bir yechimning imkoniyatlari va to'siqlarni tahlil qilish; ✓ muqobil yechimlarni tanlash
4-bosqich: Keys yechimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka va guruhda ishlash; ✓ muqobil variantlarni amalda qo'llash imkoniyatlarini asoslash; ✓ ijodiy-loyiha taqdimotini tayyorlash; ✓ yakuniy xulosa va vaziyat yechimining amaliy aspektlarini yoritish

“FSMU” metodi

Texnologiyaning maqsadi: Mazkur texnologiya ishtirokchilardagi umumiy fikrlardan xususiyl xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni o‘zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur texnologiyadan ma’ruza mashg‘ulotlarida, o‘tilgan mavzuni so‘rashda, uyga vazifa berishda hamda amaliy mashg‘ulot natijalarini tahlil etishda foydalanish tavsiya etiladi.

F	• Fikringizni bayon eting
S	• Fikringizni bayoniga sabab ko‘rsating
M	• Ko‘rsailgan sababingizni isbotlab misol keltiring
U	• Fikringizni umumlashtiring

Texnologiyani amalga oshirish tartibi:

- qatnashchilarga mavzuga oid b‘yilgan yakuniyl xulosa yoki g‘oya taklif etiladi;
- har bir ishtirokchiga FSMU texnologiyasining bosqichlari yozilgan qog‘ozlar tarqatiladi;
- ishtirokchilarning munosabatlari individual yoki guruhiiy tartibda taqdimot qilinadi.

FSMU tahlili qatnashchilarda kasbiyl-nazariyl bilimlarni amaliyl mashqlar va mavjud tajribalar asosida tezroq va muvaffaqiyatli o‘zlashtirilishiga asos bo‘ladi.

“Insert” metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod tinglovchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o‘zlashtirilishini yengillashtirish maqsadida qo‘llaniladi, shuningdek, bu metod tinglovchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o‘taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- o‘qituvchi mashg‘ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan input-matnni tarqatma yoki taqdimot ko‘rinishida tayyorlaydi;

- yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta‘lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko‘rinishida namoyish etiladi;

- ta‘lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o‘z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda tinglovchilar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

Belgilar	1-matn	2-matn	3-matn
“V” – tanish ma‘lumot.			
“?” – mazkur ma‘lumotni tushunmadim, izoh kerak.			
“+” bu ma‘lumot men uchun yangilik.			
“– ” bu fikr yoki mazkur ma‘lumotga qarshiman?			

Belgilangan vaqt yakunlangach, tinglovchilar uchun notanish va tushunarsiz bo‘lgan ma‘lumotlar o‘qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to‘liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg‘ulot yakunlanadi.

“Tushunchalar tahlili” metodi

Metodning maqsadi: mazkur metod tinglovchilar yoki qatnashchilarni mavzu buyicha tayanch tushunchalarni o‘zlashtirish darajasini aniqlash, o‘z bilimlarini mustaqil ravishda tekshirish, baholash, shuningdek, yangi mavzu bo‘yicha dastlabki bilimlar darajasini tashhis qilish maqsadida qo‘llaniladi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- ishtirokchilar mashg‘ulot qoidalari bilan tanishtiriladi;
- tinglovchilarga mavzuga yoki bobga tegishli bo‘lgan so‘zlar,

tushunchalar nomi tushirilgan tarqatmalar beriladi (individual yoki guruhli tartibda);

- tinglovchilar mazkur tushunchalar qanday ma'no anglatishi, qachon, qanday holatlarda qo'llanilishi haqida yozma ma'lumot beradilar;

- belgilangan vaqt yakuniga yetgach o'qituvchi berilgan tushunchalarning to'g'ri va to'liq izohini o'qib eshittiradi yoki slayd orqali namoyish etadi;

- har bir ishtirokchi berilgan to'g'ri javoblar bilan o'zining shaxsiy munosabatini taqqoslaydi, farqlarini aniqlaydi va o'z bilim darajasini tekshirib, baholaydi.

“Blits-o'yin” metodi

Metodning maqsadi: tinglovchilarda tezlik, axborotlar tizmini tahlil qilish, rejalashtirish, prognozlash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Mazkur metodni baholash va mustahkamlash maksadida qo'llash samarali natijalarni beradi.

Metodni amalga oshirish bosqichlari:

1. Dastlab ishtirokchilarga belgilangan mavzu yuzasidan tayyorlangan topshiriq, ya'ni tarqatma materiallarni alohida-alohida beriladi va ulardan materialni sinchiklab o'rganish talab etiladi. Shundan so'ng, ishtirokchilarga to'g'ri javoblar tarqatmadagi “yakka baho” kolonkasiga belgilash kerakligi tushuntiriladi. Bu bosqichda vazifa yakka tartibda bajariladi.

2. Navbatdagi bosqichda trener-o'qituvchi ishtirokchilarga uch kishidan iborat kichik guruhlariga birlashtiradi va guruh a'zolarini o'z fikrlari bilan guruhdoshlarini tanishtirib, bahslashib, bir-biriga ta'sir o'tkazib, o'z fikrlariga ishonirish, kelishgan holda bir to'xtamga kelib, javoblarini “guruh bahosi” bo'limiga raqamlar bilan belgilab chiqishni topshiradi. Bu vazifa uchun 15 daqiqa vaqt beriladi.

3. Barcha kichik guruhlar o'z ishlarini tugatgach, to'g'ri harakatlar ketma-ketligi trener-o'qituvchi tomonidan o'qib eshittiriladi, va tinglovchilardan bu javoblarni “to'g'ri javob” bo'limiga yozish so'raladi.

4. “To'g'ri javob” bo'limida berilgan raqamlardan «yakka baho» bo'limida berilgan raqamlar taqqoslanib, farq bulsa “0”, mos kelsa “1” ball quyish so'raladi. Shundan so'ng “yakka xato” bo'limidagi farqlar yuqoridan pastga qarab qo'shib

chiqilib, umumiy yig'indi hisoblanadi.

5. Xuddi shu tartibda “to‘g‘ri javob” va “guruh bahosi” o‘rtasidagi farq chiqariladi va ballar “guruh xatosi” bo‘limiga yozib, yuqoridan pastga qarab qo‘shiladi va umumiy yig‘indi keltirib chiqariladi.

6. Trener-o‘qituvchi yakka va guruh xatolarini to‘plangan umumiy yig‘indi bo‘yicha alohida-alohida sharhlab beradi.

7. Ishtirokchilarga olgan baholariga qarab, ularning mavzu bo‘yicha o‘zlashtirish darajalari aniqlanadi.

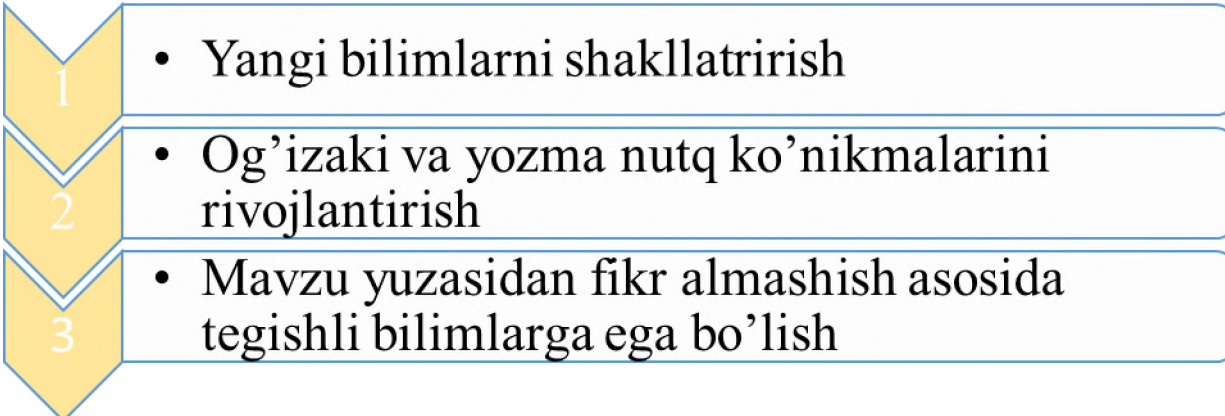
“Munozara” metodi

Ta’lim tizimida tizimlarda nutq o‘qitish, o‘z fikrini mustaqil va asosli bayon qilib, xulosalar chiqarish vositasi sifatida g‘oya muhim o‘rin egallaydi. Bu bajariladigan ishning bir turi bo‘lib, o‘zaro tortishish jarayonini keltirib chiqaradi va unga aniqlik kiritadi. Tinglovchilar tomonidan “o‘z so‘zi” o‘ziga xos uslub asosida izchil, savol fikr yuritiladi.

Munozara vaqtida tinglovchilar o‘zlariga ishongan holda savollarni munozara qilishadi. Munozara uchun shunday sharoit yaratishi kerakki, unda tinglovchilar o‘z fikrlarini ishonch bilan ochiq aytish, kamchiliklari uchun aybga qo‘ymasliklariga ishongan holda bayon etishlari lozim.

Masalan: Ma’muriy ixtiyoriylik ma’muriy hujjat qabul qilishga qanday ta’sir qiladi?

MUNOZARA USULIDA QUYIDAGI MAQSADLARDA FOYDALANISH MUMKIN

-
- 1 • Yangi bilimlarni shakllatirish
  - 2 • Og‘izaki va yozma nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish
  - 3 • Mavzu yuzasidan fikr almashish asosida tegishli bilimlarga ega bo‘lish

“Pinbord” metodi

Pinbord inglizchadan: pin – mustahkamlash, board –doska ma’nosini bildiradi. Bu usulda munozara yoki suhbat amaliy usul bi-lan bog‘lanib ketadi. Metod maqsadi rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi vazifasini bajarish. Bunda tinglovchilarda muloqot yuritish va munozara olib borish madaniyati shakllanadi, o‘z fikrini nafaqat og‘zaki, balki yozma ra-vishda bayon etish mahorati, mushohada qilish va tizimli fikr yuritish ko‘nikmasi rivojlanadi.

“Portfolio”metodi

“Portfolio” – (ital. portfolio – portfel, ingl.hujjatlar uchun pap-ka) ta’limiy va kasbiy faoliyat natijalarini autentik baholashga xizmat qiluvchi zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan hisoblanadi. Portfolio mutaxassisning saralangan o‘quv-metodik ishlari, kasbiy yutuqlari yig‘in-disi sifatida aks etadi. Jumladan, tinglovchi yoki tinglovchilarning modul yuzasidan o‘zlashtirish natijasini elektron portfoliolar orqali tekshi-rish mumkin bo‘ladi. Oliy ta’lim muassasalarida portfolioning quyidagi turlari mavjud:

Faoliyat turi	Ish shakli	
	Individual	Guruhiy
Ta’limiy faoliyat	Tinglovchilar portfoliosi, bitiruvchi, doktorant, tinglovchi portfoliosi va boshq.	Tinglovchilar guruhi, tinglov-chilar guruhi portfoliosi va boshq.
Pedagogik faoliyat	O‘qituvchi portfoliosi, rahbar xodim portfoliosi	Kafedra, fakultet, markaz, OTM portfoliosi va boshq.

Muammoli metod

Muammoli metodning mohiyati mashg‘ulotlar jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish va yechishdan iborat bo‘lib, uning asosida didaktik ziddiyatlar yotadi. Ziddiyatlarni bartaraf etish nafaqat ilmiy bilish yo‘li shu bilan birga o‘quv yo‘li hamdir.

III. NAZARIY MATERIALLAR

1-mavzu. Davlat-huquqiy fanlarga nisbatan zamonaviy yondashuv

Reja:

1. Ommaviy huquq sohasi bo'lgan Ma'muriy huquq tushunchasiga yangicha yondashuv.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ma'muriy tartib-taomillar to'g'risida"gi Qonun asosida dars mashg'ulotini olib borish.
3. Ma'muriy sudlar faoliyatini Ma'muriy huquq fanini o'qitishdagi o'rni.

Tayanch iboralar: Harakatlar strategiyasi, "Yaxshi boshqaruv", ma'muriy yustitsiya, ma'muriy tartib-taomillar.

Ma'muriy islohot 2017-yilda rasman boshlandi, 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi qabul qilindi. Uning maqsadlari ancha "yo'naltirilgan" tarzda ishlab chiqilgan - davlat boshqaruvini markazsizlashtirish, davlat xizmatchilarining kasbiy tayyorgarligi, moddiy va ijtimoiy ta'minot darajasini oshirish, shuningdek iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishni bosqichma-bosqich qisqartirish; mamlakatni ijtimoiy-siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish vazifalarini amalga oshirishda o'zaro manfaatli hamkorlik samaradorligini oshirishga qaratilgan davlat-xususiy sheriklikning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish; davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash, jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari to'g'risida ma'lumot berishning zamonaviy shakllarini joriy etish; "Elektron hukumat" tizimini takomillashtirish, aholi va tadbirkorlik sub'ektlari uchun davlat xizmatlari samaradorligini, taqdim etilishi sifatini va mavjudligini oshirish.

Albatta, boshqa islohotlar singari ma'muriy islohotlar doirasida ham davlat boshqaruvi sifatini oshirish uchun ko'plab harakatlar amalga oshirildi; davlat boshqaruvi jarayonini huquqiy tartibga solish bo'yicha ko'p ishlar qilindi. Xususan, 2017-yilda Prezident farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy islohotlar konsepsiyasiga muvofiq, davlat boshqaruvining kontseptual yangi modelining asosiy yo'nalishlari shakllantirildi.

Bizning fikrimizcha, davlat boshqaruvini huquqiy tartibga solishning asosiy kamchiligi - izchillikning etarli emasligi, bu asosan davlat boshqaruvining past sifatini belgilaydi, bu esa mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining ko'plab muammolari va muammolarini muvaffaqiyatli hal qilishning asosiy to'siqlaridan biriga aylandi, fuqarolarning hayot sifati va xavfsizligini ta'minlash. Hozirgi vaqtda davlat boshqaruvi jarayonining turli masalalari turli xil huquqiy

hujjatlar bilan tartibga solinadi. Ularning aksariyati barqaror bo'lmay va davlat boshqaruvi amaliyotida bahsli echim topadi. Ularni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar ko'pincha bir-biriga zid keladi. Biron bir qonunchilik hujjati davlat boshqaruvini boshidan oxirigacha, uning barcha bosqichlari - tayyorlash va qarorlarni qabul qilish, shu jumladan rejalashtirish, tashkil etish va vakolat berish, to'g'ridan-to'g'ri ijro etish, natijalarni nazorat qilish va nazorat qilish, qabul qilingan qarorlarni to'g'rilashni ko'rib chiqmaydi.

Shuningdek, davlat boshqaruvining turli xil vositalari va mexanizmlariga nisbatan etarlicha muvofiqlashtirilgan talablarni belgilaydigan qonunchilik hujjati mavjud emas. Afsuski, 2020-yil may oyida jamoatchilik muhokamasiga taqdim qilingan "Davlat davlat xizmati to'g'risida" gi Qonun loyihasi kontseptual jihatdan bir jinsli emas, ichki qarama-qarshiliklar va ziddiyatli, bir-biriga zid qoidalarga ega. Ko'rinib turibdiki, u davlat xizmatining martaba va rasmiy modellari o'rtasidagi sezilarli tizimli farqlarni hisobga olmagan holda, turli xil xorijiy modellarning parchalaridan mexanik ravishda toshbo'ron qilingan.

Bunday sharoitda iqtisodiy rivojlanish, aholining turmush darajasini yaxshilash, mamlakat va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash uchun uning sifatini ta'minlash uchun davlat boshqaruvini huquqiy tartibga solishning izchilligini oshirish zarur. Bunga umuman davlat boshqaruviga yagona yondashuvni belgilaydigan qonunni qabul qilish, davlat boshqaruvini boshqarish sikliga, uning barcha bosqichlariga, davlat funktsiyalari tarkibi va bajarilishini tashkil etishga, asosiy vositalarga qo'yiladigan talablarni qabul qilish orqali erishish mumkin. va davlat boshqaruvi mexanizmlari. Bunday qonun hal etilishining rag'batlantiruvchisi va kafiliga aylanishi mumkin, shu jumladan, davlat boshqaruvini isloh qilish (rivojlantirish, takomillashtirish) ning turli yo'nalishlari doirasida echimini topmaydigan masalalar. Ushbu mavzudagi asosiy tushuncha davlat boshqaruvi. Bizning fikrimizcha, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 1970-yilda kiritilgan quyidagi ta'rifga asoslanish kerak: "davlat boshqaruvi - bu davlat tashkilotlari orqali milliy maqsad va vazifalarga erishish jarayoni".

Shu munosabat bilan, boshqaruv jarayonida ishtirok etadigan kuchsiz subyektlar tufayli boshqaruv jarayoni ishtirokchilari soni doimiy ravishda ko'payib borishini yodda tutgan holda, davlat boshqaruvi sub'ektlari to'g'risida gaplashish maqsadga muvofiqdir. Samarali boshqaruv jamoatchilik ishtiroki va ochiqlik orqali amalga oshiriladi. Demak, davlat sub'ektlariga davlat organlari, davlat idoralari, davlat korporatsiyalari, shuningdek, hukumat ishtirokidagi xo'jalik yurituvchi sub'ektlar kirishi kerak. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, "davlat unitar korxonalari" kabi boshqaruv sub'ektlari dastur hujjatlariga muvofiq tugatilishi yoki davlat ishtirokidagi iqtisodiy kompaniyalarga aylantirilishi kerak.

Davlat boshqaruviga tizimli me'yoriy yondashuv mavjud bo'lmagan taqdirda ma'muriy islohotlarning tarqoqligi ba'zi bir natijalarga olib keldi. Bu, asosan, islohot choralari ko'rishi kerak bo'lgan doktrinaning qoloqligi bilan bog'liq. Nazariyani muayyan boshqaruv muammolaridan ajratish, uslubiy va uslubiy ishlanmalarning etishmasligi kuch tuzilmalari xodimlari o'rtasida mahalliy olimlarning haqiqiy muammolarni hal qilishga tayyor emasligi va qobiliyatsizligi to'g'risida fikr shakllantiradi, hukumat qarorlarini qabul qilishda ixtiyoriylikka va ularning past samaradorligiga olib keladi.

Turli qonunlarda, hanuzgacha juda tarqoq, davlat boshqaruvining ayrim jihatlarini tartibga solishga urinishlar qilinmoqda, chunki xalqaro tashkilotlar tomonidan qayd etilgan ma'muriyatni isloh qilishning deyarli barcha tendentsiyalari O'zbekistonda kuzatilmoqda. Darhaqiqat, «yaxshi boshqaruv» tamoyillari allaqachon joriy etilmoqda, ammo bu qismli va tartibsiz amalga oshirilmoqda. Agar oshkoralik va jamoatchilik ishtiroki bosqichma-bosqich mustahkamlanib boradigan bo'lsa, masalan, hisobot amalda qonunchiligimizda o'z aksini topmagan. Hisobot berishning asosi shundaki, u pirovardida mansabdor shaxslarni majbur qiladi va ularning ixtiyorini cheklaydi. Har qanday jamiyat va davlat tegishli mexanizmlarga muhtoj. Hisobot berishning ko'plab shakllari ichki qonunchilikda kam rivojlangan, qo'llanilmaydi yoki amalda qisqartirilgan shaklda qo'llaniladi.

Yuqoridagi fikrlarning barchasi jamoat huquqi sohasidagi qonun hujjatlarini tizimlashtirish yo'lidagi doktrinali «to'siqlar»dir. Shubhasiz, ushbu munosabatlar sohasi chuqur doktrinani o'rganish va normativ tizimlashtirishga muhtoj. Umuman olganda, huquq sohasidagi qarz olish o'z huquqiy an'analari va shartlarini sinchkovlik bilan ko'rib chiqishni talab qiladi. Tadqiqotchilar ta'kidlashlaricha, postsovet davlatlari an'analari jamiyatning barcha jabhalarida davlatning paternalistik g'amxo'rligiga asoslangan yuqori darajadagi ma'muriy muvofiqlashtirish va aholining mentaliteti mustahkamlanib borgan.

Ma'muriy islohotlar davrida O'zbekistonda eng yaxshi tajribadan foydalanish va boshqalarning xatosini hisobga olish imkoniyati mavjud. Barcha nazariyalarni nomukammal deb tan olib, siz o'zingizning narsangizni ixtiro qilishingiz va moslashtirishingiz mumkin, shuning uchun orqada qolishning ortiqcha tomoni ham bor. Ma'muriy islohotlarning xorijiy tajribasidan foydalanishda ularning salbiy natijalarini ham, mamlakatimizda muvaffaqiyatli islohot o'tkazish uchun bir qator shartlarning mavjud emasligini ham hisobga olish kerak, masalan: qonunchilikka rioya qilgan veberian byurokratiyasining yo'qligi va G'arbning davlatga nisbatan xurofotining yo'qligi. Agar biz davlat boshqaruviga bag'ishlangan me'yoriy-huquqiy hujjat turi haqida gapiradigan bo'lsak, u holda bu davlat boshqaruvi kodeksi bo'lishi kerak. Kodeks ijtimoiy munosabatlarning muayyan sohasidagi huquqiy tartibga solishning eng yuqori

shakli ekanligi haqidagi dalillar bilan tasdiqlanadi. Deyarli barcha tarmoqlarda kod (fuqarolik qonuni, oila, uy-joy, aholining mehnat va bandligi, moliya) yoki yirik tarmoq qonunlari (ta'lim, fan, madaniyat, mudofaa) shaklida o'zlarining katta normativ aktlari mavjud.

Darhaqiqat, ushbu kod qo'ng'iroq kartasi va boshqa qonunlar orasida asosiy hisoblanadi, deb ishoniladi. Kontinental huquqiy tizimlarda kodifikatsiya - bu tizimli huquqiy fikrlash va tartibga solishning ifodasi va kafolati. Masalan, ma'muriy huquq manbalarining tizimsizligi ko'pincha huquqiy adabiyotlarda qayd etiladi. Va bu fakt ommaviy huquqning etakchi tarmog'ini xususiy huquqning asosiy sohasi sifatida fuqarolik huquqi bilan raqobatlashishiga to'sqinlik qiladi. Darhaqiqat, qonunchiligimiz ma'muriy huquqning bitta institutini - ma'muriy javobgarlikni (O'zA CoAO) kodekslaydi. Yaqinda yana bir muassasa - davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining xatti-harakatlari va qarorlari ustidan sud tomonidan shikoyat qilish kodeksga aylandi (O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy protsessual kodeksi) va uning amalda bajarilishini baholash hali ham qiyin.

Taklif etilayotgan qonun loyihasining amaldagi qonunchilik tizimidagi joyiga qaytsak, shuni ta'kidlash kerakki, ushbu qonun ko'rib chiqilayotgan sohadagi huquqiy normalarni tizimlashtirish maqsadlariga xizmat qiladi va keyingi kodifikatsiya yo'lidagi birinchi qadam sifatida qaralishi mumkin. Shuning uchun kontseptsiyada prognoz qilinayotgan qonun "tizimni shakllantirish" sifatida tavsiflanadi. Ushbu modelga muvofiq tizimlashtirish muammosiz, uzoq muddat aprobatsiya va moslashtirish bilan amalga oshirilishi mumkin.

Biroq, kodni yaratish, qoida tariqasida, amaldagi qonunchilikni tizimlashtirish uchun uzoq yo'l bo'lib, uni noldan "boshlash" emas, bu uning sifati va o'zgarishlarni minimallashtirish kafolati. Shu sababli, ko'plab sabablarga ko'ra Davlat boshqaruvi kodeksi masalasini ko'tarish hali erta. Ammo davlat boshqaruvi asoslari to'g'risida qonun qabul qilish zarurati mavjud. Ushbu qonun muntazam ravishda davlat boshqaruvini jarayon deb ta'riflashi, uning zarur bosqichlarini ajratib ko'rsatishi, hokimiyat tomonidan amalga oshiriladigan davlat boshqaruvi funksiyalari va davlat boshqaruvining sifatini ta'minlovchi vositalarini tasniflashi mumkin. Qonunning muhim vazifasi nafaqat "ushbu qonun maqsadlari uchun", balki ko'rib chiqilayotgan barcha sohalarda qo'llaniladigan umumiy tushunchalarni taqdim etishdir. Demak, aynan mana shu yerda terminologik nomuvofiqlik va javobgarlik to'g'risidagi qonun hujjatlari uchun o'ta muhim bo'lgan "mansabdor" va "davlat xizmatchisi" tushunchalari, shuningdek, "davlat lavozimini egallab turgan shaxs" o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik bir necha bor takrorlangan.

Davlat boshqaruvi to'g'risidagi qonunda davlat organining kontseptsiyasi va uning faoliyati ayrim hollarda (davlat yoki xususiy) qaysi qonunga bo'ysunishi kabi muhim masalalar belgilanishi mumkin. Bunda nizolarning sud yurisdiksiyasi to'g'risida savol tug'iladi - ideal holda, hokimiyat ishtirokidagi nizolarni maxsus tuzilgan ma'muriy sudlar hal qilishi kerak.

Agar qonunda ko'rib chiqilayotgan sohadagi barcha normativ-huquqiy hujjatlarda, masalan, qonuniylik, samaradorlik va samaradorlik, oshkoralik, korrupsiyaga qarshi kurash, shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish kabi barcha tatbiq etilishi kerak bo'lgan davlat boshqaruvi tamoyillari belgilangan bo'lsa, bu mantiqan to'g'ri. davlat hokimiyati organlarining javobgarligi, jamiyatning davlat boshqaruvidagi ishtiroki, boshqaruv qarorlarining samaradorligi va asosliligi. Printsiplarni real amalga oshirish uchun nazorat va monitoring, davlat organlari faoliyati samaradorligini baholash, korrupsiyaga qarshi choralar, normativ-huquqiy hujjatlar va RIA ekspertizasi, boshqaruv jarayonlarini axborotlashtirish kabi maxsus vositalardan foydalaniladi. Shunday qilib, BMTning ma'lumotlariga ko'ra, hozirgi kunda BMTga a'zo 192 davlatdan faqat uch mamlakat davlat boshqaruvini axborotlashtirish siyosatini olib bormaydilar (Markaziy Afrika Respublikasi, Somali va Zambiya). Bundan tashqari, erishilgan davlatni tartibga soluvchi amaldagi qonunlarning aksariyatidan farqli o'laroq, bu davlat boshqaruvining yangi modeliga, ya'ni natijada davlat boshqaruviga o'tishni aks ettiradigan, umuman boshqaruv sifatini ta'minlaydigan va yaxshilaydigan qonun bo'lishi kerak.

Xulosa qilib, taklif qilingan yondashuvning mohiyatini ta'kidlab o'tamiz: yuqori sifatli davlat boshqaruvi amal qilish, samaradorlik va samaradorlik talablariga javob berishi kerak. Bizning tushunchamizga ko'ra, davlat boshqaruvi asosliligi mezonlari davlatning jamoat munosabatlarining ma'lum bir sohasiga aralashishi, agar buning uchun asoslar mavjud bo'lsa, bashorat qiladi. Agar davlat aralashuvi uchun aniq sabablar bo'lmasa, bu munosabatlar davlatning yordamisiz - bozor mexanizmlari, davlat institutlari, o'zini o'zi boshqarish va boshqalar orqali tartibga solinadi. Davlat boshqaruvi samaradorligining mezonlari bu yakuniy ijtimoiy jihatdan erishish darajasidir. muhim natijalar, oraliq natijalar va darhol natijalar. Fuqarolar, tashkilotlar va davlat yuridik shaxslari xarajatlarini minimallashtirish bilan birga davlat funksiyalari (kutilayotgan natijalar, samaradorlik ko'rsatkichlari va ularning maqsadli qiymatlari) amalga oshirilishining samaradorligini ta'minlash samaradorlikning mezonidir.

Ma'muriy qonunchilikni modernizatsiya qilish: fuqarolarning ommaviy huquqi tomon Konstitutsiya davlat yoki xususiy huquqning eng muhim sohalarida, aslida yoki o'z mohiyatiga ko'ra milliy huquqning asoschisidir; u faqat ushbu huquq tarmoqlarini e'lon qilish, bayon qilish, nomzod qilish organi

bo'lishi mumkin. Faqatgina ma'muriy huquq milliy ommaviy huquq institutining amaldagi va amaldagi organidir. Bu mamlakat konstitutsiyasini ijro etish va ijro etish mexanizmi, yoki aksincha, ijro etmaslik mexanizmi.

Agar aksariyat hollarda jamoat huquqiy munosabatlari amalda vakolatli mansabdor shaxslarning shaxsiy manfaatlarini ularni amalga oshirish huquqlari bilan qondirmasdan amalga oshirib bo'lmaydigan bo'lsa, demak bizda shunday ma'muriy qonunchilik mavjudki, ular milliy huquqni aniq huquq sifatida yaratishga qodir emas, aksincha buning o'rniga davlat ishlarida hokimiyatning shaxsiy korrupsiyasiga.

Ommaviy huquq tushunchasi Yustinian kodeksida allaqachon mavjud - qadimgi qonunlar to'plami. "Qonunni o'rganish ikki qismga bo'linadi: davlat va xususiy", - biz Ulpiyanda o'qiymiz. Bu erda qonunlarning birligi g'oyasi ifodalanadi, u faqat uning ikkita tarmog'iga bo'linadi, faqat tadqiqot, o'rganish, tahlil paytida. Keyinchalik: "Rim davlatining pozitsiyasiga tegishli bo'lgan (ishora qiluvchi) jamoat huquqi, xususiy, bu shaxslar foydasiga (murojaat qiladi); ijtimoiy foydali va xususiy foydali mavjud". "Umumiy manfaat g'oyasi qanchalik sodda bo'lsa, shunchaki ifoda etilgan".

"Ijtimoiy munosabatlarda foydali bir narsa bor" degan jamoat huquqi mohiyatining Rim formulasi sub'ektni tashkil etadigan va mulk huquqi sifatida ommaviy huquqning mohiyatini belgilaydigan jamoat manfaatining uchligini tasdiqlaydi:

- 1) mavjud bo'lgan tovar;
- 2) jamoatchilik munosabatlariga kiritilgan tovar, ya'ni barcha fuqarolar, jamiyat a'zolari tomonidan teng iste'mol qilinadigan va bir xil foydalaniladigan tovar;
- 3) shubhasiz, barcha fuqarolar tomonidan foydalanishning ommaviy ma'nosida foydali bo'lgan ne'mat.

Ushbu formulada davlat fuqarolar uchun odatda foydali foyda va odatda ishlatiladigan qiymat sifatida ko'rsatiladi, odatda fuqarolar foydalanadigan har qanday narsaga ishora qiladi. Ko'rinib turibdiki, bu yerda jamoatchilikni tushunish jamoatchilik manfaatlaridan ko'ra chuqurroq va aniqroq mezonga asoslangan.

Qiziqish haqiqatan egallangan obyekt bilan emas, balki faqat qiziqish predmeti uchun o'ylab topiladigan va kerakli bo'lgan narsalar bilan shug'ullanadi, shuning uchun munosabatlarga kiritilmagan ob'ektga bo'lgan huquqni belgilash noto'g'ri, obyekt nima? qiziqish. Bu xatoni Rim olimlari, afsonaviy jamoatchilik manfaatlaridan kelib chiqqan holda va undan keyin ma'muriy huquqni chiqargan sovet olimlaridan farqli o'laroq qilganlar.

Qadimgi rimliklar jamoat qonunchiligini haqiqatan ham mavjud bo'lgan, lekin tasavvur qilib bo'lmaydigan yaxshilik uchun - ijtimoiy munosabatlarda

allaqachon ishtirok etgan va nafaqat ularda foydalanishni mo'ljallagan, balki bu erda va hozirda ijtimoiy foydali bo'lgan narsalar uchun yaratgan. Kelajak. Bugungi kunga qadar ommaviy qonun tabiatining mezonlari sifatida jamoat manfaatlari to'g'risida hukmronlik qilgan sovet doktrinasi mohiyatan ezgu niyatlar dogmasidir. Yaxshi niyatlar dogmasi jamoat foydasi mohiyatini va haqiqatan ham mavjud bo'lgan, iste'molning hech bo'lmaganda bitta ijtimoiy munosabatlariga kiradigan, foydali tovarning qisqa muddatlarda foydalaniladigan huquqini, huquq sifatida almashtirdi. Ommaviy qonun - bu foydali jamoat foydasiga foydalanish huquqidir. Jamoat foydasiga amalga oshirilmagan huquq hali ham ommaviy huquq emas, chunki jamoat molini yaratish yoki taqdim etish to'g'risidagi yaxshi niyat jamoat qonunini umuman yaratmaydi. Sovet kommunistik partiyasi kommunizm doktrinasining barcha yovuzligi va fojiali ko'ngillari huquq va niyatlarni aniqlash xatolaridan kelib chiqadi. Ammo agar siz doktrinaning ko'ngil ochishi va tor doirasiga rozi bo'lmasangiz, unda siz uning firibgarligi va jinoiy mohiyati haqidagi shubhalarni qabul qilishingiz kerak. Aslida, ikkala turdagi rahbarlar va oddiygina konformistlar bor edi.

Rim davlati Rim shahrining erkin fuqarolari jamiyatiga bo'ysunadi. Ammo Rim fuqaroligi va jamiyati qullarni o'z ichiga olmaganidek, Sovet nomenklaturasi jamiyatiga boshqa fuqarolar ham kiritilmagan edi, shuning uchun burjua fuqarolik jamiyati ish haqi bilan ishlaydigan fuqarolarni emas, balki faqat kapital bilan fuqarolik bitimlari dunyosida yashaydiganlarni o'z ichiga oladi. .

Foydali va jamoatchilikka tegishli bo'lgan narsa davlatning holati bilan bog'liq deb tan olinadi va jamoat huquqining vakolatiga kiradi. Postmodernizm va uning odamning jamiyat va davlatga qarshi qo'zg'oloni hali mavjud emas. Inson jamoat munosabatlarida davlatda ishtirok etish orqali, xususiy holda - boylik yig'ish orqali amalga oshiriladi. Xuddi shu tushuncha respublikaning qadimgi Rim g'oyasida ham mavjud.

Lotin tarjimasidan kelib chiqadigan bo'lsak, respublika tushunchasi davlatning ma'nosini o'z ichiga oladi: Res publica - umumiy ish, jamoat ishi; davlat, respublika. So'zma-so'z ma'noda, respublika - bu jamoat ishi (Res). "Res publica est res populi" ("Respublika - xalqning ishi") maqolasi ifodali. XIX-asr rus liberal fikri. Davlat nazariyasida jamoat masalasi sifatida ushbu tushunchaning Rimdan kelib chiqishini ochib berib, uning ma'nosini ko'rdi. B.N. Chicherin Tsitseronning "Respublika to'g'risida" risolasida Rim qo'mondoni Publius Kornelius Skipio Africanusning so'zlarini keltirgan: «Demak, afrikalikning aytishicha, respublika xalqning ishidir».

Demokratik davlatda fuqarolar - bu davlatning o'zi, unga hukumatdagi yoki mahalliy boshqaruvdagi mansabdor shaxslar xizmat qiladi. Shuning uchun davlat nazorati - bu fuqarolarga davlatga xizmat qiladigan shaxslar ustidan nazorat, ya'ni ular fuqarolarga shaxsiy va umumiy, aks holda jamoat ishlarida

xizmat qiladi. Fuqaro har doim mansabdor shaxsning shaxsiy yoki jamoat ishlarida, ushbu mansabdorning hal qilish uchun belgilangan vazifalarida nazarda tutilgan murojaat qilganida, rasmiy vazifalarini bajarmaganligi faktini aniqlay oladi.

Bu qiyin emas, chunki demokratik mamlakatdagi har bir mansabdor shaxsning, davlat amaldorining har bir lavozimi uchun funktsional majburiyatlar bepul tarqatish ma'lumotnomalarida, masalan, Frantsiyada, manzillar, telefon raqamlari va elektron pochta manzillari bilan nashr etiladi. bir million bo'lmagan amaldorlarning har biri uchun butun davlat apparati uchun. Fuqaro har doim aynan mansabdor shaxsni topishi mumkin, uning vazifalari fuqaroning manfaati mavzusini o'z ichiga oladi va ushbu mansabdor shaxsga yozma yoki og'zaki murojaat qilishi mumkin. Agar mansabdor shaxs qonun bilan belgilangan muddatlarda fuqaroning masalasini hal qilmasa, fuqaro ushbu mansabdor shaxsga nisbatan da'vo bilan ma'muriy sudga murojaat qiladi. Shu bilan birga, fuqaro mansabdor shaxsning noqonuniy xatti-harakatlaridan yoki harakatsizligidan davlat himoyachisi vazifasini bajaradi va shuning uchun yollangan mehnat fuqarolari, nafaqaxo'rlar Davlat Kengashining advokati tomonidan bunday da'vo arizasini rasmiylashtirishda yordam berishadi. Bir fuqaroning, ma'muriy sudning va faqat o'zi, hatto ushbu mansabdor shaxs o'z vazifalarini bajaradigan bo'limni boshqaradigan vazirning da'vosi asosida mansabdor shaxsni umrbod tayinlangan maqomidan mahrum qilishi mumkin. Davlat hokimiyatidagi xizmat sifatida. Amaldorga nisbatan ma'muriy tergov tayinlanadi. Mansabdorning jazosi uning huquqbuzarlik darajasiga bog'liq bo'lib, lavozimidan tushirish yoki tushirishdan iborat bo'lishi mumkin. Jinoiy tergov va sud ishlarini olib borish mumkin. Fuqarolarning davlat mansabdor shaxslari ustidan ushbu nazorati ushbu huquqning ta'rifi va ma'nosiga (lotin tilida) muvofiq ma'muriy qonunni shakllantiradi. Fuqarolar tomonidan qonunlarga rioya etilishi ustidan davlat mansabdor shaxslarining teskari nazorati va faqat shu uchun mansabdor shaxslarning fuqarolar oldidagi o'z vazifalarini bajarishi natijasida amalga oshiriladi.

Ushbu nazorat barcha fuqarolarning qonun va sud oldida tengligiga olib keladi va fuqarolik millatidagi fuqarolarning hamjamiyatiga ularning suveren tengligining shakli sifatida sabab bo'ladi. "Hamma" degani, hatto yuqori lavozimli amaldor ham fuqarolik nazorati ostidan chiqa olmaydi.

Shu sababli, roman-german huquqi mamlakatlarida tatbiq etiladigan ma'muriy huquq tushunchasi fuqarolar va odamlarning davlat konstitutsiyasi va qonunlarini davlat amaldorlari tomonidan ijro etilishi va agar kerak bo'lsa, bajarilishini ta'minlash huquqidir. Fuqarolik va sud nazorati tomonidan.

Huquqiy tartibga solishning har qanday sohasini modernizatsiya qilish, qoida tariqasida, munosabatlarni rivojlantirishning asosiy maqsadlari va vazifalariga bog'liq bo'lib, tartibga solishning huquqiy darajasi sezilarli darajada oshirilishi yoki tegishli huquqiy (shu jumladan protsessual va protsessual) shakllarga kiritilishi va davlatlar. So'nggi yillarda O'zbekistonda amalga oshirilgan ma'muriy va ma'muriy protsessual qonunchilikni mamlakatda amalga oshirilayotgan ma'muriy va sud islohotlarining belgilangan standartlariga muvofiq takomillashtirish ko'p jihatdan samarali bo'ldi. Biroq, ma'muriy va boshqa jamoat huquqiy munosabatlari sohasini modernizatsiya qilish bo'yicha hal qilinmagan vazifalar mavjud. Zamonaviy ma'muriy va ma'muriy protsessual qonunchilikning asosiy yo'nalishlari, ularni ishlab chiqishda ham ma'muriy-huquqiy tartibga solishning butun tizimining kelajagi, ham davlat boshqaruvi samaradorligi hamda davlat va kommunal xizmatchilarni boshqarish faoliyatining huquqiy sifati, ma'muriy sud ishi va ma'muriy protseduralarga bog'liqdir.

Ma'muriy huquqni ma'muriy protseduralar institutisiz, ijro etuvchi davlat hokimiyati organlari va ularning mansabdor shaxslari tomonidan ma'muriy hujjatlarni qabul qilishning belgilangan huquqiy tartib-qoidalarisiz tasavvur etib bo'lmaydi. O'zbekiston Respublikasida ma'muriy sud ishlarini yuritish va ma'muriy protseduralarning o'zaro aloqasi va bir vaqtning o'zida modernizatsiya qilinishi belgilaydi.

KOAC RUZ protsessual qonunchilikni rivojlantirishning so'nggi bosqichini anglatadi, unda yuridik institutlar va sud uchun an'anaviy bo'lgan ma'muriy va boshqa davlat-huquqiy nizolarni hal qilish tartibi paydo bo'ldi. KOAS RUZ - jamoat huquqi sohasida yuzaga keladigan nizoli munosabatlarni sud tomonidan hal qilishning tegishli protsessual huquqiy reglamentini yaratadigan ilg'or qonunchilik akti. KOAC RUZning qabul qilinishi bilan ma'muriy odil sudlovning o'zbek modeli, belgilangan kodlangan ma'muriy protsessual qonunchilikning protsessual tartibida to'g'ri, adekvat va to'g'ri amalga oshirildi.

Ma'muriy jarayon ijro etuvchi hokimiyat va davlat boshqaruvini amalga oshirish uchun mo'ljallanmagan; uning mohiyati ma'muriy ishlarni sudlar tomonidan ijro etuvchi hokimiyat, davlat boshqaruvini tashkil etish va faoliyati sohasida vujudga keladigan huquqiy mexanizmlarda yotadi. Ma'muriy jarayonni ta'riflashga yondashuvlarning asosiy farqi shundaki, ma'muriy protsesslar ma'muriy jarayonning mustaqil turi bo'lib, bizning fikrimizcha, bu sud hokimiyatini amalga oshirish sohasida keng tarqalgan o'ziga xos ma'muriy jarayondir. Ijro etuvchi hokimiyatni amalga oshirish sohasidagi "protsessual" xususiyatlarga ega bo'lgan boshqa barcha narsalar "ma'muriy protseduralar",

“ma’muriy protsesslar” va boshqa institutlarga ma’lum bo’lgan yuridik “harakat” va “qonuniy o’zgarishlar”ga tegishli.

Ushbu juda sodda bayonotlarga qaramay, ma’muriy jarayon, sud jarayoni, davlat boshqaruvidagi jarayonlarni tushunish bilan vaziyatni soddalashtirish qiyin emas. I.V.Panova, hozirgi paytda “asosiy tushunchalarning huquqiy ta’riflari yo’q” “ma’muriy jarayon”, “ma’muriy-yurisdiksiya ishi”, “ma’muriy nizo”, “ma’muriy sud ishi”, “ma’muriy sud jarayoni” va boshqalar. ...Agar biz 19-asr - 20-asr boshlarida yaratilgan ma’muriy jarayon nazariyasiga murojaat qilsak, u holda ma’muriy jarayon noaniq huquqiy xarakterga ega bo’lgan (“jinoiy va fuqarolikdan ko’ra ancha murakkab”) murakkab jarayon sifatida qaraldi. Shu bilan birga, ma’muriy protsessning rivojlangan va qonun ustuvorligi printsiplariga mos protsessual shakllarning shakllanishiga kuchli ta’sir ko’rsatdi, ma’muriy huquq to’g’risidagi odatiy g’oyalarni qayta tuzdi. M.D.Zagryatskov “ma’muriy jarayonni ma’lum bir eklektizmi” ham “ma’muriy qonun”ni kuchaytirish uchun “ma’muriy hujjatlarni o’rganishda protsessual normalarni qo’llashga to’sqinlik qilmaydi”, deb hisoblagan.

Agar mamlakatda ma’muriy odil sudlovning rivojlanish tarixini esga oladigan bo’lsak, unda sovet davrida ma’muriy ish yuritish aniq sabablarga ko’ra rad etilgan; o’sha paytdagi siyosiy tizimning ixtisoslashgan adliya rivojlanishiga to’sqinlik qiluvchi ta’sir ham ko’rsatdi; siyosiy elitaning fuqarolarga alohida ma’muriy hujjatlar uchun ham, ma’muriy organlar tomonidan qabul qilingan me’yoriy-huquqiy hujjatlar uchun ham sudga shikoyat qilish protsedurasining qonuniy vositalarini taqdim etishdan bosh tortishi aniqlandi; nihoyat, ma’muriy sud ishlarini yuritishning maqsad va vazifalari o’sha yillarda amal qilgan ma’muriy tizimning maqsadlariga zid edi. Shu bilan birga, tan olish kerakki, Sovet davrida ishlab chiqilgan ma’muriy qonun, ma’muriy va ma’muriy protsessual qonunchilik yo’q edi. Binobarin, ma’muriy huquqning to’laqonli tizimi mavjud bo’lmaganda, ma’muriy-huquqiy tartibga solishda katta bo’shliqlar, shuningdek, huquq tizimida tan olinmaslik va ma’muriy adolat (yoki ma’muriy sud ishlarini yuritish) faktini tushuntirdi. Darhaqiqat, butun Sovet davrida SSSRda ma’muriy adolatni shakllantirish to’g’risida “burjua” g’oyasi inkor etildi; dunyoda faoliyat yuritayotgan “burjua” ma’muriy adolatining modellari tanqidiy baholandi.

Shu bilan birga, konstitutsiyaviy va ma’muriy huquqni rivojlanishining ma’lum bir bosqichida, fuqarolarning subhektiv jamoat huquqlarini sud tomonidan himoya qilish sohasida munosabatlar shakllana boshlaganda, qanday protsessual shakldan foydalanish mumkinligi to’g’risida savol tug’ildi. Jamoat bilan ma’muriy huquqiy munosabatlarga kiradigan fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlari, hokimiyat va ularning vakillari. Ma’lum bo’lishicha, yangi

protsessual shaklni noldan va juda tez yaratish deyarli mumkin emas. Nima qilish kerak edi? Fuqarolik protsessual qonunchiligi tizimiga fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini buzadigan noqonuniy xatti-harakatlar, qarorlar to'g'risida sudga shikoyat qilishda paydo bo'lgan normalarni kiritish. Amalda boshqa yo'l yo'q edi. Shunday qilib, qonun chiqaruvchining ma'muriy ishlarni hal qilish tartibini amalda "tasodifan" fuqarolik protsessi tizimiga kiritganligini ta'kidlash kerak. Ya'ni, eng oddiy ma'muriy-huquqiy mojaro munosabatlari va nizolarning o'zi qandaydir tarzda sud orqali hal qilinishi kerak edi; shuning uchun ular fuqarolik protsessual shakli tuzilishiga "qurilgan" bo'lib, ularning ommaviy huquqiy munosabatlar sohasidagi o'rni va ahamiyati, ko'rinib turibdiki, endi fuqarolik protsessi sohasidagi olimlar tomonidan juda yuqori baholangan. Bu herda siz N.S.ning o'rinli ifodasidan foydalanishingiz mumkin.

Natijada, "Ma'muriy protsedura" o'quv kursini o'qitishning to'liqligi to'g'risida savol tug'iladi: bakalavriatning barcha talabalari uchun yoki faqat tegishli mutaxassisliklar (mutaxassisliklar) bo'yicha qay darajada va qanday? Ma'muriy odil sudlovning ilmiy bilimlari va ma'muriy ishlar bo'yicha sud amaliyotining asosiy yo'nalishlarini belgilash zarurati bilan bog'liq magistrlik dasturlarini ishlab chiqish zarur.

Agar biz ma'muriy qonunchilik tizimi va tuzilishidagi protsessual-huquqiy komponentni va ma'muriy-huquqiy normalar amal qiladigan munosabatlar sohasini hisobga olsak, demak gap ma'muriy protseduralar, ma'muriy sud ishlarini yuritish va ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni yuritish haqida ketmoqda. Ammo ma'muriy jarayon so'zning to'g'ri ma'nosida hali ham bir xil - bu ma'muriy ish yuritish. Davlat boshqaruvi organlari va ijro etuvchi hokimiyat faoliyati sohasidagi faoliyat avtomatik ravishda faqatgina ushbu faoliyat turi amalga oshiriladigan huquqiy munosabatlar sohasi nomiga asoslangan holda "ma'muriy jarayon" deb nomlanishi ehtimoldan yiroq emas.

Ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlar bo'yicha ma'muriy protseduralar va protsesslar "protsessual" tarkibga va "protsessual salohiyatga" ega. Ammo davlat faoliyatining ushbu turlarini boshqacha deb atash kerak, ya'ni hozirgi kunda qonun chiqaruvchi tomonidan O'zA Hamkorlik Tashkilotida "ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqish"ga nisbatan belgilab qo'yilgan.

Ko'plab o'n yillar davomida ma'muriy protseduralar institutining huquqiy doktrinasini rivojlantirishga etarlicha e'tibor berilmaganligi hozirgi paytda unga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ma'muriy protseduralar, xuddi kontseptsiyadan boshlab, ko'pchilikka noaniq, tushunarsiz, sun'iy, uzoqqa o'xshab ko'rinadi, ularning roli va ahamiyati go'yoki ba'zi olimlar tomonidan bo'rttirilgan. Zamonaviy menejerlar ularda hech qanday amaliy ahamiyatga ega emas, chunki

ma'muriy hujjatlarni tayyorlash va chiqarish har doim oddiy, "apparat" ishi bo'lib kelgan, bu jarayonda "begonalar" ishtirokisiz, ma'muriy protseduralar printsiplariga rioya qilishni va qonunda belgilangan protsessual huquqlar va boshqa huquqiy imkoniyatlar berilgan. Ma'lum bo'lishicha, davlat xizmatchilari va mansabdor shaxslar orasida demokratizmni, aslida har qanday zamonaviy ma'muriy tizimga va umuman huquqiy tizimga tegishli bo'lgan ma'muriy protseduralarning yuksak tamoyillarining alohida ahamiyati va jozibadorligini oqlash juda qiyin.

Nazorat uchun savollar:

1. Ma'muriy va konstitutsiyaviy huquqlarning farqlari to'g'risida qanday fikrlar yuritilgan. Sizning yondashuvingiz qandayligini izohlang.

2. Bugungi kundagi davlat boshqaruvi samarasini oshirishdagi asosiy muammolar nimalarda ekanligi sanab o'tilganligini izohlang.

3. Ma'muriy jarayon tarixi to'g'risida ma'ruza matnida qanday masalalar ko'tarilgan?

4. Fuqaro va mansabdor shaxs munosabatlarining ma'muriy yustitsiyaviy tartibga solinishi matnda qanday baholangan?

Ma'ruza matnida ma'muriy protseduralarning ahamiyati to'g'risida qanday fikrlar bildirilgan?

2-mavzu. Ma'muriy tartib-taomillar

Reja:

1. O'zbekiston Respublikasida ma'muriy tartib-taomillarning qonunchilik asoslari.

2. Ma'muriy tartib-taomillar mavzusidan nazariy, muammoli va amaliyot materiallaridan foydalanish.

Tayanch so'zlar: ma'muriy harakatlar, protsessual hujjat, ma'muriy-huquqiy faoliyat, ma'muriy ixtiyoriylik, manfaatdor shaxs.

Huquqiy jarayonning keng tarqalgan ko'rinishi – bu ma'muriy jarayondir. Yuridik adabiyotlarda, ma'muriy jarayon, ijro hokimiyati organlarining ma'muriy protsessual shaklda amalga oshiriladigan va aniq bir huquqiy masalalarni hal etishga qaratilgan — hokimiyat faoliyati sifatida ko'rsatib o'tiladi. Bu birinchi navbatda, ma'muriy jarayonning ma'muriy huquq normalari bilan tartibga solinganligiga asoslanadi.

Ma'muriy jarayon huquqiy jarayonning barcha umumiy xususiyatlariga ega. Lekin shu bilan birga uning quyidagi o'ziga xos xususiyatlari ham mavjuddir:

birinchidan, ma'muriy jarayon – ijro organlarining maqsadga muvofiq yo'naltirilgan hokimiyat faoliyatidir;

ikkinchidan, ijro organlarining hokimiyat faoliyati qonun hujjatlariga asoslanib, ularga tegishli bo'lgan aniq masalalarni hal etishga qaratilgan;

uchinchidan, ma'muriy jarayon natijasi bo'lib, ma'muriy-huquqiy aktning qabul qilinishi hisoblanadi;

to'rtinchidan, ijro organlarining hokimiyat vakolatlari ma'muriy huquq, xususan, uning protsessual normalari bilan tartibga solinadi;

beshinchidan, ma'muriy jarayon, qoida bo'yicha, soddalashtirilgan harakatlarni amalga oshirish bilan bog'liq.

Bundan tashqari, ma'muriy jarayonning o'ziga xos xususiyatlariga — ma'lum bir ishlarning yozma yoki og'zaki tartibda olib borilishini, sirtidan ko'rib chiqilishini ham kiritish mumkin.

Demak, ma'muriy jarayon — ma'muriy-protsessual shaklda amalga oshiriladigan hamda ma'muriy-huquqiy aktlarni qabul qilish va ijro etish orqali ma'lum bir ishlarni hal etishga qaratilgan ijro organlarining hokimiyat faoliyatidir.

Yuridik adabiyotlarda, ma'muriy jarayon bilan bir qatorda, “ma'muriy-protsessual faoliyat” tushunchasi ham ko'rsatib o'tilgan. Ma'muriy-protsessual faoliyat quyidagilardan iborat:

a) ma'muriy huquq ijodkorligi jarayoni — ijro hokimiyati organlarining ma'muriy-protsessual shaklda o'rnatilgan tartibda ma'muriy normativ aktlarni qabul qilishga qaratilgan faoliyatidir;

b) ma'muriy huquqni qo'lash jarayoni — ijro hokimiyati organlarining qonun hujjatlarini ijro etishga qaratilgan va ma'muriy-protsessual shaklda amalga oshiriladigan operativ-farmoyish berish hamda huquqni qo'llash- aktlarini qabul qilish va ijro etish faoliyatidir;

d) ma'muriy yurisdiksiyaviy jarayon — ijro hokimiyati organlarining turli subyektlar o'rtasidagi nizolarni hal etish, shuningdek, ma'muriy-protsessual shaklda amalga oshiriladigan ma'muriy va intizomiy majburlov choralarini qo'llashga qaratilgan faoliyatidir.

“Ma'muriy jarayon” va “Ma'muriy-protsessual faoliyat” bir-biriga yaqin va bog'liq bo'lgan tushunchalardir. Lekin har qanday ma'muriy jarayon faoliyati ma'muriy-protsessual faoliyat hisoblanmaydi.

Ma'muriy jarayon, odilsudlov (fuqarolik, jinoiy, xo'jalik) singari, hokimiyat organi tomonidan qanday masalalarning hal etilishiga qarab bir necha turlarga bo'linadi. Hal etilayotgan ishlarning mazmuni — ma'muriy-protsessual shaklga yoki uning ayrim elementlari xususiyatlariga ta'sir ko'rsatadi.

Agar har qanday jarayon doirasida ma'lum bir ishlar hal etiladigan bo'lsa, unda maxsus protsessual qoidalarning zaruriyati vujudga keladi. Aynan mana shu xususiyatlarga qarab jarayonda, uning o'ziga xos bo'lgan qismi — ish yuritish ajratiladi. Davlat hokimiyati organlari, ma'lum bir ma'muriy jarayon doirasida, turli xildagi ishlarni hal etishiga to'g'ri keladi. Ularni umumiy protsessual qoidalar bilan tartibga solish mushkuldir. Shu sababli, ma'muriy faoliyatning o'ziga xos turlari, ya'ni ma'lum bir ishlarni hal etishning maxsus protsessual qoidalari mavjud bo'lib, ularning yig'indisi — ish yuritish faoliyatini tashkil etadi. Masalan, shikoyatlarni ko'rib chiqish va ma'muriy jazo choralarini tayinlash faoliyatlari ko'pgina umumiy xususiyatlarga ega, lekin bu faoliyat turlari maxsus qoidalarga ham muhtoj bo'ladi.

Demak, ma'muriy ish yuritish — ma'muriy jarayonning bir qismi bo'lib, umumiy va maxsus protsessual normalar yordamida ma'lum bir ishlarni hal etishga qaratilgan ma'muriy faoliyatning alohida turi hisoblanadi.

Ma'muriy-protsessual normalarning tasnifi. Ma'muriy-protsessual normalar. Yuridik adabiyotlarda, ma'muriy-protsessual huquq bo'yicha turlicha yondashuvlar mavjud. Masalan, ba'zi huquqshunos olimlar, ma'muriy-protsessual huquqni — huquq tizimining mustaqil tarmog'iga kiritadi. Boshqalari esa ma'muriy-protsessual huquq — bu ma'muriy huquqning ichki sohasi hisoblanadi, deb ko'rsatadi.

D.N.Baxraxning fikricha esa ma'muriy-protsessual huquq — ma'muriy huquq tarkibida bo'lgan va hokimiyat faoliyatini tartibga soluvchi keng doiradagi normalardan iborat bo'lib, yagona tizimga keltirilmaganidir.

V.D.Sorokin ma'muriy-protsessual huquq muammolari bo'yicha tadqiqotlar olib borib, uni o'zining predmeti, tizimi va tartibga solish uslubiga ega bo'lgan huquq tizimining mustaqil tarmog'i sifatida ko'rsatib o'tadi. Uning fikricha, ma'muriy-protsessual normalar — bu vakolatli davlat oiganlari tomonidan o'rnatilgan, ijro hokimiyati oiganlarining o'z vakolatlarini amalga oshirish jarayonida yakka tartibdagi ishlarni hal etish bo'yicha vujudga keladigan munosabatlarni tartibga soluvchi umumiy qoidalardir.

Ma'muriy ish yuritish faoliyatining turli ko'rinishlaiga (huquq ijodkorligi, rag'batlantirish, ruxsat berish, yurisdiksiyaviy va h.k.lar) ega bo'lganligi sababli, protsessual normalar aksariyat hollarda, ma'muriy huquqning boshqa institutlari protsessual normalari bilan emas, balki tegishli institutlarning moddiy normalari bilan bog'liqdir. Jarayonlashtirishni keng doirda amalga oshirish bilan esa protsessual normalarni yanada yaqinlashtirish, unifikatsiya qilish va yagona tizimga keltirish mumkin bo'ladi.

D.N.Baxrax ko'rsatib o'tishicha, ma'muriy-protsessual qonunchilikni alohida tarmoqqa ajratish, amaliyotda foydadan ko'ra, ko'proq zarar keltirishi mumkin. Chunki bunday ajratish bir butun normalarni ikki bo'lakka, ya'ni moddiy va protsessual normalarning alohidalashuviga olib keladi.

Hozirgi vaqtda ma'muriy-protsessual huquq — ma'muriy huquqning ma'lum bir institutlari doirasida tizimlashtirilgan keng doiradagi protsessual normalar yig'indisi sifatida namoyon bo'ladi.

Demak, ma'muriy-protsessual normalar — bu vakolatli davlat organlari tomonidan o'rnatilgan, ijro hokimiyati organlarining o'z vakolatlarini amalga oshirish jarayonida yakka tartibdagi va aniq ishlarni hal etish bo'yicha vujudga keladigan munosabatlarni tartibga soluvchi xulq-atvor qoidalardir.

Ma'muriy-protsessual normalarni turli asoslarga ko'ra guruhlarga bo'lish, ya'ni tasniflash mumkin. Ularning barchasi umumiy maqsadga — davlat boshqaruvini amalga oshirish jarayonini o'rnatishga va tartibga solishga qaratilganidir.

Ma'muriy-protsessual munosabatlar. Ma'muriy-protsessual munosabatlar — jamiyatda vujudga keladigan huquqiy munosabatlarning bir ko'rinishi bo'lib, huquqiy normalarda nazarda tutilgan aniq subyektlar o'rtasidagi yuridik aloqalarni anglatadi.

Ma'muriy-protsessual munosabatlar — unda ishtirok etuvchi subyektlarning belgilangan xulq-atvorda bo'lishini nazarda tutadi.

Ma'muriy-protsessual munosabatlar — hamma vaqt ma'muriy protsessual normalar asosida vujudga keladi. Albatta, huquqiy normaning mavjud bo'lishi,

huquqiy munosabatni vujudga kelishiga yetarli emas. Huquqiy munosabatning vujudga kelishi uchun huquq subyekti (huquq layoqati va muomala layoqati) va yuridik faktlarning (harakat, harakatsizlik, hodisa) mavjud bo'lishi ham talab qilinadi.

Ma'muriy-protsessual munosabatlarni amalga oshirish barcha huquqiy munosabatlar singari, davlatning ta'sir choralari bilan ta'minlanadi. Ular turli-tuman bo'lib, faqatgina majburlov choralari bilan chegaralanmaydi. Ijro hokimiyati organlari faoliyatida vujudga keladigan aksariyat ma'muriy-protsessual munosabatlarni amalga oshirishda davlatning majburlov choralari qo'llash zaruriyati mavjud emas.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan ma'muriy-protsessual munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari, ularni huquqiy munosabatlarning bir ko'rinishi sifatida ifodalashga imkon beradi. Lekin bu xususiyatlar ma'muriy-protsessual munosabatlarning mazmunini to'liq yoritib bera olmaydi. Shu sababli, asosiy e'tiborni, uning alohida xususiyatlarining qisqacha tavsifiga qaratish lozim. Jumladan:

birinchidan, ma'muriy-protsessual munosabatlar — davlat boshqaruvi sohasida ijro hokimiyati organlarining vakolatlarini amalga oshirish jarayonida vujudga keladi hamda moddiy normalar singari, aniq ifodalangan boshqaruv xususiyatiga egadir;

ikkinchidan, bu munosabatlar — protsessual huquqiy munosabatlardir. Agar ma'muriy-protsessual munosabatlarning birinchi xususiyati ularni moddiy normalarga yaqinlashtirsa, ikkinchi xususiyati bu ikkala norma o'rtasidagi aniq chegarani belgilab beradi.

Ma'muriy akt — ma'muriy organning ommaviy huquqiy munosabatlarni yuzaga keltirishga, o'zgartirishga yoki tugatishga qaratilgan hamda ayrim jismoniy yoki yuridik shaxslar uchun yoxud muayyan xususiy belgilariga ko'ra ajratiladigan shaxslar guruhi uchun muayyan huquqiy oqibatlar keltirib chiqaruvchi ta'sir chorasi.

Ma'muriy akt amaldagi qonun hujjatlarida ma'muriy hujjat deb nomlanadi.

Ma'muriy hujjat — ma'muriy organning ommaviy huquqiy munosabatlarni yuzaga keltirishga, o'zgartirishga yoki tugatishga qaratilgan hamda ayrim jismoniy yoki yuridik shaxslar uchun yoxud muayyan xususiy belgilariga ko'ra ajratiladigan shaxslar guruhi uchun muayyan huquqiy oqibatlar keltirib chiqaruvchi ta'sir chorasi.

“Ma'muriy tartib-taomillar to'g'risida”gi Qonunning eng asosiy qismi ma'muriy hujjatlarni qabul qilish, bekor qilish, o'zgartirish, haqiqiy emas deb topish bilan bog'liq normalar tashkil etadi. Mazkur qonunning 4-moddasida “ma'muriy hujjat” tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan.

Ma'muriy hujjatning quyidagi xususiyatlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Ma'muriy hujjat ma'muriy organ tomonidan qabul qilinadi;
2. Ma'muriy hujjat ommaviy huquqiy munosabatlar bilan chambarchas bog'liq;
3. Ma'muriy hujjat ommaviy huquqiy munosabatlarni vujudga keltiradi, o'zgartiradi yoki tugatadi;
4. Ma'muriy hujjat muayyan jismoniy yoki yuridik shaxslar uchun yoxud bir qancha shaxslardan iborat jamoaga qaratiladi;
5. Ma'muriy hujjat muayyan huquqiy oqibatlar keltirib chiqaradi.

Ma'muriy hujjatning yozma tarzda qabul qilinishining fuqarolar uchun bir qator **afzalliklar** tug'diradi. Buni quyidagilar bilan asoslash mumkin.

1. Ma'muriy hujjatlarning yozma tarzda qabul qilingani fuqarolarga yengillik tug'diradi. Bunda, fuqaro har qanday holatda unga ma'muriy hujjatda ko'rsatilgan ta'sir chorasining mazmun-mohiyati bilan yaqindan tanishish imkoniga ega bo'ladi. Ya'ni, ma'muriy hujjatning yozma tarzda qabul qilingani tufayli fuqaro xohlagan vaqtda unga murojaat etishi mumkin bo'ladi.

2. Ma'muriy hujjatning yozma tarzda qabul qilinishi orqali, eng avvalo, ma'muriy organning qarori aniq ifodalanadi. Qaror shunchaki yozib qo'yilmaydi. Balki, asoslantirib beriladi.

3. Ma'muriy hujjatni yozma tarzda qabul qilish jarayonida ma'muriy organ mansabdor shaxsi uning mazmuniga jiddiy e'tibor qaratishiga to'g'ri keladi. Buning boisi shundaki, ma'muriy hujjatning mazmuni fuqaroga tushunarli bo'lishi lozim.

4. Ma'muriy hujjatning yozma tarzda qabul qilinishi ma'muriy organning mansabdor shaxsi zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Yozma qabul qilingan ma'muriy hujjatdan norozi bo'lgan fuqaro uning ustidan yuqori turuvchi organga yoki sudga shikoyat bilan murojaat etgan taqdirda, noqonuniy tarzda qabul qilingan ma'muriy hujjat ishni ko'rib chiqish jarayonida dalil bo'lib xizmat qiladi. Yozma tarzda qabul qilingan ma'muriy hujjatda ma'muriy organning qarori mustahkamlab qo'yiladi. Uni har xil talqin etishning imkoni esa kamayadi.

5. Ma'muriy hujjatlarning qonuniyligini isbotlab berish majburiyati fuqarolar zimmasida emas, balki ma'muriy organ mansabdor shaxsi zimmasidadir. Agar barcha ma'muriy hujjatlar yozma emas, og'zaki tarzda qabul qilinganda edi, bunday ma'muriy hujjatlar noqonuniy tarzda qabul qilingan bo'lsa ham ma'muriy organ mansabdor shaxsi tomonidan uning qonuniyligini isbotlab berish oson kechar edi. Bu esa ma'muriy organ va uning mansabdor shaxsiga qaraganda kuchsiz taraf hisoblanmish fuqaro uchun katta zarar keltirishi mumkin edi.

O'zbekiston Respublikasining "Ma'muriy tartib-taomillar to'g'risida"gi

Qonunning 52-moddasiga binoan u yozma shaklda qabul qilinadi. Ushbu moddaning ayni shu qismida ta'kidlanishicha, qonun hujjatlarida ma'muriy hujjat boshqa shaklda, shu jumladan boshqa tegishli hujjatni berish yoki muayyan harakatlarni amalga oshirish yo'li bilan qabul qilinishi mumkinligi hollari nazarda tutilishi mumkin.

Ma'muriy hujjatning quyidagi xususiyatlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Ma'muriy hujjat ma'muriy organ tomonidan qabul qilinadi;
2. Ma'muriy hujjat ommaviy huquqiy munosabatlar bilan chambarchas bog'liq;
3. Ma'muriy hujjat ommaviy huquqiy munosabatlarni vujudga keltiradi, o'zgartiradi yoki tugatadi;
4. Ma'muriy hujjat muayyan jismoniy yoki yuridik shaxslar uchun yoxud bir qancha shaxslardan iborat jamoaga qaratiladi;
5. Ma'muriy hujjat muayyan huquqiy oqibatlar keltirib chiqaradi.

Ma'muriy akt qonuniyligi shartlari:

- a) shakliy qonuniylik,
- b) haqiqiy (mazmun-mohiyati yuzasidan) qonuniylik
- v) ma'muriy ixtiyoriylik (diskretsiyon vakolat)ni qo'llash qonuniyligi.

Ma'muriy ixtiyoriylik (diskretsiyon vakolat) ni quyidagi ko'rinishlarda qo'llash noqonuniy, ya'ni ma'muriy ixtiyoriylik (diskretsiyon vakolat)ni suiiste'mol qilish deb tan olinadi:

- a) mavjud bo'lmagan faktlar asosida ma'muriy akt qabul qilish yoki ma'muriy aktni qabul qilishdagi muhim faktlarni aniqlashda xatolikning mavjudligi kabilar;
- b) jamiyat manfaatlariga zid mazmundagi ma'muriy aktning qabul qilinishi;
- v) ma'muriy akt qabul qilish tartibidagi xatolik;
- g) to'g'ri protseduraning buzilishi;
- d) o'z ma'muriy ixtiyoriyligi (diskretsiyon vakolati)ni qo'llamasligi (ma'muriy ixtiyoriylik (diskretsiyon vakolat)ning passiv suiiste'moli)dan iborat bo'ladi.

Ma'muriy hujjatlarning shakliga qo'yilgan talablar bilan bir qatorda ularning mazmuniga ham talablar belgilangan. Ya'ni, ma'muriy hujjatlarning mazmuni quyidagicha bo'lishi kerak:

1. Qonuniy;
2. Asoslangan;
3. Adolatli;
4. Aniq;
5. Tushunarli.

Ma'muriy shikoyat-ma'muriy akt ijrosi:

- Ma'muriy shikoyat bo'yicha ish yuritish (MTTtQ 62-70 m)
- Ijro ishini yuritish (MTTtQ 71-83 m)

Ma'muriy hujjatni qabul qilishda ma'muriy organ har jihatdan e'tiborli bo'lishi kerak. Bunda asosiy e'tibor ma'muriy hujjatni asoslantirishga qaratilishi kerak. Sababi:

1. Qabul qilinayotgan qarorning, eng avvalo, mazmunan kelib chiqish asoslari ko'rsatib o'tilishi kerak;
2. Fuqaro o'ziga nisbatan qabul qilinayotgan qaror nimaga asoslanilayotganini bilish imkoniga ega bo'lishi kerak;
3. Yuqori turuvchi organ va sudlar ma'muriy hujjat ustidan keltirib o'tilgan shikoyatlarni ko'rib chiqish paytida qarorning asosli ekanini tekshirish maqsadida aynan asoslantiruvchi qismga e'tibor qaratadilar;
4. Asoslantirish orqali qaror qabul qilishga asos bo'luvchi sabablar ko'rsatib o'tiladi. Ushbu sabablar aniq bayon etilishi lozim. Agar qarorda fuqaroning talabi qanoatlantirilishi rad etilsa, rad etilish sabablari aniq bayon etilishi hamda mazkur sabablar qonun hujjati normalari bilan bog'langan bo'lishi lozim.

Nazorat savollari:

1. Ma'muriy jarayon to'g'risida fikr yuriting.
  2. Ma'ruza matnida ma'muriy protsessual faoliyat tushunchasi to'g'risida qanday fikrlar berilgan?
  3. Baxrax va Sorokin kabi olimlarning ma'muriy protsessual huquq to'g'risidagi fikrlarini tahlil qiling.
  4. Yo'llarda o'rnatilgan turli yo'l belgilari ma'muriy akt bo'laoladimi? Shu masalani tahlil qiling.
- Zamonaviy ma'muriy huquqning, avvalgi 90-yillardagi ma'muriy huquqni tushunishdan farqini izohlang.

3-mavzu. Ma'muriy sud ishlarini yuritish mavzusini o'qitishda amaliy materiallardan foydalanish texnologiyalari

Reja:

- 1. Ma'muriy sud ishlariga oid masalalarning huquqiy jihatlarini.**
- 2. Ma'muriy sud ishlariga oid ta'lim berishda interaktiv metodlar.**
- 3. Viktorina, savol-javob va texnologiyalardan foydalanish ma'lumotlari.**

Tayanch iboralar: Ma'muriy sud, ma'muriy sud ishlarini yuritish, ma'muriy nizolar, ma'muriy da'vo.

Hozirgi kunda mamlakatda sud hokimiyati mustaqilligini ta'minlash, sud ishlarini yuritilishini takomillashtirish, fuqarolar, shuningdek, tadbirkorlik subyektlarining huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini sud tomonidan himoya qilish kafolatlarini kuchaytirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilib kelinmoqda. Bundan ko'zlangan maqsad davlat organlari, jumladan, sud hokimiyatining xalq va uning manfaatlarini uchun xizmat qilishini ta'minlash, fuqarolarning sudlarga bo'lgan ishonchini oshirishdir. Shaxs va jamiyat, fuqaro hamda davlat o'rtasidagi munosabatlarda sud organlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, yangi O'zbekistonda sud organlari faoliyatini zamon talablari darajasida takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanadi. Fikrimizning dalili sifatida, 2017-yil 1-iyundan O'zbekiston sud tizimi tarixida ilk bor ma'muriy sudlar tashkil qilinganligini keltirish mumkin. Ma'muriy sudlar ommaviy-huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan ma'muriy nizolarni ko'rishga vakolatli bo'lib, ma'muriy organlar bilan munosabatlarda qonun ustuvorligini, fuqarolar hamda korxonalar, muassasalar, tashkilotlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlashga xizmat qiladi. Bugungi islohotlar tendensiyasi talab va ehtiyojlari, ma'muriy sudlar faoliyatini ham milliy va ilg'or xorijiy tajribani inobatga olgan holda takomillashtirib borishni taqozo etmoqda.

Ma'lumki, keng jamoatchilik muhokamasi natijasida "Harakatlar strategiyasidan - Taraqqiyot strategiyasi sari" tamoyili asosida 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi ishlab chiqildi. Yuqoridagi dasturda mamlakatimizni rivojlantirishning yettita ustuvor yo'nalishlari belgilab olinib, har bir yo'nalish doirasida qator vazifalar ishlab chiqildi. Xususan, Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasining II-yo'nalishi - Mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish, deb nomlandi. Ushbu yo'nalishdagi muhim strategik ahamiyatga ega vazifalardan biri - davlat organlari

va mansabdor shaxslarning faoliyati ustidan samarali sud nazoratini o'rnatish hamda fuqaro va tadbirkorlik subyektlarining odil sudlovga erishish darajasini oshirishdan iboratdir.

Bu vazifa quyidagilar orqali amalga oshiriladi:

- ma'muriy sudlarda mansabdor shaxslarning qarorlari ustidan berilgan shikoyatlarni ko'rib chiqish tizimini takomillashtirish orqali sud nazoratini qo'llash sohasini kengaytirish lozim;

- sud majlislarida tomonlarning haqiqiy tenglik va tortishuv tamoyillarini ro'yobga chiqarish;

- sud tizimida "yagona darcha" tamoyilini keng joriy etish maqsadida arizalarni sudga taalluqliligidan qat'iy nazar qabul qilish va vakolatli sudga yuborish hamda muayyan ish doirasida barcha huquqiy oqibatlarni hal qilishni ta'minlash tizimini joriy etish;

- sud tizimini bosqichma-bosqich raqamlashtirish, byurokratik g'ov va to'siqlarni bartaraf etish orqali fuqarolar va tadbirkorlik subyektlarining odil sudlovga erishish darajasini tubdan oshirish.

- nizolarni hal etishning muqobil usullaridan keng foydalanish uchun zarur tashkiliy-huquqiy shart-sharoitlarni yaratish, yarashuv institutini qo'llash doirasini yanada kengaytirish.

- sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlashda sudyalarning hamjamiyati organlarining rolini yanada oshirish, sudyalarning o'zini o'zi boshqarish tamoyilini keng joriy etish hamda sudyalarga g'ayriqonuniy tarzda ta'sir o'tkazishning oldini olish bo'yicha ta'sirchan mexanizmlarni yaratish.

- sudyalarning korpusini shakllantirishda ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash, sud tizimidagi rahbarlik lavozimlariga tayinlashda saylanish va hisobdorlik kabi demokratik tamoyillarni joriy etish.

- Sud tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirish ishlarini olib borish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2022-yil 29-yanvarda imzolangan "Davlat organlari bilan munosabatlarda fuqarolar va tadbirkorlik subyektlari huquqlarining samarali himoya etilishini ta'minlash hamda aholining sudlarga bo'lgan ishonchini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorining qabul qilinishi ma'muriy sudlar faoliyatini yanada takomillashtirishga huquqiy asos bo'ldi. Mazkur qarorda belgilangan masalalar ma'muriy va boshqa ommaviy-huquqiy munosabatlar sohasida fuqarolar va yuridik shaxslarning buzilgan yoki nizolashilayotgan huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishda jamoatchilikning ma'muriy sudlarga bo'lgan ishonchini yanada oshirishga mustahkam zamin yaratadi. Qarorda ma'muriy sud ishlarini yuritishni "sudning faol ishtiroki" tamoyili asosida amalga oshirish vazifasi belgilandi. Bu

fuqarolar va tadbirkorlik subyektlari huquqlarining samarali himoya etilishini ta'minlaydi.

Bunda ma'muriy sud sudyalarining "sudning faol ishtiroki" tamoyili asosida ishlashi nizolarni ko'rib chiqayotgan sudyaga alohida vazifa yuklaydi. Ushbu tamoyilning amaliyotga tatbiq qilinishi qator qiyinchiliklarga olib keladi, nazarimizda. Xorijiy mamlakatlarning ma'muriy sudda ish yurituvida bu jarayon qanday kechganini o'rganish lozim. Xususan, 2021-yil 1-iyuldan Qozog'iston Respublikasining Ma'muriy protsessual kodeksining qabul qilinishi mamlakatning sud hokimiyati tizimida ma'muriy yustitsiyaning bir qator muammolariga olib keldi. Demak, sudning faol roli prinsipining tub mohiyati nimani anglatadi? Tortishuvchanlik tamoyilida fuqarolik sudlarida asosiy aktiv rolni sud majlisidagi taraflar (advokatlar, yuridik konsultantlar) olib boradi, sud esa ish yuzasidan aniq faktni aniqlab, qaror chiqaradi, xolos.

Tergov protsesslarida sudya tergov bosqichlarini nazorat qiladi va dalillarni tekshiradi, ya'ni hamma protseduralarda sudya markaziy figura hisoblanadi. Ba'zi hollarda taraflar o'rtasida tenglik buzilishi mumkin, taraflardan biri ish yurituv hujjatlari va dalillar bilan ustunlik qilib qoladi. Ana shunday vaziyatlarda taraflarning tengligini bir xilda saqlab turish vakolati sudyalarda bo'lishi lozim. Shundagina sud protsessining shikoyat berishdan tortib, adolatli qaror qabul qilishgacha bo'lgan barcha bosqichlarida eng asosiy rolni sudyalar o'ynaydi. To'g'ri, Qozog'iston Respublikasi Konstitsiyasining 14-moddasiga binoan, hamma qonun oldida tengdir. Biroq mavzuimiz doirasidagi "tenglik" sud protsessi ishtirokchilarining huquqiy maqomi va huquqiy imkoniyatlari borasida ketmoqda. Bu demakki, sudyalarda shunday tashabbus bo'lishi kerakki, ular ma'muriy ish yurituviga kelib tushgan ish yuzasidan o'zlari har qanday dalil va ko'rsatmalarni yig'ishi zarur.

Qozog'iston Ma'muriy protsessual kodeksining 16-moddasi sudlarining faol ishtirokini quyidagi 3 bosqich orqali ifodalaydi:

- har ikkala taraf himoyasini ta'minlash, barcha faktik holatlarni to'liq tadqiq qilish, ma'muriy ishni to'g'ri va xolis muhokama qilish uchun zaruriy bilimga ega bo'lish, sud majlisida taraflar uchun har qanday tushuntirishlarni, ariza va iltimosnomalarda cheklovlar qo'ymaslik;

- ma'muriy sudlarda ko'rilayotgan ish yuzasidan huquqiy asoslangan dastlabki fikrlarini bildirish uchun imkoniyat yaratish;

- ma'muriy sudlarda shaxsan o'zi ish bo'yicha qo'shimcha materiallar va dalillar yig'ish imkoniyatini kengaytirish. Demak, Qozog'iston davlati qonunchiligi "sudning faol ishtiroki"ni taraflarning sud protsessida maksimal darajadagi erkinligi bilan baholaydi. Rivojlangan Germaniya davlatining ma'muriy sudlarida "kutilmagan qarorlar" qabul qilish qoidasi o'rnatilgan. Bunda sudning qarori faqatgina taraflarning bergan ko'rsatma va tushuntirishlarigagina

asoslanib qolmasdan, balki sud tomonidan to'plangan materiallar va daliliy hujjatlar asosida qabul qilinadi.

Germaniya qonunchiligiga muvofiq, sudlarning faol ishtiroki quyidagi harakatlarda namoyon bo'ladi:

- sudya ma'muriy ish yuzasidan javobgarga yozma ma'lumot taqdim etish uchun 10 kunlik muddat beradi.

Ya'ni bunda javobgar taraf ish bo'yicha barcha zaruriy hujjatlar hamda dalillarni yozma ravishda sudga taqlim qilishi kerak. Agar javobgar belgilangan muddatda so'ralgan ma'lumotni taqdim qilmasa, u holda unga jarima qo'llaniladi va sudya ishni ko'rmasdan qoldiradi. Shuningdek, yozma yoki elektron shakldagi iltimosnomalar, e'tirozlar, tushuntirish va ishga aloqador har qanday hujjatni taqdim qilishi uchun sudya taraflarga muddat belgilaydi. - sudya ma'muriy ish yuzasidan taraf hisoblanmaydigan shaxslardan ham ishga tegishli material va hujjatlarni olish majburiyatiga ega bo'ladi. Ko'rinib turibdiki, Germaniyada ish yuzasidan zaruriy barcha dalillarni ishning natijasidan manfaatdor taraflar emas, balki ishni ko'rib chiqadigan sudya'ning o'zi ish materiallari uchun to'playdi.

Ushbu fan yuridik fanlar ichida nisbatan yangi fan bo'lganligi uchun uning pedagogik jihatlarida ma'lum bir yondashuvlar shakllanib ulgurmagan bo'lishi mumkin. Zero, ma'lum bir pedagogik yondashuv tegishli kadrlarni, qolaversa, shunchaki ma'lum vaqtni talab qiluvchi jarayondir. Shunga qaramasdan, ushbu fanni bir qator amaliy uslublardan foydalangan holda o'tish mumkin. Xususan, keyslarni talabalarga rolli ijro qilish uchun bo'lib berib, ularning birini da'vogar, birin javobgar dansabdor shaxslar sifatida ham boshqalarini sud jarayonida ishtirok etuvchi uchinchi shaxslar sifatida taqsimlash mumkin.

Xususan, qo'yida bir qator keys va amaliy interktiv misollar keltiriladi:

1-kazus.

2018-yil 15-yanvar kuni Toshkent shahar Shayxontohur tumani ma'muriy sudida sherik arizachilar nomidan ishtirok etayotgan fuqaro Sh.Erkinov hal qiluv qarorini ijro etish bir nechta undiruvchi foydasiga turli joylarda amalga oshirilishiga to'g'ri kelishi tufayli suddan ishtirokchi arizachilarining har biriga alohida ijro etish joyini ko'rsatgan bir necha ijro varaqasini berishni so'radi.

Sud Sh.Erkinovning iltimosiga javoban qonunga ko'ra, sud hujjatini ijro etish turli joylarda yoxud bir nechta undiruvchi foydasiga amalga oshirilishi kerak bo'lsa, ijro etish joyini ko'rsatgan holda bir nechta ijro varaqasini berish sud undiruvchilarning iltimosiga ko'ra amalga oshirilishini ta'kidladi.

Shunda Sh.Erkinov sudga protsessda birgalikda ishtirok etuvchilar ishni olib borishni sherik ishtirokchilardan biriga topshirishi mumkinligini eslatib ayni paytda u sudda boshqa ishtirokchi arizachilar nomidan harakatlanayotganini aytib

o‘tdi. Sud qonun normasi maxsus qoida ekani, ya’ni bu holatda Sh.Erkinovga ishtirokchi arizachilar nomidan iltimos kiritish mumkin emasligi, aksincha har bir ishtirokchi arizachi shaxsan alohida iltimosnoma kiritishi lozimligini aytib o‘tdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

2-kazus

2018-yil 17-yanvar kuni fuqaro A.Komilov Samarqand viloyat Bulung‘ur tumani hokimining yer ajratishni rad etish yuzasidan qabul qilgan qaroridan norozi bo‘lib tuman ma‘muriy sudiga murojaat qildi. Tuman sudi A.Komilovning talabini qanoatlantirish haqida hal qiluv qarorini qabul qildi. Sud hal qiluv qarori qonuniy kuchga kirgach besh kun ichida ijro varaqasini berdi. Sudning ijro varaqasiga asosan Samarqand viloyati Bulung‘ur tuman hokimi tomonidan A.Komilovga belgilangan muddatda yer ajratish haqida qaror qabul qilindi.

Samarqand viloyati Bulung‘ur tuman prokurori hal qiluv qaroridan norozi bo‘lib Samarqand viloyati ma‘muriy sudiga kassatsiya protestini kiritdi. Samarqand viloyati ma‘muriy sudi ishni kassatsiya tartibida ko‘rib chiqib tuman ma‘muriy sudi tomonidan qabul qilingan hal qiluv qarorini bekor qilib, ishni yangidan ko‘rib chiqish uchun tuman sudiga qaytardi.

Samarqand viloyati Bulung‘ur tumani hokimiyati vakili tuman sudidan avvalgi ijro varaqasi asosida fuqaroga ajratilgan yerni qaytarib olish maqsadida sudga sud hujjatining qaytarma ijrosi to‘g‘risidagi ariza taqdim etdi. Tuman sudi hokimiyat vakiliga sud hujjatining qaytarma ijrosi to‘g‘risidagi masala hal qiluv qarorini apellyatsiya tartibida ko‘rib chiqib bekor qilgan sud tomonidan hal etilishi kerakligini tushuntirib viloyat ma‘muriy sudiga murojaat qilishni tushuntirdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

Muammoli savollar:

1. Birinchi instansiya sudi belgilangan holatlar, shuningdek huquqiy normalar asosida «X-PHARM»MCHJ talablarini qanoatlantirdi hamda Toshkent shahar Yunusobod tumani kadastr xizmatiga Toshkent shahar, Yunusobod tumani, Bodomzor ko‘chasi 37-uy manzilidagi «X-PHARM» MCHJga tegishli bo‘lgan binoni bino va inshootlarni egalik huquqini qayta ro‘yxatdan o‘tkazish va yangi kadastr hujjatini berish majburiyatini yukladidi.

Birinchi instansiya sudi tomonidan ishda ishtirok etish uchun Sog‘liqni saqlash vazirligi huzuridagi Farmatsevtika tarmog‘ini rivojlantirish agentligining uchinchi shaxs sifatida ishtirok etish masalasi ko‘rib chiqilmadi. Bu ishning natijasidan manfaatdor shaxs bo‘lib, shaxsni ushbu ishni sudda ko‘rib chiqish vaqti va joyi to‘g‘risida xabardor qilish bo‘yicha tegishli choralari ko‘rilmadi.

Shuningdek nizoni hal qilish uchun zarur bo'lgan hujjatlar va ma'lumotlar talab qilinmadi.

Ushbu ma'muriy ish bo'yicha javobgar Toshkent shahar yer tuzish va ko'chmas mulk kadastr xizmati DK va Toshkent shahar yer tuzish va ko'chmas mulk kadastr xizmati DKning Yunusobod tumani filiali vakilining T.E.D yozma fikri bor.

Biroq, Sud majlisi sudlanuvchining vakili sifatida ishda ishtirok etish huquqini beruvchi ishonchnoma mavjudligini ko'rmadi. Bundan tashqari, birinchi instansiya sudi bu ishda Toshkent shahar yer tuzish va ko'chmas mulk kadastr davlat xizmati DK Yunusobod tumani filialining javobgar bo'lish masalasini aniqlamadi.

Savol:

Qanday sud qarori qabul qilinishi kerak?

- O'zMSIYUK tegishli moddalari va boshqa qonun hujjatlaridan foydalangan holda javobingizni asoslang;

- ushbu hodisa bo'yicha sud qarorining asoslantiruvchi va qaror qismini bayon qiling.

2. Ariza beruvchi N.F.Z. L.V.L.manfaatlarini himoya qilish uchun Toshkent shahar Mirobod tumani majburiy ijro byurosi boshlig'ining noqonuniy xatti-harakatlari yuzasidan shikoyat bilan sudga murojaat qildi. unda Toshkent shahar Mirobod tumani majburiy ijro byurosi boshlig'ining harakatlarini qonunga xilof deb e'tirof etishni va barcha tegishli organlarni chet elga chiqish uchun qo'yilgan taqiqlarni bekor qilishni talab qildi.

Mirobod tumani majburiy ijro byurosi ma'lumotlariga ko'ra, ayni paytda L.V.Lning aliment qarzlari mavjud emas, bundan tashqari, 2019-yil 1-aprelga qadar alimentni ortig'i bilan to'lab qo'yilganligi ma'lum bo'ldi. Toshkent shahar Mirobod tuman ma'muriy sudining 2018-yil 5-iyundagi qarori bilan N.F.Z. shikoyati qanoatlantirildi.

Toshkent shahar Mirobod tumani majburiy ijro byurosi boshlig'ining 2017-yil 6-apreldagi L.V.L.ning O'zbekiston Respublikasidan tashqariga chiqishni vaqtincha cheklash to'g'risidagi qarori haqiqiy emas deb topildi va bekor qilindi.

Toshkent shahar Mirobod tumani majburiy ijro byurosi zimmasiga O'zbekiston Respublikasidan tashqariga chiqish haqidagi taqiqni olib tashlash majburiyati yuklatildi.

Ushbu sud qaroriga norozi bo'lgan Toshkent shahar prokurorining o'rinbosari tomonidan sud qarorini bekor qilish va ishni yangi sud muhokamasiga yuborish yuzasidan kassatsiya protesti topshirildi..

Ariza beruvchi va sudlanuvchining vakili, sud majlisining vaqti va joyi to'g'risida o'z vaqtida xabardor qilinganligiga qaramasdan, belgilangan vaqtda kelmadi.

Savol:

Ushbu hodisada shahar ma'muriy sudining apellyatsiya instansiyasining sudlov hay'ati qanday sud qarorini qabul qilishi mumkin?

- O'zRFA ning tegishli moddalarini va boshqa qonun hujjatlarini ijro etish orqali javobingizni oqlash;

- ushbu voqea bo'yicha sud aktining motivatsion va operativ qismini belgilang.

3. Toshkent shahar Shayxontohur tumani "Shayxontohur" mahallasida istiqomat qiluvchi fuqaro S.Ismoilova 2017-yil 10-mart kuni bola parvarishi bo'yicha nafaqa olish uchun fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organi raisi nomiga ariza berdi.

Ariza beruvchining ehtiyojmandligi darajasini aniqlash va bolali oilalarga nafaqa, bola parvarishi bo'yicha nafaqa va moddiy yordam tayinlash (rad etish) to'g'risida xulosa chiqarish uchun "Shayxontohur" mahallasi fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organida tashkil etilgan maxsus komissiya S.Ismoilovanning arizasini tegishli tartibda o'rganib chiqdi. Maxsus komissiya ariza beruvchining yashash joyiga chiqqan holda oilaning moddiy va mulkiy holatini o'rganib chiqib, 2017-yil 23-mart kuni tegishli dalolatnoma tuzdi. Dalolatnomaga S.Ismoilovaga bola parvarishi bo'yicha nafaqa to'lashni rad etish yuzasidan xulosa kiritildi.

2017-yil 24-mart kuni fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organi vakolat bergan Komissiya maxsus komissiyaning xulosasi asosida S.Ismoilovaga bola parvarishi bo'yicha nafaqa to'lashni rad etish haqida qaror qabul qildi va buni tegishli bayonnoma bilan rasmiylashtirdi.

2017-yil 28-mart kuni S.Ismoilova Toshkent shahar Shayxontohur tumani ma'muriy sudiga komissiya qaroridan norozi bo'lib arizasi taqdim etdi. Biroq, shikoyat fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organi vakolat bergan Komissiyaga qaratilgani sababli nizo ma'muriy sudga taalluqli emasligi aytilib sud tomonidan arizasini qabul qilish rad etildi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

Ushbu topshiriqlarni guruhga taklif etish orqali talabalarning o'zlarida ijodiy yondashuvni shakllantirish va rivojlantirish, qolversa, jamoada ishlash ko'nikmalari rivojlanishi mumkin.

Viktorina deb nomlangan interaktiv usul, odatda 5 turdan iborat bo'ladi. Uni necha tur qilish amaliy mashg'ulotni olib boruvchi pedagogikning o'ziga bog'liq albatta. Ammo, 5-tur bo'lishi vaqt nuqtai nazaridan ham darsni to'liq qamrab olishga yetadi.

Jumladan uning 1-turi “savollar va javoblar” deb nomlanib, unda ikkiga bo‘lingan talabalar guruhidan bittadan vakil taklif etiladi va ulargina berilgan savollarga yozma javob qaytaradi. Tegishincha savollar qisqa javoblarni talab qiluvchi bo‘lishi lozim. Lekin “ha” yoki “yo‘q” degan darajadagi qisqa javoblarni emas.

Odatda 10 ta savol beriladi. Shundan qaysi jamoa vakili nechta savolga to‘g‘ri javob berilganligi sarhisob qilinib, turning g‘olib jamoasi aniqlanadi va doskaga yozib qo‘yiladi.

2-turda endi mazkur jamoalarning boshqa vakillaridan 2 kishidan (talabalar sonining ko‘p yoki kamligiga qarab) markazga taklif etiladi va ular “krossvord” degan bosqichda odatda 15 daqiqagacha krossvord yechadi. Krossvord savollari tegishli mavzu doirasida bo‘lishi juda muhim. Ular 15 daqiqa davomida krossvord yechish bilan band paitida pedagog boshchiligida jamoa 3-turga o‘tib turishi mumkin.

3-tur “chiqib ketishgacha savollar” deb nomlanib, unda jamoalardan eng ko‘p vakil ishtirok etishi mumkin. Odatda 5 kishigacha. Ular xona markaziga taklif etilib, har bir jamoa alohida-alohida joylashadi va pedagog ularga birin ketin savollar berishni boshlaydi. Savolga javob beraolmagan jamoa vakili bittaga qisqarib boradi va yakunda hech bir vakili qolmagan jamoa yutqazgan deb topiladi ikkinchisi esa aksincha yutgan deb hisoblanadi. Tegishincha ballar doskada yuritib boriladi.

4-turdan so‘ng yoki oldin, vaziyatga qarab haligi krossvordchilarni taklif etib, ularning natijalarini ham tahlil qilish mumkin. Agar ular hali ham tugatmagan bo‘lsa va qo‘shimcha vaqt berishni so‘rsa, albatta bu qanoatlantirilishi kerak. Shunday qilib 4-turda fan va uning mavzusi doirasidan kelib chiqib, “blits savol-javob” degan qism boshlanadi. Unda har bir jamoadan bittadan vakillar taklif etiladi va ular savollarga birincha javob berishi shart bo‘ladi. Zero ushbu turning avvalgi savol-javoblardan farqi ham tezkorlik va zukkolikdadir. Tegishincha, 10 ta savoldan eng ko‘pini tezkorlik bilan javob bergan jamoa g‘olib hisoblanadi. Odatda savollar “ha” yoki “yo‘q” degan qisqa javoblarga asoslanadi. Chunki blitsda uzundan uzun javob berish o‘ta murakkab. Zero raqib jamoa, javobni “ilib ketishi” mumkin.

Va nihoyat, 5-tur “pantomima” deb nomlanib, talabalarda aktyorlik mahoratini talab qiladi. Darvoqe aktyorlik mahorati bo‘g‘usi huquqshunos uchun o‘ta zarur. Chunki sudda ham sahnadagi kabi ma’lum “rol”ni ishonarli etib ijro qilish sudda masalani o‘z mijozi foydasiga hal qilishda ahamiyatlidir.

Odatda pantomiada ham qisqa so‘zlar yashiriladi va aktyorlik mahoratiga ega bo‘lgan jamoa vakili, o‘sha so‘zni jamoaga o‘z imo-ishoralari orqali namoyish qiladi. Masalan, “uchinchi shaxs” degan so‘z yashirilgan bo‘lsa, o‘sha so‘zni ko‘rsatayotgan shaxs imo-ishorada uchinchi shaxs so‘zini jamoadoshlariga

tushuntirishi kerak. Bunda vaqt masalasini raqib jamoa nazorat qilib turadi. Zero, pedagog, ijro qilayotgan pantomimachiga nazar solib turishi kerak. Aks holda talabalar ham g'irromlik qilishi mumkin.

Umuman olganda ushbu uslub ma'muriy sud ishlarini yuritish fani uchun har bir seminar darsi uchun ham to'g'ri kelavermaydi. Ushbu metoddan odatda 7-8-amaliy mashg'ulotlarda foydalanish mumkin. Zero ungacha talabalar ma'muriy sud ishlari yuritishning muhim nazariy va tushunchaviy qimslarini anglab olishi kerak.

Nazorat savollari:

1. Ma'muriy ishlarning sudga taalluqliligi haqidagi huquqiy asoslarni aytib bering.

2. Ma'muriy ishlarning sudga taalluqliligi va sudlovga tegishlilik tushunchalarini farqli jihatlarini yoritib bering.

3. Ma'muriy akt elementlarini yoritib bering.

4. Ma'muriy huquqiy munosabatlarning o'ziga xos taraflarini yoritib bering.

Ma'muriy sud amaliyoti boshqa sud amaliyotlaridan farqli jihatlarini nimada deb o'ylaysiz.

4-mavzu. Zamonaviy davlat fuqarolik xizmati

Reja:

1. Zamonaviy davlat fuqarolik xizmatining qonunchilik asoslari.
2. “IRAC” usuli asosida dars o‘tish. Muammoli vaziyatni og‘zaki muhokama qilishning o‘ziga xos xususiyatlari.
3. Muammoli vaziyatni yozma muhokama qilishning o‘ziga xos xususiyatlari.
4. Muammoli vaziyatni muhokama qilishning asosiy mezonlari. Muammoli vaziyat asosida talabning bilimni aniqlash.

Tayanch iboralar: Davlat fuqarolik xizmati, davlat fuqarolik xizmati, davlat fuqarolik xizmatchilarining odob-axloq qoidalari, malaka talablari.

Davlat xizmati bilan bog‘liq bo‘lgan munosabatlar huquq normalari bilan tartibga solinadi. Bu huquqiy nomalari qonunchilik va qonunosti hujjatlarda o‘z aksini topgan.

O‘zbekiston Respublikasida davlat xizmatini huquqiy tartibga solish masalasiga to‘xtaladigan bo‘lsak, kompleks ravishda turli qonunchilik hujjatlari asosida tartibga solinadi. Jumladan, davlat xizmati sohasida yuzaga keladigan ijtimoiy munosabatlar konstitutsiyaviy, ma‘muriy, moliyaviy, mehnat va boshqa qonunchilik sohalari bilan tartibga solinadi.

O‘zbekiston Respublikasida davlat organlari va mansabdor shaxslarning faoliyatini tashkil etish asoslarini O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi belgilab bersa, uni amalga oshirish esa, davlat xizmatini o‘tash to‘g‘risidagi qonunchilik hujjatlari asosida tartibga solinadi. Lekin yuqorida ta’kidlab o‘tganimizdek hozirgi kunga qadar davlat xizmatining umumiy tomonlarini tartibga soluvchi alohida qonun qabul kilinmagan.

Yuqorida aytganimizdek, davlat xizmatini tashkil etish asoslarini O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi belgilab beradi. Konstitutsiyani tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, milliy davlatchiligimizni tashkil etish va rivojlantirishda “davlat xizmati instituti” katta ahamiyatga egadir. Davlat xizmatini to‘g‘ri tashkil etish orqali o‘z oldimizga qo‘ygan maqsadlarimizga erishishimiz mumkin. Chunki davlat xizmati ijtimoiy muvozanatni, ichki va tashqi xavfsizlikni hamda iqtisodiyotni rivojlantirishda barcha tuzilmalarning funksiyalanishini ta’minlashda xizmat kiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi belgilab bergan asosiy vazifalarni bajarishda davlat xizmati katta rol uynaydi. U demokratik

muvozanatni, huquqiy davlatning asosiy tamoyillariga rioya qilishni hamda inson huquqlari va erkinliklarining muhofazasini ta'minlaydi. Davlat xizmati orqali davlat siyosati olib borilayotgan islohotlar demokratik tarzda hayotga tatbiq qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining bir necha moddalari bevosita davlat xizmatini o'tashning asosiy tamoyillarini mustahkamlaydi. Jumladan, davlat organlari va mansabdor shaxslarning jamiyat va fuqarolar oldida mas'ulligi. Davlat xalk irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat kiladi. Bu holat huquqiy demokratik davlat kurishning asosiy belgisidir.

O'zbekiston Respublikasi davlat xizmatini tashkil etishning asosiy tamoyillaridan biri bu - davlat organlari va mansabdor shaxslarning jamiyat va fuqarolar oldida mas'ulligidir. Shu o'rinda shuni ta'kidlab o'tishimiz lozimki, rahbarning davlat va jamiyat manfaatlariga xizmat qilish tamoyili uning shaxsiy va boshqa siyosiy guruh a'zosi sifatidagi tor manfaatlardan chekinish uchun bir qator quyidagi talablarni qo'yadi: birinchi talab - rahbar siyosiy betaraflik, qonunga ongli ravishda bo'ysunish pozitsiyasiga ega bo'lishi va shu asosda davlatga, uning bosh manbai bo'lgan xalqqa, jamiyatga halol xizmat qilishi lozim; ikkinchi talabi – aynan bir davlat organi yoki shaxsga emas, o'zining korporativ guruhiga ham emas, faqat qonunga, davlatga, u orqali xalqqa xizmat qilishdir; uchinchi talabi - davlat xizmatining ommabopligi, ya'ni unga davlat, jamiyat va shaxs manfaatlarining umumiy majmuasini ta'min etuvchi umumxalq xizmati mohiyatini beruvchi xarakter baxsh etish. Xuddi shunday yondashuv davlat xizmatini professionalizm, ijtimoiylik, ahloqiylik, ma'naviylik va boshqa meyorlariga to'la mos kelishi lozim; to'rtinchi talabi esa - davlat xizmatining ochiq oshkoraligi hisoblanadi.

Davlat qonunchiligiga binoan fuqarolar davlat xizmatida bevosita ishtirok etishlari mumkin. Bunday ishtirok davlat xizmatida ma'lum bir faoliyatni amalga oshirishi mumkin. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 32-moddasiga binoan, fuqarolar jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita va o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egadirlar.

Konstitutsiyaning 35-moddasiga binoan esa har bir shaxs bevosita o'zi va boshqalar bilan birgalikda vakolatli davlat organlari muassasalariga yoki xalk vakillariga ariza, taklif va shikoyatlar bilan murojaat qilish xuquqiga egadir. Shu holatni ham alohida ta'kidlab o'tish lozimki, davlat boshqaruvida bevosita ishtirok etish huquqiga faqat O'zbekiston Respublikasi fuqarolarigina ega bo'ladilar.

Davlat xizmatini o'tashda barcha fuqarolar bir xildagi huquqlarga ega bo'lib, millati, jinsi, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi va boshqa belgilaridan ka'tiy nazar qonun oldida tengdirlar. Davlat xizmatida fuqarolarning faoliyat ko'rsatishida, mansab yoki lavozim bo'yicha harakatlanishida davlat tomonidan

teng sharoitlar yaratib beriladi. Barcha davlat xizmatchilari bu sohada fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini umumiylikni ta'minlash maqsadida o'z faoliyatlarini Konstitutsiya va amaldagi qonunlar asosida, Konstitutsiya va qonunlardan kelib chiqadigan talablarni xayotga tadbiiq qilgan holda tashkil qilishlari lozim. Davlatimiz oldiga qo'yilgan maqsadlarning ruyobga chiqishi ko'p jihatdan davlat organlarini va ularning faoliyatini, ya'ni davlat xizmatini o'tashni to'g'ri tashkil etishga bog'liqdir. Qonuniylik tamoyili - davlat xizmatini tashkil etish va faoliyat ko'rsatishi huquq meyorlariga asoslanishi hamda jamiyat va fuqarolarning manfaatlarini ta'minlagan holda amalga oshirilishi; davlat xizmatchilari amaldagi qonunchilik hujjatlariga tayanib, faqatgina davlat organlarining vakolat doirasida o'z faoliyatlarini amalga oshirishlari, qonunchilik bilan ularga yuklatilgan vazifalarni o'z vaqtida bajarishlari, belgilangan huquqlardan to'g'ri foydalanishlari, belgilangan tartibga rioya qilishlari lozim.

Demak, O'zbekiston Respublikasida davlat xizmati Konstitutsiyasida ko'rsatib o'tilgan tamoyillar va boshqa holatlar asosida (ya'ni xalk hokimiyatchiligi (7-14 moddalar), inson va fuqarolarning huquqlari va erkinliklari (18-52 moddalar), davlat tuzilishi (68-75-modda), sud hokimiyati (106-116- modda), mahalliy davlat hokimiyat organlari (99-105 modda) va boshqalar) asosida tashkil etilishi va rivojlanishi lozim.

Davlat xizmatini asosiy tomonlarini, uning tashkiliy asoslarini va funksiyalanishini ta'minlash bevosita uning tamoyillariga borib taqaladi. Davlat xizmatining tamoyillari nafaqat davlat xizmatining, balki butun davlat organlarining tizimining funksiyalanishini, uni tashkil etishning muhim tomonlarini belgilab beradi. Davlat xizmatining tamoyillari - bu davlat xizmati tizimidagi davlat organlari, davlat xizmatchilarining vazifa va funksiyalarini o'zida ifoda etuvchi qat'iy qoidalardir. Davlat xizmatining tamoyillari davlat xizmatchilari faoliyatining asosiy yunalishlari umumiy ko'rinishini ochib beradi va ularni davlat xizmati huquqiy institutining normalarida mustahkamlaydi.

Davlat xizmati O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ko'rsatib o'tilgan davlat hokimiyatining tizimi asosida, ya'ni hokimiyatning qonun chikaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo'linishi asosida tashkil qilinadi. Huquqiy demokratik davlat qurishning muhim belgilaridan biri - bu davlat vakolatlarini hokimiyat organlari o'rtasida bo'linishidir. Hokimiyat organlari bir-biridan mustaqil bo'lib, ularning har biri davlat oldida turgan ma'lum bir vazifa va funksiyalarni amalga oshiradilar.

Davlat xizmatini huquqiy taritibiga solishda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi asosida qabul qilingan joriy qonunlar va boshqa meyorii hujjatlar ham katta ahamiyatga egadir. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi, O'zbekiston Respublikasi qonunlari va Oliy Majlis qarorlari,

O‘zbekiston Respublikasi Prezideti va Hukumati qabul qilgan hujjatlar, mahalliy davlat hokimiyati organlarining o‘z vakolati doirasida qabul qilgan qarorlari, markaziy ijro organlar tomonidan qabul qilingan hujjatlari kiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Mehnat Kodeksi davlat xizmatchilarining mehnatga oid munosabatlarini umumiy asoslarini belgilab beradi. Davlat xizmatchilarini ishga qabul qilish, ishdan bo‘shatish, ish vaqti, dam olish vaqti, mehnatiga haq to‘lash, kafolatli to‘lovlar va kompensatsiya to‘lovlari to‘lash, mehnat intizomi, moddiy javobgarlik, ish beruvchining javobgarligi, mehnatni muhofaza qilish, qo‘shimcha kafolat va imtiyozlar berish, ijtimoiy sug‘urta qoidalari, nafaqalar bilan ta‘minlash, qonun hujjatlarida boshqacha tartiblar belgilanmagan bo‘lsa, Mehnat kodeksidagi qoidalar asosida amalga oshiriladi.

Davlat xizmatini o‘tashni tartibga soluvchi bir necha qonunlar bilan tanishib chiqsak. 2003-yil 29-avgustda yangi tahrirda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, O‘zbekiston Respublikasining 1993-yil 2-sentryabrda qabul qilingan “Mahalliy davlat hokimiyat to‘g‘risida”gi, O‘zbekiston Respublikasining “Markaziy banki to‘g‘risida”gi, “Davlat bojxona xizmati to‘g‘risida”gi, “Davlat soliq xizmati to‘g‘risida”gi, “Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmatni o‘tash to‘g‘risida”gi, “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar rezervidagi xizmat to‘g‘risida”gi Qonun va boshqa qonunlar ham katta ahamiyatga egadir.

Yuqorida aytib utganimizdek, davlat xizmatini tartibga solishda konstitutsiyaviy huquq meyorlaridan tashqari, ma‘muriy, mehnat, moliyaviy, jinoyat va boshqa huquq meyorlari ham ishtirok etadi. Davlat xizmati ma‘muriy huquqning asosiy va rivojlanib kelayotgan institutlaridan biri hisoblanib, davlat xizmatini tashkil etish va amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi ma‘muriy-huquqiy meyorlar yig‘indisidan iboratdir.

Demak, O‘zbekistonda davlat xizmatini tartibga solishning huquqiy asoslari turli darajadagi meyoriy hujjatlardan iborat bo‘lib:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Konstitutsiya davlat xizmatining vujudga kelishi uchun asos bo‘ladi, zero unda umumiy qoidalardan tashqari, ayrim toifadagi davlat xizmatchilariga taalluqli maxsus norma ham o‘rin olgan;

2. O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi. Bu meyoriy hujjatda mehnat munosabatlarini tartibga soluvchi asosiy tamoyillar va davlat xizmatchilariga ham taalluqli umumiy qoidalar mavjud;

3. Davlat xizmati va davlat xizmatchisiga taalluqli normalar amaldagi qonunlar, masalan “Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida”gi Qonunda ifodalangan;

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va hukumati tomonidan qabul qilingan hamda tasdiqlangan davlat xizmatiga oid hujjatlar. Bu hujjatlar umummiqyosda yoki muayyan bir tashkilot, muassasaga tegishli bo‘lishi mumkin;

5. Idoralarda davlat xizmatini tashkil etishga doir ichki meyoriy hujjatlarda (nizom va yo‘riqnomalar) davlat xizmatini tashkil etishning huquqiy asoslari aks ettirilishi mumkin;

Umuman olganda, davlat xizmatchilari tomonidan xizmatni o‘tashning qonun hujjatlarida belgilangan normalarida davlat xizmatini o‘tash uchun samarali mexanizm yaratilgan bo‘lishi davlat organlari va xizmatchilari tomonidan xizmatni o‘tash jarayonida bu qonun hujjatlariga to‘la amal qilinishi, davlat xizmatchisining kasbiy mahoratini, malakasini, bilim darajasini, undagi o‘z ishiga bo‘lgan mas’uliyatini oshirishga xizmat qilib, davlat xizmati oldiga qo‘yilgan maqsadga erishishning asosiy kafolatlarini belgilaydi.

So‘nggi yillarda davlat fuqarolik xizmatini samaradorligini oshirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, bu boradagi ta’limda ham. Масалан ушбу кичик мавзуда таъкидланганидек “IRAC” usulida “Issue” – muammo, “Rule” – qoidalar, “Application” – qo‘llash, “Conclusion” - xulosa usuli bo‘lib, yuridik adrlarni tayyorlashda, ularni amaliyotga yaqinlashtirishda juda samarali pedagogik usul hisoblanadi. Bunda davlat xizmati masalalarini ham tahlil qilishda foydalanish mumkin. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida kadrlar siyosati va davlat fuqarolik xizmati tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF–5843-sonli Farmoni hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi davlat xizmatini rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–4472-sonli Qarorining qabul qilinishi davlat fuqarolik xizmatini tashkil etishning tashkiliy-huquqiy asoslarini belgilab berdi. O‘zbekiston Respublikasida kadrlar siyosatini va davlat fuqarolik xizmati tizimini tubdan takomillashtirishga oid birinchi navbatdagi chora-tadbirlar dasturida O‘zbekiston Respublikasining “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi Qonuni loyihasini xorijiy ekspertlarning tavsiyalari va keng jamoatchilik fikrini inobatga olgan holda takomillashtirish orqali O‘zbekiston Respublikasida davlat fuqarolik xizmatining asosiy tushunchalari, reglamentlari va kafolatlarini qonun bilan mustahkamlash vazifasi qo‘yildi. Shu asosda O‘zbekiston Respublikasining «Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida»gi Qonuni loyihasi ishlab chiqildi va jamoatchilik muhokamasiga qo‘yildi.

Hammamizga ma’lumki, uzoq yillardan beri “Davlat xizmati to‘g‘risida”gi qonunni qabul qilish dolzarb masala bo‘lib kelayotgan edi. Buni “IRAC” usulida muammo sifatida baholash mumkin. Davlat xizmatining umumiy

jihatlari, asoslarini, uning turlarini, tashkiliy-huquqiy mexanizmini, uni o'tash tartibini, shuningdek davlat xizmatchisining huquqiy maqomini belgilab beruvchi yagona qonunning yo'qligi ko'p muammolar keltirib chiqarayotgan edi. Davlatning taraqqiy etishi eng, avvalo davlat xizmatini to'g'ri tashkil etishga, bog'liqdir. Davlat organlarining samarali faoliyat olib borishi ko'p jihatdan bu qonunning qabul qilinishini taqozo etadi. Huquqshunos olim YE.V.Oxotskiy aytganidek, "Davlat xizmatchilari, ularning intilishi va qiziqishlari qanday bo'lsa, davlat ham shunday taraqqiy etadi". Mazkur qonun loyihasi bir necha marta qayta ishlab chiqildi, lekin ayrim sabablarga ko'ra qabul qilinmadi. Shuningdek, "Davlat xizmati to'g'risida"gi qonun loyihasini ishlab chiqish va qabul qilish 2017—2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida va O'zbekiston Respublikasida Ma'muriy islohotlar konsepsiyasida nazarda tutilgan edi. Mazkur qonunning "Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida"gi qonunga qanday bog'liqligi bor degan savol tug'iladi. Yoki qonun loyihasining nomi shunday tahrirda o'zgartirildimi? Davlat xizmati bilan davlat fuqarolik xizmatini forqi bormi? Chunki respublikamiz qonunchilik hujjatlarida asosan davlat xizmati atamasi qo'llanib kelingan, lekin davlat xizmati va davlat xizmatchisi tushunchasi hech bir qonunchilik hujjatida keltirilmagan. Faqat nazariy asoslari huquqshunos olimlar tomonidan keltirib o'tilgan edi. Davlat xizmati tushunchasiga ko'pchilik olimlar turlicha ta'rif berishgan Horijiy mamlakatlar qonunchiligini hamda huquqshunos olimlarning ilmiy ishlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki davlat fuqarolik xizmati davlat xizmatining tizimiga kirib, uning bir turi hisoblanadi. Jumladan, Armaniston Respublikasining qonunchiligida davlat xizmati tizimi fuqarolik xizmati, sud, diplomatik xizmat, mudofaa bo'yicha maxsus xizmat, milliy xavfsizlik, politsiya, soliq, bojxona xizmati va bir qator davlat xizmati turlaridan iborat. Kirg'iziston Respublikasi davlat xizmati tizimiga esa davlat fuqarolik xizmati, harbiy, huquqni muhofaza qilish va diplomatik xizmat turlarini o'z ichiga oladi. Rossiya davlat xizmatining tizimi davlat fuqarolik, harbiy va huquqni muhofaza qilish xizmati kabi turlardan iborat. Germaniya Federativ Respublikasida davlat fuqarolik xizmati ommaviy xizmat deb yuritiladi. Davlat xizmatining bunday turlarga bo'linishi har bir davlatning qonunchiligida maxsus qonunlar bilan tartibga solinadigan davlat xizmati turlari mavjudligini bildiradi. Bizning mamlakatimiz qonunchiligida ham harbiy xizmat, huquqni muhofaza qilish xizmatlari, soliq, bojxona xizmati va boshqa bir zator davlat xizmatining turlari alohida qonunchilik hujjatlari bilan tartibga solingan, ammo davlat fuqarolik xizmati va uni tashkil etish mexanizmini tartibga soluvchi qonunchilik hujjati mavjud emas edi. Ayrim davlatlarda davlat fuqarolik xizmatiga oid munosabatlar shu davlatning Davlat xizmati to'g'risidagi qonuni bilan yoki alohida Davlat fuqarolik xizmati to'g'risidagi yoxud Ommaviy xizmat

to'g'risidagi qonunlar bilan tartibga solingan hamda davlat fuqarolik xizmati davlat xizmatining turi ekanligi belgilangan. Shuningdek, prezident, bosh vazir, gubernatorlarning, sudyalarning hamda davlat siyosiy mansablarini egallovchi boshqa shaxslarning faoliyati davlat fuqarolik xizmati hisoblanmasligi ta'kidlab o'tilgan.

“Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida”gi qonun loyihasida ham qonunning qo'llanilish sohasi belgilanib, qaysi sohalarga tatbiq qilinmasligi ham ko'rsatib o'tilgan: mazkur qonun O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik palatasi deputatlari va Oliy Majlis Senati a'zolari, O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman), Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi va davlat hokimiyati vakillik organlari deputatlari hamda sudyalardan tashqari barcha O'zbekiston Respublikasi davlat fuqarolik xizmatchilariga tatbiq etiladi.

Huquqni muhofaza qiluvchi, mudofaa, davlat xavfsizligi organlarida, diplomatik, bojxona, soliq va qutqaruv xizmatida xizmat o'tayotgan davlat xizmatchilarining huquqiy maqomi alohida qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi, deb belgilab qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlaridagi harbiy xizmat va huquqni muhofaza qiluvchi organlardagi xizmat davlatning maxsus xizmati hisoblanadi va alohida qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi

Darhaqiqat, yuqorida keltirib o'tilgan sohalardagi davlat xizmatini tartibga olsuvchi alohida qonunlar mavjud. Masalan, Ichki ishlar organlari to'g'risidagi qonun, Davlat xavfsizlik xizmati to'g'risidagi qonun, Mudofaa to'g'risidagi qonun, Umumiy harbiy majburiyat harbi xizmat to'g'risidagi qonun, Davlat soliq xizmati Davlat bojxona xizmati to'g'risidagi qonun va boshqa shu kabi maxsus qonunlar bilan tartibga solinadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-oktabrdagi “O'zbekiston Respublikasida kadrlar siyosati va davlat fuqarolik xizmati tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-5843-sonli Farmoniga asosan quyidagilar davlat fuqarolik xizmatini yanada takomillashtirish va isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari deb hisoblandi:

- kasbga oid sifatleri va alohida xizmatlarini odilona va obyektiv baholash asosida eng munosib va qobiliyatli shaxslarni davlat fuqarolik xizmatiga qabul qilish hamda ularning xizmat pog'onalari bo'yicha ko'tarilishini nazarda tutuvchi meritokratiya tamoyilini qo'llash;

- kadrlar malakasini muntazam oshirib borish, davlat fuqarolik xizmatchilarini toifalash va ularga malaka martabalari (darajalari) berish orqali xizmat karyerasining lavozim pog'onalaridan bosqichma-bosqich o'tishni nazarda tutuvchi davlat fuqarolik xizmatining «karyera modeli»ni joriy etish;

- nomzodning barcha fazilatlari va ustunliklarini, shu jumladan uning ma'naviy-axloqiy va vatanparvarlik sifatlarini obyektiv baholash imkonini beradigan ochiq mustaqil saralab olish asosida davlat fuqarolik xizmatiga qabul qilish;

- davlat organi va tashkiloti darajasidan (respublika, viloyat, tuman va shahar), xodimning malaka martabasi (darajasi) va shaxsiy hissasidan kelib chiqqan holda ish haqini belgilashga nisbatan unifikatsiyalashtirilgan talablar o'rnatilishini nazarda tutuvchi davlat fuqarolik xizmatchilari mehnatiga haq to'lashning yagona tizimini joriy etish;

- milliy, respublika, tarmoq va hududiy darajalarda professional tayyorlangan samarali kadrlar zaxirasini shakllantirish, davlat fuqarolik xizmatiga eng malakali nomzodlarni saralab olish uchun xususiy bandlik agentliklarini faol jalb etish va zamonaviy outsorsing shakllaridan foydalanish;

- davlat organlari va tashkilotlarida xodimlarni boshqarishda va inson resurslarini rivojlantirish sohasida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish;

- davlat fuqarolik xizmatchilariga ijtimoiy kafolatlar, shuningdek, ularni o'z kasb mahoratini va faoliyat samaradorligini oshirish uchun rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashning samarali tizimini joriy etish.

Shu bilan birga mazkur Faronga asosan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi tashkil qilindi hamda u davlat organlari va tashkilotlarida xodimlarni boshqarish va inson resurslarini rivojlantirish sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish uchun mas'ul hisoblandi. Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga bevosita bo'ysunadi va unga hisob beradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining davlat xizmati va hokimiyat vakillik organlari bilan hamkorlik qilish masalalari bo'yicha maslahatchisi bir vaqtning o'zida Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi direktori hisoblanadi;

Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti mablag'lari va qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobiga moliyalashtiriladi.

Quyidagilar Davlat xizmatini rivojlantirish agentligining asosiy vazifalari etib belgilansin:

- davlat fuqarolik xizmati transformatsiyasining g'oyaviy platformasini, uni rivojlantirish dasturlari va loyihalarini ishlab chiqish, shuningdek, davlat fuqarolik xizmati sohasida yagona siyosatning amalga oshirilishini ta'minlash;

- davlat organlari va tashkilotlarining davlat kadrlar siyosati sohasidagi faoliyatini muvofiqlashtirish;

- davlat fuqarolik xizmatini rivojlantirish jarayonlari va istiqbollarini monitoring va tahlil qilish hamda ushbu sohadagi muammolar va tahdidlarni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

- ochiqlik, professionallik va hisobdorlik tamoyillariga asoslangan xodimlarni boshqarish va inson resurslarini rivojlantirishning innovatsion usullarini joriy etish;

- Milliy kadrlar zaxirasini boshqarish, Davlat fuqarolik xizmati lavozimlarining davlat reyestrini yuritish, shuningdek davlat fuqarolik xizmatchilari vakant lavozimlarining yagona ochiq portalini tashkil etish va yuritish;

- davlat fuqarolik xizmatchilari faoliyati samaradorligini baholashning o'lchanadigan indikatorlari (eng muhim ko'rsatkichlari) tizimini joriy etish va ularning natijalarini tahlil qilish, jamoatchilik fikrini o'rganish hamda davlat organlari va tashkilotlari rahbarlarining ochiq reytingini shakllantirish;

- malakali va yuqori malakali mutaxassislarni, shu jumladan xorijda yashayotgan vatandoshlar orasidan aniqlash va jalb etish, shuningdek, davlat fuqarolik xizmatiga iqtidorli yoshlar va xotin-qizlarni keng jalb etish bo'yicha tizimli ishlarni olib borish;

- eng istiqbolli kadrlarni davlat fuqarolik xizmatiga ochiq mustaqil tanlov asosida qabul qilishni tashkillashtirish;

- davlat fuqarolik xizmatchilarida yuksak kasbiy axloq-odobni, korrupsiyaga qarshi turish madaniyatini va unga toqatsiz munosabatni shakllantirish;

- davlat fuqarolik xizmati sohasiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish va ularni izchil takomillashtirib borish, davlat fuqarolik xizmatchilari shaxsiy ma'lumotlarining xavfsizligini ta'minlagan holda ular to'g'risidagi ma'lumotlar bazasini shakllantirish;

- davlat fuqarolik xizmatchilarining ish beruvchilar bilan o'zaro munosabatlarida ularning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, shuningdek, ularning mehnat faoliyati va ijtimoiy himoyasi uchun munosib shart-sharoitlar yaratishga ko'maklashish.

Bunda talaba o'z fikrlarini qog'ozga tushurish, kerakli so'zlarni tanlash hamda fikrlarini adabiy yoki huquqiy bayon etish ko'nikmasi rivojlanadi. Bunda talaba(lar)ga muammoli vaziyatni hal etishi uchun ma'lum vaqt, kerak bo'lsa to'liq dars vaqtini ajratish kerak bo'ladi. Chunki muammoli vazifalar qonunlarni qidirib topishni, tegishli moddalarni aniqlashni, ularni tahlil qilishni talab qiladi. Shuning uchun ushbu masalada talabani shoshiltirmaslik joyiz. Asosiysi natija!

Masalan muammoli vaziyatga oid quyida bir qator misollarni ko'rib chiqishimiz mumkin.

1-kazus

2018 yil may oyida Buxoro viloyati Buxoro shahar moliya bo'limining boshlig'i A.Axmedov attestatsiyadan o'tgandan so'ng, Buxoro viloyati Qorako'l tumani moliya bo'limi boshlig'i lavomiga tayinlandi. 2019-yil mart oyida Romiton tumani moliya bo'limi boshlig'i K.Raimov o'z lavozimidan ozod etilgandan so'ng, ushbu lavozimga A.Axmedov tayinlandi. 2019-yilning mart oyida A.Axmedov attestatsiyadan o'tishi belgilandi. Axmedov esa bundan bir yil oldin attestatsiyadan o'tganligi, bu attestatsiyadan o'tishi qonunga zid ekanligini aytib, norozilik bildirdi.

Mazkur holatga huquqiy baho bering, degan mazmundagi kazus berilgan bo'lsa, tabala bunda fabulaning har bir gapini tahlil qilishni, jumladan huquqiy tahlil qilish ko'nikmasini shakllantirishi kerak. Hususan, "2018-yil may oyida Buxoro viloyati Buxoro shahar moliya bo'limining boshlig'i A.Axmedov attestatsiyadan o'tgandan so'ng, Buxoro viloyati Qorako'l tumani moliya bo'limi boshlig'i lavomiga tayinlandi". Bunda talaba tahminan quyidagi fikrlarni yozishi mumkin. Bunda A.Axmedovning attestatsiyadan o'tishi huquqiy jarayon hisoblanib, bizning nazarimizda "Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida"gi qonun bilan tartibga solinishi kerak. Shu bilan birga 2018-yilda xali O'zbekistonda "Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida"gi qonun qabul qilinmaganligini e'tiborga olsak, biz ta'kidlagan huquq normasi ishbu amaliy holatda qu'llab bo'lmaydi.

Tegishincha, Mehnat kodeksi normalarini mazkur, dastlabki gapning huquqiy asosi bo'lishini ta'kidlashimiz mumkin. Hususan Mehnat kodeksining tegishli moddalarida attestatsiya masalalarining asosiy jihatlari ko'rsatilgan bo'lishi kerak. Uning tashkiliy va texnik jihatlari esa, odatda qonunosti hujjatlari bilan tartibga solinishini ta'kidlash joiz.

Shu tariqa, talaba aniq huquq normasi va uning moddasini keltirmasa ham o'zi asoslay olgan fikr mulohazalari bilan kazusni huquqiy echim yo'li sari olib borishi lozim.

Quyida talabaga boshqa kazuslarni ham mustaqil ishlash uchun berib, uni vaqti-vaqti bilan to'g'irlab, yonaltirib borishi kerak.

2-kazus

Chilonzor tumani Xalq ta'limi bo'limi boshliq o'rinbosari N.Miraliyeva 2015-yil may oyida attestatsiyadan o'tdi. 2015-dekabr oyida bola parvarishlar ta'tiliga chiqdi. Oradan ikki yil o'tib, 2017-yil dekabr oyida ishga chiqdi. Unga kadrlar bo'lii tomonidan attestatsiyadan o'tganiga uch yil to'lishi munosabati bilan 2018-yil feval oyida attestatsiyadan o'tishi haqida xabar berishdi. Ammo N.Miraliyeva endi ishga chiqqanligi. Attestatsiyadan esa ishga chiqqandan keyin 3 yildan keyin o'tkazilishi kerakligini aytib, e'tiro bildirdi. Lekin kadrlar bo'limi inspektori Boshqarma boshlig'ining buyrug'iga attestatsiyadan o'tkaziladigan

xodimlar sifatida uning familiyasi kiritilganligini aytib, attestatsiyadan o'tishi shartligi, agar attestatsiyadan o'ishdan bosh tortsa, uni attestatsiyadan o'tmagan deb hisblanishi haqida ma'lumot berildi. Shundan so'ng N.Miraliyeva bu masalada O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligiga shikoyat qildi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

3-kazus

Toshkent shahar Sog'liqni saqlash boshqarmasi boshlig'ining o'rinbosari katta leytenant V.Yusupovga 2018-yil may oyida navbatdagi maxsus unvon berish uchun attestatsiyadan o'tishi haqida xabar berildi. Ammo V.Yusupov 2016-yilda attestatsiyadan o'tganligi, undan tashqari hozirgi kunda xizmat safarida ekanligi, attestatsiya belgilangan kuni yetib kela olmasligini aytdi. V.Yusupov attestatsiya belgilangan vaqtda yetib kela olmadi. Attestatsiya komissiyasining xulosasiga ko'ra, unga navbatda unvon berilishi rad etildi. Shuningdek, uni egallab turgan lavozimiga muvofiq emas deb topildi. Attestatsiya komissiyasining ushba qaroridan norozi bo'lgan V.Yusupov O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligiga murojaat qildi. Vazirlik tomonidan chiqarilgan qaror noqonuniy deb topilib, attestatsiya komissiyasining qarori bekor qilindi. Shuningdek, qaytadan navbatdagi attestatsiya o'tkazilishi belgilandi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

Odatda dars jarayonida pedagog dastlabki kazusni o'zi namuna bo'lib ko'rsatib berishi kerak. Songra boshqa kazuslarga javobni talabalardan talab qilishi mumkin bo'ladi.

Nazorat uchun savollar:

1. IRAC uslubi to'g'risida o'z fikrlaringizni bildiring.
2. Keyslar davlat xizmati masalalarni tahlil qilishda qanday qo'llanilishi kerak deb o'ylaysiz?
3. O'zbekiston Respublikasida davlat fuqarolik xizmatini boshqarishning huquqiy asoslarini tahlil qiling.
4. Mamlakatimizda davlat fuqarolik xizmatini yanada takomillashtirish va isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini tahlil qiling.
5. O'zbekiston Respublikasida davlat organlari va tashkilotlarida xodimlarni boshqarish va inson resurslarini rivojlantirish sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish uchun vakolatli bo'lgan organning huquqiy maqomini yoritib bering.

5-mavzu. Insonning ajralmas huquqlari va zamonaviy konstitutsionalizm

Reja:

1. Insonning ajralmas huquqlari va zamonaviy konstitutsionalizmning huquqiy asoslari.

2. Siyosiy huquqlar, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar.

3. Mavzuga doir amaliyot materillarini tahlil qilish.

Tayanch iboralar: inson huquqi, yashash huquqi, Konstitutsiya, konstitutsiyaviy nazorat, jamoatchilik nazorati, odil sudlov.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining tarixiy tajribasi haqida so‘z yuritishdan oldin “Konstitutsiya nima?” degan savolga javob berish maqsadga muvofiq.

Konstitutsiya — xalq irodasi va erkinligini ifodalovchi, yaxlit jamiyatning yoki alohida ijtimoiy guruhlarning manfaatini konstitutsiyaviy tuzum asosida mustahkamlovchi, shaxsning huquqiy maqomi va uning davlat bilan o‘zaro munosabatining huquqiy asosini belgilovchi yoxud davlat qurilishini, hokimiyat va boshqaruv organlari tizimini, ularning vakolati hamda shakllantirilish tartibi, ommaviy-huquqiy organlar (davlat va mahalliy hokimiyat hamda o‘zini o‘zi boshqarish) organlari, saylov tizimi, sud tizimining huquqiy maqomini belgilovchi mamlakatning asosiy qonunidir.

Insonni ulug‘lash va uning huquqlarini hurmat va muhofaza qilish g‘oyasi muqaddas kitoblar “Avesto” va musulmon huquqining asosiy manbalaridan bo‘lgan – Qur’oni karim, Sunna, Ijmo, Qiyosda har tomonlama o‘z ifodasini topgan.

Ko‘hna o‘timishimizga nazar tashlasak, insonning sha’ni, qadr-qimmatini, obro‘sigina va boshqa moddiy va nomoddiy ne‘matlariga bo‘lgan huquqlari nafaqat qonun-qoidalar, shuningdek, axloqiy normalar vositasida muhofaza qilingan. Bu boradagi dastlabki huquqiy, axloqiy manba – zardushtiylik dinining muqaddasi kitobi “Avesto”dir. O‘sha davrdagi yangi diniy-falsafaiy, huquqiy ta’limot sifatida “Avesto” xalq va arkoni davlat uchun siyosiy va huquqiy tafakkur mezoni hamda amaliyot uun manba bo‘lib xizmat qilgan. Zardo‘st ta’limotiga ko‘ra, insonni hayotdan mahrum qilishga hech kimning haqqi yo‘q, deyiladi.

“Avesto” xalqimiz tarixining eng qadimgi davrlardagi hayoti, turmush tarzi, axloqiy qoidalari, urf-odatlarini, diniy e’tiqodi, kasbiy xislatlari, boshqa xalqlar bilan iqtisodiy-madaniy munosabatlar o‘rnatish tartiblari to‘g‘risida ma’lumotlar berilgan. Shuningdek, ilk bor aynan shu kitobda inson va u bilan

bog‘liq huquqiy muammolar, jamiyat a‘zolarining haq-huquqlari va ularni muhofaza qilish kerakligi tilga olinadi. “Avesto”ga ko‘ra, insonning asosiy burchi haqqoniy hayot tarzi bo‘lishi kerak. Samimiyat, xolislik, o‘zaro hurmat kabi qadriyatlar insonlar o‘rtasidagi ustuvor axloqiy qadriyatlarga aylanishi kerak. G‘arazgo‘ylik, hasadgo‘ylik, manmanlik, fitna-fasod Avesto’da qattiq qoralanadi.

Musulmon huquqida inson huquqlari va erkinliklari o‘ziga xos mafkuraga asoslanadi. Islomda qonunning ijodkori va insonning barcha huquqlari manbai Xudo va faqat Xudo hisoblanadi, deb tan olinishi va bunga astoydil e‘tiqod qilinishi tufayli inson huquqlari har tomonlama e‘zozlanadi va muhofaza qilinadi. Ularning vujudga kelishi ilohiy ahamiyatga ega bo‘lganligi tufayli inson huquqlari har tomonlama e‘zozlanadi va muhofaza qilinadi. Ularning vujudga kelishi ilohiy ahamiyatga ega bo‘lganligi tufayli hech qanday rahbar yoki hukumatning, hech qanaqa assambleya yoki hokimiyatning Xudo in‘om qilgan inson huquqini qandaydir usul bilan cheklashiga, bekor qilishiga yoki o‘zgartirish kiritishiga yo‘l qo‘yilmaydi.

Inson huquqlarini hurmat va muhofaza qilishga qaratilgan insonparvarlik g‘oyalari o‘tmishdagi davlatchiligimiz taraqqiyotida ham o‘z ifodasini topgan. Qadimgi So‘g‘diyona va Xorazm davlatchiligidan tartib, Somoniylar, Xorazmshohlar, Temur va temuriylar davlatida inson huquqlari yuksak darajada e‘zozlangan. Bu davlatlarning boshqaruvida inson huquqlariga, ijtimoiy adolatga, qonun ustuvorligiga amal qilingan.

“Temur tuzuklari”da inson huquqlari qadrlanib, ularni himoya ilish huquqiy jihatdan ta‘minlangan, oddiy fuqarolarning huquq va manfaatlarini himoya qilish kafolatlangan. “Agar (har yer va elning) amaldorlari va kalontorlari oddiy fuqaroga jabr-zulum qilsa va shu orqali bechoralarga zarar yetkazgan bo‘lsa (bunday vaqtlarda), yetkazilgan zararni kalontorlardan undirib, jabr ko‘rganlarga bersinlar, toki ular yana o‘z hollariga kelsinlar”, deyiladi “Temur tuzuklari”da.

Bugungi O‘zbekiston qadimgi Xorazm va So‘g‘diyona, Qoraxoniylar, Xorazmshohlar, Amir Temur va Temuriylar, o‘zbek xonliklari, ma‘rifatparvar ajdodlarimiz, xalqimizning tarixiy an‘analari va uning mustaqil davlat haqidagi ko‘p asrli orzusini mujassam etgan.

Qolaversa, manfaatlarimiz va intilishlarimizdan kelib chiqqan holda, Asosiy Qonunimiz Sharq va G‘arb, Janub va Shimolning 97 ta mamlakati to‘plagan ilg‘or konstitutsiyaviy tajribani hisobga olib yaratilgan.

Konstitutsiyaviy qoidalarning mustahkamligi va o‘zgarmasligi muammolari. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga 2003-yilga qadar deyarli o‘zgartirish kiritilmadi. Bu ko‘proq o‘sha paytdagi o‘tish davri jamiyatning transformatsiyalashuvi jarayoni bilan bog‘liq bo‘lgandi. Ya‘ni eski bir tizimdan

yagisiga o'tish jarayonidagi siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy va madaniy yo'nalishlardagi o'zgarishlar bilan bog'liq edi.

Barcha konstitutsiyaviy qoidalar mustahkam va barqaror emas. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi ham jamiyat bilan birgalikda rivojlangani bois zarurat tugilsa, u ham o'zgarib, takomillashishi kerak. Zamon, davr va jamiyat o'zgargach inson ehtiyojlari ham o'zgaradi. Demak, Konstitutsiyani takomillashtirishga ham zarurat tug'ilar ekan. Mutaxassis olimlarning e'tiroficha, respublikamizda Konstitutsiyaning barqarorligi unga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritmaslik bilan emas, aksincha uni jamiyat talabiga moslashtirish, takomillashtirishda ko'rinadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini takomillashtirish jarayoni ham bevosita davlat va jamiyat boshqaruvi, yangi siyosiy-huquqiy islohotlar, ijtimoiy munosabatlarning vujudga kelishi, yangi huquqiy mexanizmlarni joriy etishga ehtiyoj tug'ilishi natijasida tadrijiylik asosida amalga oshirilib kelinayotganini nazardan qochirmaslik kerak. Xususan, 2003-yildan boshlab Konstitutsiyamizni takomillashtirish bilan bog'liq jarayonlar asosan:

1. Parlament maqomi, tuzilishi va faoliyati.

Prezident maqomi va vakolatlari.

Vazirlar Mahkamasining maqomi va faoliyati.

Mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining faoliyati.

Sud tizimi.

Saylov tizimi.

Shaxs huquqi, jamoatchilik nazoratini isloh etishga bag'ishlandi.

Konstitutsiyani takomillashtirish masalasi konstitutsiyashunos olimlar tomonidan tanqid qilingani ham bejiz emas. Masalan, rus olimi M.Mityukov Konstitutsiyaga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilishiga qarshi munosabat bildirib, buni siyosiy va huquqiy g'araz deb atab, "bizning jamiyatimizdagi fojia Konstitutsiyani takomillashtirishdan emas, balki uning muhim demokratik imkoniyati, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish uchun fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish va davlat institutlarining yuridik imkoniyatlarining ochib berilmaganligida ko'rinadi, deb yozadi.

Demak, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini qonunlarimizning asosiy manbai sifatida rivojlantirish va takomillashtirish mohiyatan hamda bosqichma-bosqichlik asosida quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirildi:

1. Konstitutsiya va qonunlarni takomillashtirish. Yangi qonunlarni qabul qilish.

2. Konstitutsiyaviy normalarning ta'sirini oshirish.

3. Konstitutsiyaviy normalar va vakolatlarning to'liq amalga oshirilishiga erishish.

4. Konstitutsiyaviy huquq doirasida ilmiy izlanishlarni kuchaytirish va ularning natijalarini amaliyotga tatbiq etish.

Konstitutsiya har bir davlat taraqqiyotining poydevori bo'lgan huquqiy, siyosiy va mafkuraviy hujjat – mamlakatning Asosiy qonuni hisoblanadi. 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi inson va fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklari, mustaqil demokratik davlatimiz, erkin jamiyatimizning mustahkam huquqiy asosi bo'lib xizmat qilmoqda. Fuqarolarning eng muhim orzu-intilishlari va maqsadlari Asosiy qonun – Konstitutsiyada to'liq ifoda etiladi. Mustaqillik yillarida Konstitutsiya asosida inson qadri ulug'lanadigan demokratik huquqiy davlat va adolatli fuqarolik jamiyatini qurish maqsadida keng qamrovli yangilanishlar va islohotlar amalga oshirildi, bu borada boy tajriba to'plandi.

O'zbekiston bugun o'z taraqqiyotining yangi bosqichiga qadam qo'yimoqda. Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan adolatli va xalqparvar davlat barpo etish yo'lida dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan vazifalarni to'laqonli amalga oshirish uning maqsadi, ko'lamiga monand va munosib bo'lgan yangi mustahkam konstitutsiyaviy makonni shakllantirishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, konstitutsiyaviy islohotlar tabiiy rivojlanish natijasi bo'lib, millat va xalq sifatida keyingi qadamlarimizni aniqlab olishimiz uchun o'ta ahamiyatlidir, adolatli jamiyat qurish yo'lida ulkan qadamdir. Binobarin, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar insonning sha'ni, qadr-qimmat, huquq va erkinliklari bundan buyon barcha sohalarda ustuvor ahamiyat kasb etishini qat'iy qoidaga aylantirish, bir so'z bilan aytganda, "Inson qadri uchun" g'oyasini hamda bugungi islohotlarning bosh tamoyili bo'lgan "Inson – jamiyat – davlat" degan yondashuvni yangi tahrirdagi Konstitutsiya loyihasining mazmun-mohiyatiga chuqur singdirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Konstitutsiyaviy komissiya a'zolari bilan uchrashuvdagi nutqida "Bosh maqsadimiz – har bir yurtdoshimiz ushbu hujjatni mening Konstitutsiyam deb faxrlanadigan mukammal darajaga olib chiqishdir", deb ta'kidlagan edi. Shu ma'noda, referendumga chiqarilishidan oldin loyiha misli ko'rilmagan hajmda jamoatchilikning keng qatlamlari tomonidan sinchkovlik bilan muhokamadan o'tkazilganligi, buning natijasida 220 mingdan ortiq takliflar kelib tushganligi, Konstitutsiyaviy qonun loyihasi ushbu takliflar asosida shakllanganligi yangi tahrirdagi Konstitutsiya tom ma'noda xalq Konstitutsiyasi ekanligidan dalolat beradi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiya loyihasi xalq ovoz berganidan keyin qo'shimcha hujjatlarsiz yoki tartibtaomillarsiz, O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi tomonidan referendum yakunlari rasmiy e'lon qilingan kundan e'tiboran kuchga kiradi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiya loyihasi bevosita xalq tomonidan qabul qilinsa, tariximizda to'g'ridan-to'g'ri amalga

kiritiladigan birinchi hujjat bo'ladi. Buning eng ahamiyatli tomoni, yangi tahrirdagi Konstitutsiyaga munosabat bildirilganida barchaning ovozi bir xil maqomga va kuchga ega ekanligidir. Ya'ni, Konstitutsiya loyihasini muhokama qilish jarayonida fuqaro qaysi kasbda, qanday lavozimda ekanligidan qat'i nazar, har bir insonning tanlovi va fikri ahamiyatli va hal qiluvchi bo'ladi. Darhaqiqat, Yangi O'zbekiston sharoitida yangi tahrirdagi Konstitutsiya loyihasining eng muhim jihatlari inson, uning hayoti, erkinligi, qadr-qimmat, daxlsiz huquqlari va manfaatlarini ta'minlash, erkin va adolatli fuqarolik jamiyatini rivojlantirish hamda demokratik huquqiy davlat qurish bilan bog'liq o'zgarishlar bilan muhim ahamiyatga ega. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz loyihasida huquqiy davlat prinsipini ro'yobga chiqarishga qaratilgan konstitutsiyaviy kafolatlar belgilanmoqda.

Davlat faoliyati qonun ustuvorligi asosida amalga oshirilishini ta'minlash uchun Konstitutsiyaning oliy yuridik kuchga egaligi hamda uning to'g'ridan-to'g'ri amal qilishi belgilanmoqda hamda inson huquq va erkinliklari xalqaro huquq va Konstitutsiya normalariga muvofiq kafolatlanmoqda. Bu borada ayniqsa, yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz loyihasida ijtimoiy davlat prinsiplariga oid normalarning yanada mustahkamlanishi, xususan, sifatli ta'lim va tibbiy xizmat ko'rsatish, ijtimoiy ehtiyojmand qatlamni qo'llab-quvvatlash, munosib mehnat sharoiti va adolatli ish haqi tizimini yaratish, ishsizlikdan himoyalash, uy-joyga ega bo'lishga qaratilgan qoidalar bilan yanada takomillashtirilishi bilan bog'liqdir. Shu bilan birga, inson huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish davlatning konstitutsiyaviy majburiyati sifatida belgilanishi, erkin bozor mexanizmlarini joriy qilish, sog'lom raqobat va xususiy mulk daxlsizligini ta'minlash, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq yangi qoidalar ham yangi tahrirdagi Asosiy qonunimiz loyihasida belgilanmoqda. Yangi tahrirdagi Konstitutsiya loyihasida barchaning – bir tomondan davlat va uning organlari tizimi, ikkinchi tomondan inson, fuqaro va jamiyatning huquq va majburiyatlari aniq va lo'nda qilib, hamma uchun tushunarli tarzda bayon etilayotganligi O'zbekistonning yanada barqaror bo'lishiga va har qanday tahdidlarga qarshi ishonchli qalqon bo'la olish qobiliyatini mustahkamlashga asos bo'ladi.

Konstitutsiyaning oliy yuridik kuchga ega ekanligi uning siyosiy-huquqiy hujjatligi, parlamentda qabul qilinishining alohida tartibiga ega ekanligi yoki umumxalq ovozi (referendum) asosida qabul qilinishi, davlatning ichki va tashqi siyosatining asosiy strategik yo'nalishlarini, insonning asosiy huquq va erkinliklarini belgilashida ham namoyon bo'ladi. Konstitutsiya oliy yuridik kuchga egaligini belgilovchi normalar Yaponiya, Singapur, Braziliya kabi davlatlar konstitutsiyalarida ham mavjud. Ushbu qoida barcha davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, mansabdor shaxslarni Konstitutsiyaga muvofiq ish ko'rishga, qarorlar qabul qilishga majbur qiladi, fuqarolarning Konstitutsiyada

belgilangan huquq va erkinliklarining boshqa qonun hujjatlari bilan cheklanishi yoki chegaralanishining oldini oladi.

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948-yil), Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966-yil), Qiynoqlarga hamda muomala va jazolashning boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsitadigan turlariga qarshi Konvensiya (1984-yil) kabi xalqaro hujjatlarga asosan inson sha'ni va qadr-qimmatini kamsitadigan, uning or-nomusi, shaxsiy hayotiga taalluqli ma'lumotlar oshkor bo'lishiga olib keladigan, hayoti va sog'ligini xavf ostiga qo'yadigan, unga jismoniy, ma'naviy yoki ruhiy azob-uqubat yetkazadigan harakatlar qilish taqiqlanishi shaxs sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilishning asl mohiyatini tashkil etadi. Davlat organlari, mansabdor shaxslar, ayniqsa, surishtiruvchi, tergovchi, prokuror, sudya va boshqa huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlari o'z faoliyatida har qanday holatda ham inson sha'ni, or-nomusi, va qadr-qimmatiga daxl qilmasligi, kamsitmasligi, aksincha, ularga insoniy munosabatda bo'lishlari lozim. Masalan, shaxsiy tintuv tintilayotgan shaxs bilan bir jinsdagi surishtiruvchi yoki tergovchi tomonidan mutaxassis hamda xolislar ishtirokida o'tkazilishi ham inson sha'ni va qadr-qimmatini ta'minlashga qaratilgan maxsus qoida hisoblanib, uni buzish tegishli javobgarlikka sabab bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, milliy qonunchilikda inson sha'ni va qadr-qimmatiga qarshi sodir etilgan huquqbuzarlik uchun ma'muriy va jinoiy javobgarlik belgilangan bo'lsa, fuqarolik qonunchiligida esa ularga yetkazilgan zararni qoplashga doir maxsus normalar nazarda tutilgan.

Ta'kidlash kerakki, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktning 12, 19, 21, 22-moddalarida insonning huquq va erkinliklariga nisbatan faqat qonunda nazarda tutilgan davlat xavfsizligini, jamoat tartibini, aholi salomatligi va ma'naviyatini yoki boshqalarning huquq va erkinliklarini muhofaza qilish uchun zarur bo'lgan cheklashlar qo'llanishi mumkinligi ko'rsatilgan. Konstitutsiyamizga kiritilayotgan o'zgartirishga ko'ra, fuqarolarning huquqlarini cheklash faqat qonun bilan belgilangan tartib va asosda amalga oshiriladi. Jamiyat manfaatlarini ko'zlagan holda inson huquq va erkinliklarini cheklash qonunda belgilangan tartib va asoslarga muvofiq amalga oshirilgandagina qonuniy hisoblanadi. Huquqlarni cheklash asoslari esa, avvalambor, jamoat xavfsizligi va tartibini ta'minlashga, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilishga yo'naltirilgan. Masalan, "Aholining sanitariya-epidemiologik osoyishtaligi to'g'risida"gi Qonunga asosan 2020-yilda COVID-19 pandemiyasi tufayli O'zbekistonda karantin rejimi e'lon qilinib, aholining harakat erkinligi qat'iy cheklandi va bu cheklov aholi salomatligini saqlash, pandemiyaning keng tarqalishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida amalga oshirilgan edi. Ushbu normaning Konstitutsiyamizda aks ettirilishi belgilangan holatlarda individual huquqlar, ya'ni alohida shaxsga tegishli huquqlardan

jamoaviy huquqlarni ta'minlash ustuvor ekanligini nazarda tutadi. Bunda aholi salomatligi, turli xil xavf-xatar va tahdidlardan xalqimizni himoyalash, barqaror rivojlanishni ta'minlash va farovonlikka erishish maqsadida bunday cheklovlar nazarda tutiladi.

Har bir davlat o'z fuqarosi qayerda bo'lishidan qat'i nazar, uni himoya qilishga majburdir. Shu nuqtai nazardan, hech bir davlat o'z fuqarosini hududidan majburan chiqarib yuborilishiga yoki boshqa davlatga berishga yo'l qo'ymaydi. Aynan shu maqsadda yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz loyihasining 23-moddasida "O'zbekiston Respublikasi fuqarosi O'zbekistondan tashqariga majburiy chiqarib yuborilishi yoki boshqa davlatga berib yuborilishi 41 mumkin emas", degan insonparvar norma belgilanmoqda. Fuqaroning o'z mamlakati hududidan majburiy chiqarib yuborilishi deganda, uning erki-xohishiga zid ravishda siyosiy, diniy, milliy, mafkuraviy, madaniy va boshqa qarashlari yoki faoliyatini yoxud boshqa vajlarni asos qilib yashab turgan mamlakatidan majburiy chiqarib yuborilishini anglatadi. Bundan tashqari, surgun yoki badarg'a kabi jazo chorasi sifatida ham o'z uyini tark etishga majbur qilinishi tushuniladi. Sho'rolar davrida siyosiy tuzumga yoqmaydigan yoki o'zgacha fikrlaydigan fuqarolarni Vatanidan tashqariga surgun qilish amaliyoti bunga yorqin misol bo'la oladi. 1930-yillarda mamlakatimizda 5,5 mingdan ziyod oilalar siyosiy tuzumning qurbonlariga aylanib, "quloq" qilinganligi, zo'rvonlik bilan o'z vatanidan, qarindoshurug'laridan judo etilganligi to'g'risida ma'lumotlar bor. Inson huquqi va qadrqimmatini oyoq osti qiluvchi amaliyotlar tarixda bo'lganligini inobatga olib, davlat o'z fuqarolarini jazo yoki siyosiy chora sifatida o'z hududidan majburan chiqarib yuborishi mumkin emasligi Inson huquqlari bo'yicha Yevropa konvensiyasining 4-protokoli hamda Inson huquqlari bo'yicha Arab xartiyasida ham to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatilgan. O'z fuqarosini boshqa davlatga bermaslik (nonextradition) deganda, xalqaro huquqda davlat o'z fuqarosini sodir etgan jinoyati uchun boshqa davlatga ushlab bermasligi tushuniladi.

So'nggi o'quv yillarida shakllangan amaliyotga ko'ra, dars paitida amaliy materiallar sifatida avvalgi davrlardagi kabi o'qituvchilar tomonidan kazuslar "ijod" qilinmasidan, bakim amaliyotda yuz berayotgan ishlardan foydalanish yo'lga qo'yildi. Bunda, ijtimoiy tarmoqlarda aks etgan turli bahsli holatlar, OAV orqali uzatilayotgan turli nizoli holatlarni tahlil qilish mumkin.

Bunday yondashuv talabalarda real amaliyotni tahlil qilish ko'rinishida juda qiziqarli bo'lishi, unga yechim topishi va huquqning inson hayotida turli ko'rinishlarda namoyon bo'lishini anglab yetishiga zamin yaratadi. Shu jumladan huquqning eng katta sohasi bo'lgan Konstitutsiyaviy huquqiy munosabatlarni ham tahlil qilish talabalar uchun amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga zamin yaratadi.

Konstitutsiyaviy qadriyatlar shunchaki Konstitutsiyada aks etish bilan cheklanmay, balki o'zining hayotiy ifodasini topishi kerak. Bunga konstitutsiyaviy qadriyatlarni ta'minlash mexanizmi orqali erishish mumkin.

Quyidagilarni konstitutsiyaviy qadriyatlarni ta'minlashga qaratilgan mexanizmlar qarash maqsadga muvofiq.

Huquq ijodkorligi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi oliy yuridik kuchga ega va O'zbekiston Respublikasining butun hududida qo'llaniladi. O'zbekiston Respublikasining qonunlari va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi asosida va uni ijro etish uchun qabul qilinadi hamda uning normalari va prinsiplariga zid kelishi mumkin emas. Konstitutsiya asosida qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilish huquq ijodkorligi orqali amalga oshiriladi. Huquq ijodkorligi davlat organlari va mansabdor shaxslarning huquq normalarini qabul qilish, o'zgartirish va bekor qilishga qaratilgan faoliyatidir. Huquq ijodkori normativ-hujjatlar loyihalarini tayyorlash va ularni qabul qilishda konstitutsiyaviy qadriyatlarni hisobga olishi kerak bo'ladi.

Konstitutsiyaviy nazorat. Konstitutsiyaviy nazorat O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi tomonidan qonun hujjatlarining konstitutsiviyligini baholash va aniqlashga qaratilgan faoliyatdir. Konstitutsiyaviy nazorat orqali kerak bo'lsa huquq ijodkorligi natijasida konstitutsiyaviy qadriyatlarga zid tarzda qabul qilingan huquq normalari konstitutsiyaga zid deb topilishi mumkin.

Parlament nazorati. Parlament nazoratining obyekti davlat organlarining, xo'jalik boshqaruvi organlarining hamda ular mansabdor shaxslarining O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarini, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining va ular organlarining qarorlarini, davlat dasturlarini ijro etish, shuningdek o'z zimmalariga yuklatilgan vazifalar hamda funksiyalarni amalga oshirish bo'yicha faoliyati parlament nazorati obyektidir. Parlament nazorati orqali davlat organlari va mansabdor shaxslarining O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini ijro etishga qaratilgan faoliyatini o'rganish orqali konstitutsiyaviy qadriyatlar mos keluvchi qonunosti hujjatlarining qabul qilinish holati bilan tanishish va buni tegishli qaror qabul qilishda inobatga olishi mumkin.

Jamoatchilik nazorati. Davlat organlarining va ular mansabdor shaxslarining qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlarda jamoatchilik manfaatlarini, fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini hisobga olishga doir faoliyati jamoatchilik nazoratining obyektlaridan biri bo'lib, bu orqali konstitutsiyaviy qadriyatlarning ta'minlanishiga xizmat qilishi mumkin.

Odil sudlov. O'zbekiston Respublikasida sud O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va boshqa qonunlarida, inson huquqlari

to'g'risidagi xalqaro hujjatlarda e'lon qilingan fuqarolarning huquq va erkinliklarini, korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning huquqlari hamda qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini sud yo'li bilan himoya qilishga da'vat etilgan. Sudning faoliyati qonun ustuvorligini, ijtimoiy adolatni, fuqarolar tinchligi va totuvligini ta'minlashga qaratilgandir. Inson huquqlari va erkinliklari singari konstitutsiyaviy qadriyatlar poymol etilganda odil sudov orqali ularning tiklanishiga erishish mumkin.

Davlat xizmatchilarining huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan chora-tadbirlar. Yuksak huquqiy ong va madaniyat barcha jamiyat a'zolari tomonidan konstitutsiyaviy qadriyatlarning mazmun-mohiyatini tushunish va ularga amal qilishda asosiy omildir. Bunda, davlat xizmatchilarining huquqiy ongi va madaniyati muhim ahamiyatga ega. Zero, davlat xizmatchilarining faoliyatida konstitutsiyaviy qadriyatlarning hurmat qilinishi va poymol etilmasligi uchun, eng avvalo, davlat xizmatchilarining huquqiy ongi va madaniyati yuksak darajada bo'lishi zarur. Buning uchun esa davlat xizmatchilarining huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan chora-tadbirlar ko'rish talab etiladi.

Nazorat uchun savollar:

1. Saylov jarayoni va subyektlari.
2. O'zbekistonda jamoatchilik nazoratini amalga oshirish tartibini samarali tartibga solishda "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi qonun qabul qilinishining ahamiyati nimadan iborat?
3. Nohukumat sektorini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning qanday turlari mavjud?
4. O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining hisobdorligi tartibini izohlab bering.
5. Sudyalar korpusini shakllantirish, sudyalarni saylash va tayinlash tartibini muhokama qiling.

6-mavzu. Huquqiy munosabatlar, huquqiy xulq-atvor va yuridik javobgarlik

Reja:

1. Huquqiy munosabatlar tushunchasi, mohiyati va turlari
2. Huquqiy xulq-atvor kategoriyasining strategik ahamiyati.
3. Yuridik javobgarlik tushunchasi va turlari.

Tayanch iboralar: huquqiy davlat, huquqiy tartibga solish mexanizmi, yuridik javobgarlik, huquqbuzarlik subyekti, huquqiy xatti-harakatlar, huquqiy munosabat.

Jamiyat hayotida kishilar va ularning turli-tuman tashkilotlari o'rtasida son-sanoqsiz moddiy, moliyaviy, siyosiy, madaniy va boshqa munosabatlar (aloqalar) mavjud bo'ladi. Ma'rifiy jamiyatda ushbu munosabatlar axloqiy, diniy, korporativ va boshqa ko'plab ijtimoiy normalar bilan batartiblashtiriladi, tashkillashtiriladi va yo'naltiriladi. Ijtimoiy munosabatlarning muayyan qismi huquq normalari bilan tartibga solinib, ularga barqarorlik, izchillik, maqsad sari yo'naltirilganlik xususiyatlari baxsh etiladi. Ijtimoiy munosabatlarning huquq normalari yordamida tartibga solinadigan qismi huquqiy munosabatlarni tashkil qiladi. Huquq normalari o'z vazifa va funksiyalarini huquqiy munosabatlar orqali amalga oshiradi; huquq talablari ijtimoiy munosabatlar shakliga aylantiriladi va shu tariqa munosabatlar tartibga solinib, huquq hayotga tatbiq etiladi. Huquqiy munosabat – o'zaro subyektiv huquq va majburiyatlar bilan bog'liq shaxslar (ya'ni, fuqarolar va yuridik shaxslar) o'rtasidagi huquq normalari va muayyan yuridik faktlar asosidagi aloqadir. Huquqiy munosabat ta'rifidagi asosiy narsa, avvalo, bu tomonlar o'rtasidagi aloqadorlikni aks ettirishdir. Bunday munosabatlarda kamida ikki tomon – huquq sohiblari ishtirok etib, o'zaro muloqotga kirishadilar. Huquq sohiblari bir-birlari oldida tegishli subyektiv huquq va yuridik majburiyatlarni o'taydilar. Huquqiy munosabat ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari bir-biri bilan o'zaro mutanosib tarzda bog'liq; bir tomonning huquqiga ikkinchi tomonning majburiyati muvofiq keladi; har doim huquq subyekti bo'lgan shaxs qarshisida majburiyat o'tovchi shaxs gavdalanadi. Masalan, ishga kirish bilan bog'liq huquqiy munosabatni olaylik. Bunda, ishga qabul qilingan xodim zimmasida muayyan mehnat faoliyatini amalga oshirish majburiyati, korxonada ma'muriyatida esa, mehnat intizomiga rioya qilishni talab etish huquqi va bajarilgan ish uchun tegishli ish haqi to'lash majburiyati (bu, ayni vaqtda, huquq hamdir) paydo bo'ladi. Shu bilan birga, ikkala subyektham qonunda belgilangan qator huquqlardan foydalanadilar va

majburiyatlarni bajaradilar. Yuridik adabiyotda huquqiy munosabatlarning tabiati masalasi ancha munozarali.

Bir guruh olimlar huquqiy munosabatlarni ijtimoiy munosabatlarning alohida bir turi, deb hisoblaydilar (L.S.Yavich, V.K.Babayev, Yu.I.Grevsev va boshqalar). Boshqa mutaxassislarning ta'kidlashicha: «Huquqiy munosabatlar ijtimoiy munosabatlarning alohida turi emas, ya'ni ular mulkiy, mehnat, oilaviy, boshqaruv munosabatlari silsilasida mustaqil o'rin tutmaydi: huquqiy munosabatlar faqat ularning yuridik shakli, tashqi ifodasi sifatida namoyon bo'ladi... Ijtimoiy munosabatlar huquqiy shaklga ega bo'lishi mumkin, bunda ular huquqiy munosabatlar, deb ataladi». To'g'ri, ijtimoiy munosabatlarning hammasi ham huquqiy normalar vositasida tartibga solinmaydi. Odatda, davlat va jamiyat manfaatlari nuqtayi nazaridan eng muhim ijtimoiy munosabatlar huquq bilan tartibga solinadi. Ijtimoiy munosabatlarning qolgan qismi axloq normalari, siyosiy normalar, jamoat birlashmalari normalari, odat qoidalari, diniy normalar va hokazolar bilan tartibga solinadi. Huquqiy munosabatlar quyidagi xususiyat va maxsus belgilar bilan tavsiflanadi: a) huquqiy munosabat – ijtimoiy tUSDagi munosabat, ya'ni insonlar o'rtasidagi munosabat bo'lib, bu ularning faoliyati, xulq-atvori bilan bevosita bog'liqdir. Masalan, mulkdor buyumga nisbatan ma'lum huquqlarga ega. Biroq, bu huquqlar kundalik hayotda amalga oshishi uchun mulkdor mazkur buyum ustidan boshqa odamlar bilan munosabatga kirishishi lozim. Xususan, mulkdor shaxs buyumni boshqa kishiga sotishi, o'zining mulkdan foydalanish huquqini birovga o'tkazishi, mulkni hadya qilishi, ijaraga berishi mumkin. Ayni paytda, ulardan o'zining mulk huquqiga rioya etishlarini talab qila oladi. Huquqiy munosabat har qanday ijtimoiy munosabat kabi insonlarning ongli faoliyati natijasidir. Odatda, huquqiy aloqalar kishilarning ongli va oqilona faoliyati natijasi hisoblanadi. Huquqiy munosabat ijtimoiy munosabatning maxsus ko'rinishi sifatida rang-barang, hayotning butun borlig'i va boyligi bilan uzviy bog'liq hamda mazmunan u bilan belgilanadi. Har qanday ustqurma hodisa kabi huquqiy munosabatlar ham moddiy (iqtisodiy) munosabatlarga tayanadi. Bu fikrga yana shuni qo'shimcha qilish mumkin: huquqiy munosabatlar, nafaqat, iqtisodiy munosabatlarga, balki hayotda huquqning mavjud bo'lishini taqozo etadigan barcha holatlarga (omillarga) ham tayanadi.

Huquqiy munosabatlarni ta'riflaganda hamisha e'tibor beriladigan muhim sifatlardan biri ularning mafkuraviy tabiatidir. Mafkuraviylikni sobiq totalitar tuzumdagi sinfiylik bilan aralashtirib yubormaslik lozim. O'z mohiyatiga ko'ra, mafkura ijtimoiy-siyosiy hayotga oid turli qarashlar, fikrlar va nazariyalar tizimidir. Masalan, erkin bozor va tadbirkorlik munosabatlariga o'tish g'oyasi, falsafasi, mafkuradir; davlat va jamiyatning dinga munosabati ifodasi ham mafkura; aholining kam ta'minlangan qatlamlarini ijtimoiy himoya qilish ham

davlat va jamiyatning mafkurasi va hokazo. Shuningdek, huquq va unga mos huquqiy munosabatlar moddiy hayot va moddiy munosabatlarning shakli sifatida hamisha mafkuraviy hodisalar bo‘lib qolaveradi. Mafkuraviylikning yana bir xususiyati shundaki, huquqiy munosabatlar, avvalambor, kishilar ongi orqali o‘tib (huquqiy ong sifatida mavjud bo‘lib), so‘ng real voqelikka aylanadi. b) huquqiy munosabat – huquq normalarining insonlar xulq-atvoriga ta’siri natijasida vujudga keladigan munosabat. Huquq normasi bilan huquqiy munosabat o‘rtasida uzviy bog‘liqlik mavjud. Hayotda faqat yuridik normalarda nazarda tutilgan huquqiy munosabatlarga mavjud. Kishilar o‘rtasidagi muayyan munosabatlarga huquqiy norma qo‘llanilgach, ular huquqiy munosabatlarga aylanadi. Ijtimoiy munosabatlarning huquqiy tartibga solinishini ixtiyoriy hodisa emas, balki qonuniyatli jarayon deb tushunish lozim. Buning sharti shuki, huquqiy normalar tartibga solinuvchi ijtimoiy munosabatlardan, bevosita huquqiy voqelikdan kelib chiqishi kerak, chunki huquqiy normalar munosabatlarni tug‘diruvchi sabab bo‘lishdan avval ushbu munosabatlar ichki rivojlanishning oqibati, ularning zaruriy, mohiyatiga oid maxsus belgisi bo‘lganligidir¹. d) huquqiy munosabat – bu kishilarning o‘zaro subyektiv huquqlar va yuridik majburiyatlar vositasidagi aloqalaridir. Bu ijtimoiy aloqaning alohida shakli. Ya’ni, huquq normalari bilan mustahkamlangan huquq va majburiyatlar orqali amalga oshadigan aloqadir. Subyektiv huquq egasi – huquqdor, vakolatli shaxs; yuridik majburiyatlar egasi – majburiyat o‘tovchi shaxsdir. Har qanday huquqiy munosabatda huquqdor shaxs qarshisida majburiyat o‘tovchi shaxs (inson, tashkilot, davlat idorasi) hozir bo‘ladi. Xuddi shu ma’noda huquqiy munosabat individuallashtirilgan (ya’ni, shaxsi aniqlangan) aloqa hisoblanadi. Shaxsini belgilash nomma-nom va ijtimoiy vazifani bajarishdagi rolga qarab ikki ko‘rinishda bo‘ladi. Shaxsini nomma-nom belgilashda huquq sohiblari o‘z ismi-shariflari, tashkilotlar esa, o‘zlarining to‘liq unsurlari bilan nomlanadilar. Masalan, nikoh munosabatlariga kirishuvchi shaxslarning aniq ism-shariflari ifoda etiladi.

Yoki mahsulot yetkazib berish, yuk tashib berish munosabatlariga kirishgan tashkilotlarning barcha unsurlari, to‘liq nomlanishi va boshqa muhim belgilari aniq ko‘rsatiladi. Ikkinchi holatda subyektlarni nomma-nom yoki unsurlar(rekvizitlar)ga qarab belgilash talab etilmaydi. Faqat ularning ijtimoiy roli, vazifasi ta’kidlanadi. Masalan, oldi-sotdi munosabatlarida bir tomon-sotuvchi, ikkinchi tomon – xaridor. Yoki ma’muriy huquq buzilishi munosabatlarida bir tomonda-militsiya xodimi, ikkinchi tomonda – fuqaro va hokazo. e) huquqiy munosabat – irodaviy munosabatdir. Ma’lumki, huquqiy normalarda davlat irodasi ifoda etiladi. Shu bilan birga huquqiy munosabat vujudga kelishi uchun uni ishtirokchilarining ham istagi, xohishi talab qilinadi.

Shunday huquqiy munosabatlar borki, ularning vujudga kelishi uchun barcha ishtirokchilarning xohish-irodasi bayon etilishi lozim. Masalan, nikohga

kirayotgan har ikki tomon o'z xohishini bildirishi lozim yoki oldi-sotdi munosabati sotuvchi bilan xaridorning xohish-irodasi tufayligina amalga oshishi mumkin. Ba'zi huquqiy munosabatlarda bir tomon irodani bayon etsa, yetarli hisoblanadi. Bunday huquqiy munosabatlar, masalan, ma'muriy ishlar yoki huquqni muhofaza etuvchi idoralar amri bilan qo'zg'atiladigan jinoyat ishlari bo'lishi mumkin. f) huquqiy munosabat – davlat tomonidan qo'riqlanadigan munosabatdir. Yuridik normalarda davlat irodasi va jamiyat manfaatlari aks ettirilganligi bois davlat ularning talablari to'la-to'kis bajarilishini nazorat qilib boradi. Huquqiy qoidalar ixtiyoriy ravishda bajarilmagan taqdirda davlatning majburlash kuchi ishga solinadi. Davlat huquqni qo'riqlash orqali, ayni vaqtda, huquq bilan tartibga solinadigan munosabatlarni ham qo'riqlaydi. Huquqiy munosabatlar davlat tomonidan maxsus tarzda qo'riqlanishi bilan ijtimoiy munosabatlarning boshqa turlaridan farq qiladi. Davlat tomonidan qo'riqlanadigan huquqiy munosabatlar tizimi jamiyatdagi huquqiy tartibotning asosini tashkil etadi. Shunday qilib, huquqiy munosabat – huquqiy normalarning kishilar xatti-harakati, xulq-atvoriga ta'sir etishi oqibatida vujudga keladigan, davlat tomonidan qo'riqlanadigan hamda uning ishtirokchilarida subyektiv huquq va yuridik majburiyatlar mavjudligi bilan tavsiflanadigan ijtimoiy munosabatlardir. Jamiyat hayotida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar nihoyatda turlitumandir. Ularni bir qancha mezonlar asosida tasniflash mumkin.

Huquq ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish vositasi sifatida kishilarning irodasiga, xulq-atvoriga ta'sir etadi va shu tariqa ularning xatti-harakatini huquqiy xulqatvoriga aylantiradi. Ta'kidlash joizki, shu choqqacha yuridik adabiyotda asosiy diqqat-e'tibor kishilar xulq-atvorining huquqqa zid jihatiga, ya'ni huquqbuzarlikka qaratilib, huquqiy harakatlar xususida kamroq fikr bildiriladi. Aslida, jamiyatdagi aksariyat faoliyat va xatti-harakatlar huquqqa muvofiq, ya'ni huquqiydir. Huquqiy xatti-harakatlar – shaxs xatti-harakatining yuridik normalarga muvofiq bo'lishidir. Bu qonunga mos, yuridik shaklda ifodalangan ijtimoiy xatti-harakat bo'lib, u tufayli huquq amalga oshadi. Huquqiy xatti-harakat doirasi va chegarasi huquqiy normalarning dispozitsiyasi bilan belgilanadi. Aynan u huquqiy tartibotning mohiyati hisoblanadi.

Huquq ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish vositasi sifatida kishilarning irodasiga, xulq-atvoriga ta'sir etadi va shu tariqa ularning xatti-harakatini huquqiy xulqatvoriga aylantiradi. Ta'kidlash joizki, shu choqqacha yuridik adabiyotda asosiy diqqat-e'tibor kishilar xulq-atvorining huquqqa zid jihatiga, ya'ni huquqbuzarlikka qaratilib, huquqiy harakatlar xususida kamroq fikr bildiriladi. Aslida, jamiyatdagi aksariyat faoliyat va xatti-harakatlar huquqqa muvofiq, ya'ni huquqiydir.

Huquqiy xatti-harakatlar – shaxs xatti-harakatining yuridik normalarga muvofiq bo'lishidir. Bu qonunga mos, yuridik shaklda ifodalangan ijtimoiy

xatti-harakat bo‘lib, u tufayli huquq amalga oshadi. Huquqiy xatti-harakat doirasi va chegarasi huquqiy normalarning dispozitsiyasi bilan belgilanadi. Aynan u huquqiy tartibotning mohiyati hisoblanadi. Huquqiy xatti-harakat yo‘li bilan jamiyat boshqariladi, uning me‘yoriy hayot – faoliyati tartibga solinadi, fuqarolarning huquq va majburiyatlari amalga oshiriladi. Jamiyatda vujudga keladigan va amalda bo‘ladigan huquqiy munosabatlarning asosiy qismi o‘z mazmuniga ko‘ra huquqiy xatti-harakatlardir.

Huquqiy xatti-harakat deganda, huquq subyektlarining qonunga, boshqa huquqiy normalarga mos ijtimoiy – foydali harakati yoki harakatsizligi tushuniladi. Bunday xulq-atvor jamiyat va davlat tomonidan ijobiy baholanadi. Huquqiy xulq-atvor jamoalar va yakka shaxslarning, umuman, davlat, uning organlari va mansabdor shaxslarining huquq normalari asosidagi faoliyati bo‘lib, bunda huquqiy taqiqlarga rioya etiladi, yuridik majburiyatlar bajariladi, subyektiv huquqlardan foydalaniladi, shuningdek vakolatli subyektlar tomonidan huquq o‘rnatiladi va u amalga oshiriladi. Keng ma‘noda fikr yuritiladigan bo‘lsa, huquqiy xulq-atvor doirasiga ham huquq ijodkorligi, ham huquqni amalga oshirish bilan bog‘liq bo‘lgan butun “huquqiy makon” kiradi. Individ (shaxs) faoliyatining irodaviy xususiyati va ijtimoiy belgilanganligini inobatga olgan holda, uning huquqiy xulq-atvoriga quyidagicha ta‘rif berish mumkin. Shaxsning huquqiy

xulq-atvori deganda, inson faoliyatining irodaviy faol va normativ-huquqiy jihati tushunilib, bunda subyektning huquqiy prinsiplar va normalarga ijobiy munosabati namoyon bo‘ladi va u ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Jamiyatda kishilarning

xulq-atvori turli shakllarda namoyon bo‘lib, ularning ifodalanishi, samarasi, motivlari, maqsadlari va oqibatlariga qarab turlarga ajratish mumkin.

Huquqqa muvofiq xulq-atvor huquqiy norma bilan ushbu norma ta‘minlashi kutilayotgan ijtimoiy samara (natija) o‘rtasini bog‘lovchi bo‘g‘in hisoblanadi. Mazkur xulq-atvor turmushda qonuniylik rejimi talablarini amalga oshirish natijasidir, barcha huquqiy xulq-atvorlar yig‘indisi esa, mohiyat-e‘tiboriga ko‘ra jamiyatda huquqiy tartibotning tantana qilishidir. Huquqiy xulq-atvorning o‘ziga xos belgilari: Ijtimoiy foydaliligi – bunda huquqiy xatti-harakatlar jamiyat, shaxs va davlat uchun foydali bo‘ladi va biror-bir shaxsga zarar keltirmaydi; Ixtiyoriyligi va ongliligi – bunda jamiyat a‘zolarining asosiy qismi huquqiy harakatlarni jazo choralaridan qo‘rqanidan emas, balki o‘z ixtiyorlari bilan, huquqni hurmat qilish asosida amalga oshiradi; Huquq normalariga muvofiqligi – shaxslarning xatti-harakatlari amaldagi huquq normalariga mos kelishi va o‘rnatilgan talablarga javob berishi, shuningdek huquq normalari bilan ruxsat etilgan chegaralarda bo‘lishi talab qilinadi.

Huquq qoidalariga amal qilish, yuridik majburiyatlarni bajarish, berilgan huquqlardan foydalanish, maxsus subyektlar tomonidan huquqni qo'llash – bularning barchasi birgalikda huquqiy xulqning mohiyatini ifodalaydi. Huquq nazariyasida qaror topgan talqinga ko'ra, xulq-atvor – huquqqa muvofiq, yuridik betaraf va huquqqa zid keluvchi xulq-atvor bo'lishi mumkin. Huquqiy xulq-atvor tuzilishiga ko'ra quyidagi to'rt elementning birligidan iborat: subyekt, obyekt, subyektiv tomon va obyektiv tomon. Subyektlar sifatida qonunda belgilangan tartibda tan olingan jismoniy va yuridik shaxslar hisoblanadi. Obyektlar bo'lib moddiy dunyoning ne'matlari, ijodiy faoliyat natijasi va subyektlarning xulqi hisoblanadi. Obyektiv tomon huquqiy xulqning harakat yoki harakatsizlik shakllarida namoyon bo'lishidir. Subyektiv tomon huquqiy xulq-atvorning ichki tomonlarini ifodalab, u huquq subyektlarining harakatlari motivlari, ruhiy holati, ichki kechinmalari hamda mas'uliyatlilik darajasi bilan tavsiflanadi. Huquqiy xatti-harakat juda keng ma'noga ega.

Shaxsning huquqiy tartibga solish jarayoniga jalb etilish darajasiga ko'ra huquqiy xatti-harakat quyidagi to'rt turga ajratiladi:

Faol huquqiy xatti-harakat. Bu fuqarolar va yuridik shaxslarning tashabbusi, aqliy salohiyati va moddiy imkoniyatlariga tayangan holda huquqiy normalarni amalga oshirishga qaratilgan faol huquqiy faoliyatidir. Shaxsning huquqiy faolligi – davr talabi. Huquqiy faollikning namoyon bo'lish shakllari turlicha. Bu jamiyatga sidqidildan faol xizmat qilish, siyosiy va ijtimoiy hayotda qatnashish, qonun loyihalari muhokamasida bevosita ishtirok qilish, davlatning har xil tuzilmalari bilan hamkorlik qilish va hokazo.

Odatdagi huquqiy xatti-harakat. U faollikdan farq qilgan holda, ortiqcha xarajat va harakat bilan bog'liq bo'lmaydi. Bu kishining doimiy xizmat va boshqa hayotiy faoliyatidan kelib chiqadi va u, odatda, huquqiy normalar talabiga mos keladi. Fuqarolar ushbu xatti-harakat doirasida o'zlarining yuridik ahamiyatga molik u yoki bu harakatlarini amalga oshiradilar. Lekin bu ularning faolligini huquqiy talab darajasidan oshirishga olib kelmaydi. Shaxsning amaliy hayotdagi faoliyati oddiy va zaruriy hol hisoblanadi. Aynan shunga muvofiq shaxsning moddiy va ma'naviy ehtiyojlari qanoatlantiriladi.

Konformistik (sust) huquqiy xatti-harakat. Fuqarolar o'rnatilgan huquq normalariga ijtimoiy muhit ta'sirida, ya'ni o'z safdoshlarining, kasbdoshlari, rahbarlarining ko'z o'ngida rioya qiladilar. Bunda fuqaro o'zining tashabbusi va mustaqil fikri bilan emas, balki hamma shu harakatni amalga oshirganligi uchun ham shunday qilishga majbur bo'ladi. Konformistik xulq-atvor ijtimoiy foydali xulq-atvorning eng quyi darajasidir. Shuningdek, fuqaro o'ziga tegishli huquq va erkinliklardan kerakli maqsadda foydalanmasligi namoyon bo'ladi. Masalan, fuqaro nikohdan o'tishda, mulkka egalik qilishda, saylovlarda ishtirok etishda sustkashlikka yo'l qo'yishi mumkin. Bunday paytda shaxs o'z manfaatini

qanoatlantirish imkoniyatidan foydalanmaganligi natijasida salbiy oqibatlar kelib chiqadi. Fuqaroning sustligi sababli siyosiy va huquqiy sohada loqaydlik yuzaga keladi. Davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati pasayadi va hokazo.

Marginal huquqiy xatti-harakat. Marginallik lotincha «marginalis» soʻzidan olingan boʻlib, chekkada, chegarada turish maʼnosini anglatadi. Bunda shaxs davlat tomonidan oʻrnatilgan jazo tizimidan qoʻrqishi oqibatida huquq talabiga boʻysunadi. Bu toifa shaxslar ijtimoiy faol yoki odatiy huquqiy xattiharakatni amalga oshirmaydilar. Marginallik xulq-atvorning shunday shakliki, bunda individ gʻayriijtimoiy kayfiyatda, oʻrnatilgan huquqiy tartibotni buzish chegarasida boʻladi, ammo muayyan hadik va qoʻrquv taʼsirida salbiy oqibat yuz bermaydi. Ushbu vaqt oraligʻida shaxsning xatti-harakatlarining motiviga jazoga tortilishdan xavotirlanish, huquqqa rioya qilishdan manfaat qidirish, yaqinlari va jamoaning dashnomlaridan, noroziliklaridan choʻchish kabi omillar taʼsir koʻrsatadi. Umuman olganda, marginal xulq-atvor huquqqa muvofiq.

Huquqshunoslik fanida yuridik javobgarlik masalasida turlicha fikrlar mavjud. Koʻpchilik mualliflar yuridik javobgarlikni davlatning oʻz huquqiy talablarini bajarishga qaratilgan majburlov choralarini qoʻllashi deb tushunsalar, boshqa baʼzi olimlar unga amaldagi yuridik kategoriyalar doirasida yondashib, uni qoʻriqlovchi huquqiy munosabatlar, maxsus yuridik majburiyatlar yoki huquq normalari sanksiyalari koʻrinishida talqin etishga intiladilar. Yuridik javobgarlik – huquqbuzarlik sodir etgan shaxsga nisbatan protsessual tartibda qonunchilikda belgilangan davlat majburlov choralarini qoʻllashdir. Yuridik javobgarlikning tabiati va mazmunini aniq belgilash uchun, avvalo, javobgarlikning oʻzi nima degan savolga javob berish zarur. Javobgarlikni ikki maʼnoda: aktiv javobgarlik va retrospektiv javobgarlik maʼnosida tushunish mumkin. Ijobiy maʼnodagi javobgarlik – masʼuliyatlilikdir, yaʼni shaxsning jamiyatdagi oʻz oʻrnini, ijtimoiy taraqqiyotdagi rolini va jamiyat ishlaridagi oʻzining ishtirokini chuqur anglab harakat qilishidir. Huquq normalari va qonunchilik talablariga nisbatan masʼuliyatlilik kishilar harakatining axloqiy va siyosiy regulyatori sifatida maydonga chiqadi. Ijobiy maʼnodagi, aktiv javobgarlik huquq normalari talablarini buzmaslik uchun javobgarlikdir. Retrospektiv maʼnodagi javobgarlik – shaxs oʻz harakatlarining salbiy natijalari uchun, huquqni buzganligi uchun maʼlum huquq va burchlardan mahrum boʻlish shaklida oʻtaladigan javobgarlikdir. Bu maʼnodagi javobgarlik huquqqa zid keluvchi va jamiyat manfaatlariga zarar yetkazuvchi xatti-harakatni sodir etganlik uchun yuklanadigan javobgarlikdir. Javobgarlikning bu ikki turi oʻzaro uzviy bogʻliqdir. Ijobiy javobgarlik (masʼuliyat) qancha yuqori boʻlsa, turmush qoidalari shuncha yaxshi bajariladi hamda retrospektiv javobgarlikka tortilish holatlari shuncha kam

bo'ladi. Ijobiy va retrospektiv javobgarlik faqat yuridik javobgarlik uchungina xos elementlar bo'lib qolmasdan, balki umuman sotsial javobgarlik uchun ham xosdir. Sotsial javobgarlik ancha keng tushuncha bo'lib, barcha sotsial normalarni buzganlik (yoki buzmaslik) uchun javobgarlikni nazarda tutadi. Sotsial javobgarlik siyosiy javobgarlik, yuridik javobgarlik, axloqiy va boshqa xil javobgarliklarni o'z ichiga oladi. Yuridik javobgarlik – bir tomondan, fuqarolar va mansabdor shaxslarning davlat tomonidan o'rnatilgan huquqiy norma talablariga to'liq amal qilish mas'uliyati va, ikkinchi tomondan, davlat bilan huquqni buzgan shaxs o'rtasida huquqiy munosabat bo'lib, bunda aybdor shaxs muayyan huquqlardan mahrum etilib, o'zi uchun noxush oqibatlar kelib chiqishidan jabrlanishidir. Bunda huquq normasi sanksiyalarini realizatsiya qilish momenti yuridik javobgarlikni belgilash momentiga mos keladi deyish mumkin.

Yuridik javobgarlikda huquqqa xilof xatti-harakatni sodir etgan shaxsga nisbatan uning erki va istagidan qat'iy nazar davlat majburlov chorasi qo'llaniladi. Davlatning majburlash kuchi faqat huquq normalari talablarini buzgan shaxslarga nisbatangina qo'llaniladi. Yuridik javobgarlik – huquqbuzarga nisbatan huquq normalarida ko'zda tutilgan sanksiyalar asosida davlatning majburlov choralari qo'llashi bo'lib, bunda aybdor shaxs muayyan huquqlardan (shaxsiy, mulkiy, tashkiliy va hokazo) mahrum etiladi.

Yuridik javobgarlik quyidagi belgilari bilan tavsiflanadi:

- 1) yuridik javobgarlik davlat majburlov choralari bilan bog'liq;
- 2) yuridik javobgarlik huquqbuzarlik bilan bog'liq;
- 3) yuridik javobgarlik huquqbuzar uchun salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi (ozodlikdan, ota-onalikdan mahrum bo'lish yoki sodir etilgan qilmishi uchun jarima to'lash va hokazo);
- 4) huquqbuzarga nisbatan qo'llaniladigan choralarning xarakteri va hajmi huquq normalarning sanksiyasida o'rnatilgan bo'ladi;
- 5) davlat tomonidan qo'llaniladigan majburlov choralari huquqni qo'llash faoliyati davomida tegishli vakolatli organlar tomonidan qonunda belgilangan tartibda va protsessual shakllarga amal qilgan holda olib boriladi.

Yuqoridagi xususiyatlari bilan yuridik javobgarlik siyosiy, axloqiy va boshqa javobgarliklardan farq qiladi. Yuridik javobgarlikka tortish uchun asosi – huquqbuzarlikdir, ya'ni, huquq normalari talabini buzuvchi muayyan harakat yoki harakatsizlikdir. Tabiiyki, yuridik javobgarlik muayyan maqsadlarni ko'zlaydi. Bu yerda «maqsad» deganda yuridik javobgarlikning jamiyatda bajaradigan vazifasi nazarda tutilmoqda. Yuridik javobgarlikning ikki muhim maqsadi mavjud: huquqiy tartibotni muhofaza qilish va fuqarolarni tarbiyalash. Bu maqsadlarga erishish uchun yuridik javobgarlik quyidagi funksiyalarni bajaradi: jazolash (jarima solish); buzilgan huquqni tiklash (masalan, mulkiy javobgarlik, yetkazilgan zararni undirish); ogohlantirish. Mazkur funksiyalar vositasida

yuridik majburiyatlarning bajarilishi ta'minlanadi. Yuridik javobgarlikning belgilari. Yuridik javobgarlik quyidagi o'ziga xos belgilari bilan ajralib turadi: Birinchidan, u davlat majburlovi bilan chambarchas bog'liq. Yuridik javobgarlik davlat tomonidan o'rnatiladi va yuridik normalarda ifoda etilganidek, huquqning talablaridan chetga chiqqan aybdor shaxslarga nisbatan majburiy ta'sirning o'ziga xos usuli bo'lib hisoblanadi. Yuridik javobgarlik ayrim nojo'ya xatti-harakatga nisbatan javob sifatida alohida hollarda qo'llaniladi. Shuning uchun, qoidaga ko'ra, u huquqbuzarlar uchun qo'llanadigan qat'iy cheklovlar tarzida namoyon bo'ladi.

Ikkinchidan, yuridik javobgarlikning amaldagi asosi shunday huquqbuzarlik, ya'ni shaxsning ichki (ongi yoki irodasi) va tashqi harakatlarining birligini mujassamlashtirgan xatti-harakati sifatidagi akt bo'lishi mumkin. Bu huquqiy ko'rsatmalarni buzishda aybdor bo'lgan shaxsgina huquqiy javobgarlikning subyekti bo'lishi mumkinligini bildiradi. Uchinchidan, yuridik javobgarlik davlat tomonidan ayblash, huquqbuzarning xulq-atvori uchun tanbeh berish bilan bog'liq.

Davlat tomonidan ayblash – bir qator xususiyatlarga ega bo'lgan tushuncha hisoblanadi:

a) bunday qoralash xulq-atvori uchun tanbeh beriladigan subyektlarga nisbatan hokimiyat ta'sirini qo'llash bilan bog'liq;

b) davlat tomonidan ayblash huquqbuzarni aybdor deb topish, unga nisbatan aniq javobgarlik choralarini belgilash va ularni amalga oshirishda namoyon bo'ladi;

v) bu retrospektiv xususiyatga ega. Bunda fuqarolar, mansabdor shaxslar, tashkilotlarning ilgari sodir etilgan huquqqa xilof faoliyati va harakatlari salbiy bahoga sazovor bo'ladi.

To'rtinchidan, yuridik javobgarlik hamma vaqt huquqbuzarga nisbatan ma'lum salbiy (noxush) oqibatlarining kelib chiqishi bilan bog'liq. Yuridik javobgarlikni huquqbuzarlik sodir qilgan shaxs uchun qonunda belgilangan qiyinchiliklar va cheklashlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Yuridik javobgarlikning quyidagi turlari mavjud: Jinoiy javobgarlik fuqarolar tomonidan jamiyat va davlat tuzumiga, turli shakldagi mulkka, xo'jalik tizimiga, fuqarolarning huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlari va hokazolarga qarshi tajovuz qilinganida kelib chiqadi. Jinoyat kodeksida nazarda tutilgan talablarni buzish jinoyat hisoblanadi va shu jinoiy harakat yoki harakatsizlikka nisbatan jinoiy javobgarlik belgilanadi. Jinoiy javobgarlikka davlat majburlov choralarining eng qattiq turlari kiradi.

Uni amalga oshirish Jinoyat, Jinoyat-protsessual, Jinoyat-ijroiya kodekslari bilan tartibga solingan. Jinoiy javobgarlikda jazo asosiy va qo'shimcha turlarga bo'linadi. Hozirgi kunga kelib jazo tizimini erkinlashtirish

(liberallashtirish) bo'yicha islohotlar amalga oshirilmoqda. Prezident famoniga muvofiq, O'zbekiston Respublikasida o'lim jazosi 2008-yil 1-yanvardan boshlab bekor qilindi. Shu bilan bir qatorda, mol-mulkni musodara qilish jazosi qo'shimcha jazo tizimidan chiqarib tashlandi. «Ma'lumki, O'zbekistonda 2008-yilning yanvaridan boshlab o'lim jazosi bekor qilindi va uning o'rniga umrbod yoki uzoq muddatli ozodlikdan mahrum qilish jazo turi joriy etildi. Mamlakatimizda o'lim jazosining bekor qilinishi xalqaro hamjamiyatning katta e'tibor va e'tirofiga sazovor bo'lgani, albatta, ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga molik o'ta muhim voqeadir. Nufuzli xorijiy ekspertlarning ta'kidlashiga ko'ra, ushbu chora va bu sohada yuqorida ko'rsatilgan boshqa bir qator ishlarning amalga oshirilishi bilan O'zbekistonda dunyodagi eng liberal jinoiy jazo tizimlaridan biri yaratildi. Xalqaro ekspertlarning bu boradagi qiyosiy tahlillari shuni ko'rsatmoqdaki, umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi Germaniya va Polshada 5 ta, Belgiya va Rossiyada 6 ta, Daniyada 9 ta, Shvetsiyada 13 ta, Fransiyada 18 ta, Gollandiyada 19 ta jinoyat turi bo'yicha tayinlanishi mumkin. O'zbekistonda esa, umrbod ozodlikdan mahrum qilish favqulodda jazo chorasi bo'lib, faqat ikki turdagi jinoyat, ya'ni javobgarlikni og'irlashtiruvchi holatlarda qasddan odam o'ldirish va terrorizm uchun tayinlanadi. Ushbu jazo turi bizning mamlakatimizda xotin-qizlarga, jinoyat sodir etgan paytda 18 yoshga yetmagan shaxslarga va yoshi 60 dan oshgan erkaklarga nisbatan qo'llanilishi mumkin emas».

Ma'muriy javobgarlik – ma'muriy-huquqiy munosabatlarning buzilishi bilan bog'liq bo'lib, ularga – jamiyatda o'rnatilgan tartib-qoidalarini bajarmaslik, masalan yo'l harakati qoidalarini va jamoat tartibini buzish, tabiatni muhofaza etishga qarshi harakatlar va boshqalar kiradi. Ma'muriy-huquqiy javobgarlik bo'yicha quyidagi jazo choralari ko'rsatish mumkin: ogohlantirish; jarima solish; huquqbuzarlik quroli yoki obyekt bo'lgan narsani musodara qilish; maxsus huquqlardan mahrum etish (ov qilish, transport vositalaridan foydalanish va hokazo); ma'muriy qamoq; axloq tuzatish ishlari va boshqalar. Fuqaroviy-huquqiy javobgarlik – fuqarolik qonunchiligi qoidalarini buzgan shaxslarga nisbatan jabrlanuvchiga yetkazilgan mulkiy zararni qoplash bilan bog'liq majburiy ta'sir chorasi qo'llaniladi. Fuqaroviy-huquqiy javobgarlik shartnoma talablarini lozim darajada yoki umuman bajarmaganlik uchun kelib chiqadi va odatda, mulkiy (moddiy) mazmundagi ta'sir choralari qo'llanishi bilan tavsiflanadi. Shu bilan birga ta'kidlash joizki, fuqaroviy-huquqiy javobgarlikka sabab bo'luvchi huquqbuzarlik (majburiyatni bajarmaslik) ikki xil bo'ladi:

a) fuqaroviy qonunchilikda nazarda tutilgan mulkiy majburiyatlarni bajarmaslik;

b) fuqarolarning sog'ligi, hayoti, sha'ni va qadr-qimmatiga daxldor nomulkiy majburiyatlarni bajarmaslik. Mazkur javobgarlik Fuqarolik kodeksi,

Oila kodeksi, Yer kodeksi, Mehnat kodeksi va boshqa xususiy huquq sohasiga oid qonunlar normasini buzish natijasida kelib chiqadi. Fuqaroviy-huquqiy javobgarlik choralari tegishli majburiyatni majburiy bajartirish, zararni undirish, neustoyka, jarima, penya va boshqalar kiradi. Intizomiy javobgarlik – korxonada va tashkilotlarda belgilangan tartib-qoidalarni buzish oqibatida kelib chiqadi. Intizomiy-huquqiy javobgarlikning belgilanish holatlari Mehnat kodeksi, korxonada va tashkilotlarning ichki mehnat tartib-qoidalari hamda maxsus nizomlarda nazarda tutiladi. Intizomiy javobgarlik mehnat va xizmat intizomini, harbiy va boshqa intizomni buzish bilan bog‘liq bo‘lib, ularga idoraning ichki tartib-qoidalarni buzish, ishga kech kelish yoki ishdan barvaqt ketish va hokazo hollarda kelib chiqadi. Intizomiy huquqiy jazo chorasini qo‘llash ichki ishlar organlari, mansabdor shaxslar va tegishli vakolatga ega bo‘lgan rahbarlar (ma‘muriyat) tomonidan amalga oshiriladi. Mehnat intizomini buzgan xodimlar korxonada, tashkilot va muassasa ma‘muriyati tomonidan javobgarlikka tortiladilar.

Fuqaro aviatsiyasi, temir yo‘l transporti xodimlari, sudyalari va boshqa ayrim toifa xodimlarning intizomiy javobgarligi to‘g‘risidagi masala maxsus intizomiy komissiyalar tomonidan tegishli nizomlar asosida ko‘rib chiqib, hal etiladi. 2017-yil 29-martda “O‘zbekiston Respublikasining Sudyalari oliy kengashi to‘g‘risida”gi Qonuni qabul qilindi. Ushbu Qonunga muvofiq, Kengash sudya kadrlar zahirasi shakllantiradi, sudyalarni davlat mukofotlariga taqdim etish, rag‘batlantirish, sudyalarni intizomiy, jinoiy yoki ma‘muriy javobgarlikka tortish bilan bog‘liq masalalarni ko‘rib chiqish vakolatiga ega.

Jinoiy va fuqarolik-huquqiy javobgarlikni belgilash faqat sud tomonidan amalga oshiriladi. Ma‘muriy va intizomiy-huquqiy javobgarlik ichki ishlar organlari, mansabdor shaxslar va tegishli vakolatga ega rahbar shaxslar (ma‘muriyat) tomonidan amalga oshiriladi. Yuridik javobgarlikni belgilashning asosiy maqsadi jazolash emas, balki huquq umumiy maqsadlarining muayyan ifodasiga qaratilgan bo‘lib, ular ijtimoiy munosabatlarning mustahkamlanishi, tartibga solinishi va himoyasida o‘zining ifodasini topadi. Bu maqsadlar, o‘z navbatida, huquqning tartibga soluvchi (regulyativ) va qo‘riqlovchi funksiyalari amalda bo‘lishini belgilaydi. Yuridik javobgarlikning asosiy funksiyasi qonuniylik va huquq-tartibotni muhofaza qilishdan iborat. Muayyan huquqbuzarga nisbatan javobgarlikning qo‘llanishi birmuncha tor maqsadni, ya‘ni aybdorni jazolashni ko‘zlaydi. Bu bilan davlat o‘zining majburlov choralarni amalga oshira turib, yana boshqa bir maqsadni ko‘zda tutadi – bu maqsad kelajakda huquqbuzarlikni sodir etishning oldini olishga yoki bu haqda ogohlantirishga qaratilgan bo‘ladi. Bu maqsadlar, o‘z navbatida, javobgarlikning ijtimoiy vazifalarini belgilab beradi. Ko‘p yillar mobaynida olimlar yuridik javobgarlikning maqsadi va prinsiplar xususida fikr-mulohaza yuritib, umumiy to‘xtamga kelganlar, deyish mumkin. Bu nuqtayi nazarni Ch.Bekkaria shunday

bayon etgan: "... Hech bir jazo alohida fuqaro yoki ko'pchilikning bir kishi ustidan zo'ravonlik ishlatishi ifodasi bo'lmashligi uchun u oshkora, tezkor, muqarrar, qonunda ko'rsatilgan barcha qo'llanishi mumkin bo'lgan choralar ichida eng yengili, sodir etilgan jinoyatga mutanosib bo'lishi lozim". Yuridik javobgarlikni belgilashda quyidagi prinsiplarga amal qilinadi: Adolatlilik – aybdor bo'lmagan shaxslarning javobgarlikka tortilishiga yo'l qo'ymaslik yoki sodir etilgan qilmishning isbotlanishi zarurligini talab etadi, shuningdek qo'llanilayotgan jazo sodir etilgan jinoyatga mutanosib bo'lishi lozim.

Qonuniylik – huquq qoidalari talablarini qat'iy va aniq joriy etishdan iborat bo'lib, yuridik javobgarlikka nisbatan bu talab faqat vakolatli davlat organlari tomonidan qonunda belgilangan asoslarda hamda o'rnatilgan tartibda amalga oshiriladi. Bunda muomalaga layoqatli shaxsga nisbatan u huquqqa zid xatti-harakat qilgan taqdirdagina jazo qo'llanilishi lozim. Gumanizm (insonparvarlik) – yuridik javobgarlikka tortish jarayonida qonunda nazarda tutilmagan usullar, ya'ni qiynoqqa solish, jismoniy azob berish kabi insonning sha'ni va qadr-qimmatini kamsituvchi holatlarga yo'l qo'ymaslikni talab etadi, ayniqsa, jazo tayinlanayotgan vaqtda inson huquqlarining oliy qadriyat ekanligi e'tiborga olinishi lozim. Jazoning asoslanganligi – bunda jazo tayinlash vaqtida sud ishni har tomonlama chuqur o'rganib, tahlil qilib, aybini isbotlab, keyin jazo tayinlashi lozim. Maqsadga muvofiqlik prinsipi sodir etilgan qilmishga nisbatan javobgarlikning muqarrarligini anglatadi, chunki belgilangan jazo yuridik javobgarlikning maqsadiga muvofiq bo'lishi lozim. Javobgarlikning muqarrarligi – yuridik javobgarlik faqat huquqbuzarlik asosida kelib chiqadi, u bilan bevosita bog'liq. Sodir etilgan har qanday huquqbuzarlik uchun javobgarlik (jazo) albatta qo'llanilishi shart, u muqarrar bo'lmog'i lozim. Hech bir huquqbuzarlik jazosiz qolmasligi shart. Individuallik prinsipiga binoan sodir etilgan huquqbuzarlik uchun faqat aybdor shaxsning o'ziga nisbatan javobgarlik qo'llaniladi, jumladan, ota yoki onaning huquqbuzarligi uchun farzand yoki farzand uchun ota-ona javobgarlikka tortilishi mumkin emas. Jamiyatda har bir shaxs sodir etgan huquqbuzarligi uchun o'zi javob beradi.

Nazorat uchun savollar:

1. Huquqiy hulq atvorli subyektlarning turlarini sanang va tahlil qiling.
2. Marginal huquqiy hulq atvorlilikning o'ziga xosliklarini tahlil qiling.
3. Konstituitsyaviy yuridik javobgarlik turi va ta'sir choralarini muhokama qiling.
4. Ma'muriy va jinoiy yuridik javobgarlikning asosiy farqlari nimada?

IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI

1-amaliy mashg‘ulot. Davlat-huquqiy fanlarga nisbatan zamonaviy yondashuv

Amaliy mashg‘ulotlar masalalari

1. Ma’lumki, 90-yillardagi darsliklarda Ma’muriy huquqning Fuqarolik huquqidan asosiy farqi uning normalari imperativligida, subyektlarning noteng huquqiy munosabatlarga kirishishida deb tushuntirilar edi.

Bugungi kunda “xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilish kerak” degan yondashuvdan kelib chiqadigan bo‘lsak, 90-yillarda tarannum qilingan yondashuv o‘z ahamiyatini yo‘qotishi kerak.

Savol:

1. haqiqatda ham har doim davlat organlari xalqqa xizmat qiluvchi rolida bo‘la oladimi?

2. Ushbu doktrinani atroflicha muhokama qiling!

2. Ayrim olimlar Ma’muriy huquqni “batafsillashtirilgan konstitutsiyaviy huquq” deb ta’riflashadi. Zero, Ma’muriy huquqda oliy, uning tarkibidagi va joylardagi ijro hokimiyati organlari vakolatlari o‘rganilib, ularning kundalik ishlari huquq normasi misollarida o‘rganiladi, davlat xizmatchilari maqomi va huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Shu bilan birga ushbu organlarning asosiy huquqiy maqomini belgilovchi qoidalar Konstitutsiyaviy huquqda ham o‘rganilishini e’tiborga olib, Ma’muriy huquqni “batafsillashtirilgan konstitutsiyaviy huquq” deb ta’riflashadi.

Savol:

1. Siz ushbu fikrga qo‘shilasizmi? Fikringizni asoslang.

2. Unday yondashadigan bo‘lsak, har qanday huquq sohasi bu “batafsillashtirilgan konstitutsiyaviy huquq” emasmi?

3. “Ma’muriy tartib-taomillar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunida mustahkamlangan qonuniylik va manfaatdor shaxslar huquqlarining ustunligi kabi prinsiplar bir biriga qarshi bo‘lgan prinsiplar degan fikrlar mavjud. Zero, qonuniylik prinsipiga ko‘ra, har qanday masala qonunga asosan hal etilishi kerak. Ikkinchisi esa, manfaatdor shaxs foydasini ko‘zlamoda.

Savol:

1. Ushbu prinsiplar to‘g‘risida Sizning fikringiz qanday?

2. Ikkinchi prinsip inson manfaatlaridan kelib chiqilganmi?

4. Ma'muriy sudlar tizimi Germaniyada ilk bor 1863-yilda, Baden shahrida tashkil topgan va qariib ikki yuz yildan buyun faoliyat yuritib kelmoqda. O'tgan davr mobaynida Germaniya o'z tarixida ikkita jahon urushini ko'rdi va chuqur inqirozlar davrini o'z boshidan o'tkazdi. Shunga ko'ra, ayrim jamiyatshunoslik sohasi olimlarida ma'muriy sudlar yoki boshqa inson huquqlarini ta'minlaydigan institutlar mamlakatni qiyinchiliklardan himoya qila olmaydi degan fikr mavjud.

Savol:

1. Sizning fikringiz qanday shu masalada?

2. O'zbekistonga ham zamonaviy Germaniyadek bo'lishi uchun 150-yil kerakmi?

2-amaliy mashg'ulot. Ma'muriy tartib-taomillar

Amaliy mashg'ulot materiallari

1. "Ma'muriy tartib taomillar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni 2-moddasi ikkinchi qismida shunday norma muslahkamlangan: "Ma'muriy tartib-taomillarni amalga oshirishga doir u yoki bu munosabatlar maxsus ma'muriy tartib-taomillarni belgilovchi qonunchilik hujjatlari bilan tartibga solinmagan hollarda ushbu Qonun normalari qo'llaniladi". YA'ni, "maxsus ma'muriy tartib-taomillarni belgilovchi qonunchilik hujjatlari bilan tartibga solinmagan hollardagina, ushbu Qonun normalari qo'llaniladi". Boshqacha ta'kidlaganda, qonun, qonunosti hujjatiga ustunlikni berayotganga o'xshaydi.

Savol:

1. Ushbu normani sharhlang va o'z fikringizni bildiring.

2. Qonunning, qonunosti hujjatini o'zidan ustun bo'lishini ta'kidlashi prinsiplarga zid emasmi?

2. Aksariyat olimlar va shu sohada amaliy faoliyat bilan shug'ullanuvchi ekspertlar "Ma'muriy tartib-taomillar to'g'risida"gi Qonun prinsiplarining amaliyotdan uzulgan holda yoki O'zbekiston jamiyati realliklariga mos bo'lmagan holda yoritilganligini ta'kidlashadi.

Xususan, ishonchning himoya qilinishi prinsipi O'zbekistonda amalda qo'llab bo'lmazligini ta'kidlashadi. Bunga sabab, qonunning o'zgarishi hususiy shaxslar manfaatlarining chetga surib turilishiga sabab bo'lishi ko'rsatilmog'da.

Savol:

1. Ushbu prinsip mazmun-mohiyati nimadan iborat?

2. Siz ushbu fikrdagi olimlar fikriga qo'shilasizmi? Fikringizni asoslang.

3. Odatda, hududiy issiqlik ta'minoti korxonalaridan ko'p qavatli turar joylar egalari issiq suv hisoblagichlarini navbatdagi standartlashtirish jarayonidan o'tkazish to'g'risida xabarnomalar keladi. Shunga ko'ra, turg'unlar so'ngra tegishli harakatlarni amalga oshirishga zamin yaratiladi.

Savol:

1. Ushbu xabarnomaning kelish va unga ko'ra uskunalarni standartlashtirishdan o'tkazish jarayoni ma'muriy tartib taomillarga taalluqlimi?

2. Fikrlaringizni qonundagi normalar asosidagi misollar bilan asoslang.

4. Ma'lumki, tajbirali pedagoglar, Ma'muriy tartib-taomillarni talabalarga o'rgatishning eng samarali usuli deb, ularni Davlat xizmatlari markaziga yoki boshqa davlat organlariga murojaat bilan chiqib, biror bir xizmatning amalda ko'rsatilishini o'z tajribasida sinab ko'rish va so'ngra o'z taassurotlari bilan amaliy mashg'ulotlar davomida bo'lishi degan fikrda. Bunda talaba davlat organidan olgan javob(ma'muriy akt)ni namoyish qilish va tahlil qilish orqali amaliy ko'nikmaga ega bo'lishi aytiladi.

Savol:

1. Siz shunday amaliy mashg'ulotlarni yo'lga qo'yishga qanday qaraysiz?

2. Siz odatda o'z darslaringizni qanday olib borasiz?

3. Talabalarga oldindan topshiriqlar berib borasizmi?

3-amaliy mashg'ulot. Ma'muriy sud ishlarini yuritish mavzusini o'qitishda amaliy materiallardan foydalanish texnologiyalari

Amaliy mashg'ulot materiallari

1. Ma'muriy sud ishlariga oid masalalarning huquqiy jihatlari.

Ma'lumki, O'zbekistonda ma'muriy sudlar 2017-yil iyun oyida O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Farmoni bilan yo'lga qo'yildi. Bugungi kunda bosqichma-bosqich takomillashtirilib, aholining sudlarga bo'lgan ishonchi oshgani sari ma'muriy sudlarning ham kundalik yuklamasi ortib bormoqda. Murojaatchilar turli darajadagi mansabdor shaxslarning hatti-harakatlari va qarorlari ustidan shikoyatlar qilib, ularning huquqiy va siyosiy bilimlari kengaymoqda.

Savol:

1. Avvalgi davrlarda ushbu ixtisoslik sudi yo‘q paitda, murojaatchilar qaysi instansiyaga murojaat qilganligini eslang.

2. Ma‘muriy sud ish yurituvi to‘g‘risidagi Kodeks amalga kiritilmasidan avval uning o‘rnida qanday qonun mavjud edi?

2. Ma‘muriy sud ishlariga oid ta‘lim berishda interaktiv metodlar.

Ma‘muriy sud ish yurituvi fanidan ta‘lim berishda eng samarali usul bu sud jarayoni simulyatsiyasi degan fikr mavjud. Zero, simulyatsiya jarayonida talabalarda o‘zlarini sudya, prokuror, da‘vogar va javobgarlar o‘rniga qo‘yish hamda o‘zida jarayonning barcha salmog‘ini xis etish ko‘nikmasi shakllanadi degan fikrlar mavjud.

Shu bilan birga, nazariy bilimlar, turli adabiyotlarni o‘qish hamda sud hujjatlari namunalarini yaratish ko‘nikmasi ham jud muhim va ular auditoriya darslarida shakllantirilishi mumkin.

Savol:

1. Simulyatsiya usulining kamchiliklari to‘g‘risida fikr yuriting.

2. Ushbu fan doirasida nazariya va amaliyot uyg‘unligi to‘g‘risida fikrlaringizni keltiring.

3. Viktorina, savol-javob va texnologiyalardan foydalanish ma‘lumotlari.

Zamonaviy aksariyat pedagoglar dars jarayonida klassik uslublardan chekinish kerakligini, avvalgi davrlardagi kabi ma‘ruza o‘qish va ikkinchi tomon uni tinglash uslubi eskirgan uslub va mutlaqo ma‘qullanmaydi degan fikrlar mavjud.

Shu bilan birga, ayrim ilm-fan sohalari o‘qish va tahlil qilishni talab qiladi. Bunda eng samarali usul faqat o‘qish bo‘lishi mumkin. Pedagog ushbu jarayonda talabalar oldidagi aktyor yoki masxaraboz rovida bo‘lmasligi kerak degan ham fikrlar mavjud.

Savol:

1. Zamonaviy interaktiv ta‘lim metodi degani nima?

2. Yuridik kadrlarni tayyorlashda o‘qish va yozishsiz zamonaviy ta‘lim uslublarini foydalanish mumkinmi?

4-amaliy mashg'ulot: Zamonaviy davlat fuqarolik xizmati

Amaliy mashg'ulot materiallari

1. Zamonaviy davlat fuqarolik xizmatining qonunchilik asoslari.

1.1. Bugungi kundagi aksariyat mutaxasslarda davlat xizmatchisi degan tushunchaga ijro hokimiyatining yuqori mansabdor shakxslarini kiritish bilan bir qatorda Oliy Majlis palatalari deputatlari hamda Senat a'zolarini ham, shuningdek sudyalor korpusini ham taalluqli deb hisoblaydigan qarashlar mavjud.

Vaholangki, deputatlar o'z mandatini xalqdan, saylovlar natijasida qo'lga kiritadi. Sudyalor esa, odil sudlovni neytral qolgan holda ta'minlashga o'z e'tiborlarini qaratishi kerak.

Savol:

1. Davlat xizmatchilari qatoriga sudya va deputatni kiritish qanchalik to'g'ri fikr?

2. "Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida"gi Qonun mazmun-mohiyatini tahlil qiling.

2. "IRAC" usuli asosida dars o'tish. Muammoli vaziyatni og'zaki muhokama qilishning o'ziga xos xususiyatlari.

2.1. Pedagogikada turli hil ta'lim uslublari mavjud. Shulardan eng samaralisi talabaga savollar berish va undan har qanday javobni olish, so'ngra uning to'g'ri bo'lmagan qismlarini pedagogik mahorat ila, talabaning sha'ni va o'ziga bo'lgan ishonchini susaytirmasdan to'g'irlash hisoblanadi. Shunday uslublolar bumerang, viktorina, maqsadlar darahli kabi uslublarni keltirish mumkin.

Ammo huquqshunoslarni tayyorlashda "IRAC" usuli g'arb va boshqa rivojlangan davlatlarda keng tarqalgan.

Savol:

1. "IRAC" usulining avvalgi eslatilgan usullardan farqini izohlang.

2. Siz o'z faoliyatingizda biror bir yangi usulni kashf etdingizmi?

2.2. Fuqaro D. yaqin qarindoshining o'limi sababli Frantsiyaga bormoqchi bo'ldi. U barcha kerakli hujjatlarni yig'ib, turar joyi bo'yicha IIVning xorijga chiqish va kirish hamda fuqarolikni rasmiylashtirish tuman bo'limiga murojaat qildi. Ushbu bo'lim xodimi fuqaro D.ning murojaati 15 ish kunida ko'rib chiqilishini aytdi. Lekin fuqaro D. dafn qilish marosimi usiz o'tmasligini va u ushbu yerga tezroq borishi lozimligini tushuntirdi. Bo'lim xodimi fuqaroning bu murojaatini rad etib, xozirda bo'limda ish ko'pligini va qandaydir tekshirish o'tkazish kerakligini tushuntirdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

2.3. Fuqarolar Rajabova Noila va Rajabov Bobur sudga o'z murojaatlarida Uchtepa tuman hokimining 2019 yil 19 apreldagi 211-sonli qarorining Uchtepa tuman hokimining 2018 yil 9 sentyabrdagi 323-sonli qarorining 2.8 bandini bekor qilish to'g'risidagi qismini haqiqiy emas deb topishni so'ragan.

Unga ko'ra, fuqarolar Rajabova Noila va Rajabov Bobur sudga ariza bilan murojaat qilib, o'z arizalarida Uchtepa tuman hokimining 2018 yil 9 sentyabrdagi "Uchtepa tumanidagi yakka tartibda qurilgan uy-joylar joylashgan yer maydonlarida fuqarolar tomonidan o'zboshimchalik bilan qurilgan bino va inshootlarga nisbatan egalik huquqini e'tirof etish hamda yer maydonlarini tartibga keltirish to'g'risida"gi qarorining 2.8-bandida Uchtepa-2 ko'chasi 23/3-uy manzilida foydalanishdagi 640,00 kv.m. yer maydoniga hamda ruxsatsiz qurilgan, foydali maydoni 82,07 kv.m., shundan 1 ta yashash xonasi maydoni 17,80 kv.m., 2 ta oshxona, yo'lak, xammom-hojatxona, soyabonga nisbatan fuqaro Rajabova Noilaga meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilish hamda mulk huquqi e'tirof etilsin deb belgilanganligini, 323-sonli qaror esa O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga zid ekanligini ta'kidlab o'tishgan.

Vaziyatga O'zbekiston Respublikasi normativ huquqiy hujjatlaridan keng foydalangan holda huquqiy yechim bering.

5-amaliy mashg'ulot. Insonning ajralmas huquqlari va zamonaviy konstitutsionalizm

Amaliy mashg'ulot materiallari

1. Insonning ajralmas huquqlari va zamonaviy konstitutsionalizmning huquqiy asoslari

Tabiiy huquq nazariyasiga ko'ra, insonning ajralmas huquqlari qatoriga yashash, erkinlik va mulk huquqlari taalluqlidir. Yangi davrda shakllangan ushbu yondashuvni zamonaviy olimlar yana ham rivojlantirib, har bir ushbu ajralmas huquqning tarkibi aniqlashtirilib, davlat institutining asosiy vazifasi ushbu tabiiy huquqlarni ruyobga chiqarish ekanligi ilgari surilmoqda.

Ushbu yondashuvga tayanadigan bo'lsak, tabiiy huquqlar, huquq paydo bo'lishining teologik nazariyasiga yaqinligini anglashimiz mumkin.

Savol:

- 1. Tabiiy huquqlar to'g'risida fikr yuriting.***
- 2. Teologik nazariya to'g'risida nima bilasiz?***

2. Siyosiy huquqlar, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar

1948-yil 10-dekabrda qabul qilingan "Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi" jamiyki insoniyat uchun qabul qilingan global huquqiy hujjat

bo'lib, ularning barcha tabiiy huquqlarini o'zida aks ettirgan hamda davlatlardan ushbu ajralmas huquqlarni ta'minlashni talab qilishidan iborat degan fikrlar mavjud.

Savol:

1. Sizning ushbu yondashuvga munosabatingiz qanday?

2. Tabiiy huquqlarni biror bir hujjat bilan mustahkamlab qo'yish mumkinmi?

3. Mavzuga doir amaliyot materillarini tahlil qilish

Jamiyatshunos olimlarning tadqiqotlari natijasiga ko'ra, qaysi jamiyatda gumanitar fanlarga e'tibor susayib, faqat aniq va texnik fanlar rivojlantirilsa, o'sha jamiyat turli ijtimoiy larzalarga moyil bo'lib qolishini, ommaviy tartibsizliklarga zamin tayrlanilishini xulosa qilgan. Ya'ni aniq va texnik fanlarni rivojlantirish bilan bir qatorda, tarix, falsafa, mantiq, huquqshunoslik va jamiyatshunoslik kabi gumanitar fanlarni ham ta'lim tizimidan chiqarib tashlash to'g'ri yo'l emasligini ta'kidlashmoqda.

Savol:

1. Ushbu masalaga sizning munosabatingiz qanday?

2. 1-bosqich huquqshunoslik fakultetlari talabalariga yana falsafa, mantiq yoki tarix fanlarini o'tish qanchalik mantiqli?

6-amaliy mashg'ulot. Huquqiy munosabatlar, huquqiy xulq-atvor va yuridik javobgarlik

Amaliy mashg'ulot materiallari

1. Huquqiy munosabatlar tushunchasi, mohiyati va turlari.

Bugungi kunda deyarli barcha sohalarda tegishli qonunlar, kodeks va farmonlar qabul qilinib, ularga huquqiy tus berilgan. Shu tariqa huquq har bir shaxsni har qadamda kuzatib yuradi deyish mumkin. Shu bilan birga muhabbat, do'stlik, ibodat yoki sahoatlik degan masalalar g'uyoki huquq bilan tartibga solinishga muhtoj emasdek. Yoinki, ular o'z huquqdan tashqari, kengroq darajaga egadek ko'rinadi.

Savol:

1. Ushbu masallar to'g'risida fikr yuriting.

2. "Muhabbat to'g'risida"gi qonunni qabul qilish farazan mumkinmi?

2. Huquqiy hulq-atvor kategoriyasining strategik ahamiyati.

Ma'lumki, jamiyatda bir qarashda huquqiy hulq atvorli shaxslar ko'pdek, ammo, qulay vaziyat to'g'ilishi bilan mazkur bir ko'rinishida ziyoli ko'ringan qatlamlarda ham o'z manfaatlarini ko'zlab "birmimali" bo'lib olish, ko'rsatgan

xizmati uchun “haq” olish, o‘z manfaatini boshqalardan ustun qo‘yish moyilligi ko‘rinadi. Vaholangki, ularning aksariyati tashqi tomondan juda tartibli, taqvodor va bilimdon ko‘rinsa ham ko‘p holatlarda ularning gaks tomonlari seziladi. Huquq ilmi shunday kayfiyatdagi insonlarni ham tadqiq qilib, ularga tegishli baholarni beradi. Masalan ilmda unday shaxslar konformistik huquqiy hulq atvorli shaxslar deb ataladi.

Savol:

1. Huquqiy hulq atvorlilikning boshqa kategoriyalari to‘g‘risida fikr yuriting.

2. Shaxsning hulq atvorini baholash psixologiya ilmiga taaluqli emasmi?

3. Huquqshunolik bilan psixologiya fanlarining umumiyiligini aniqlang.

3. Yuridik javobgarlik tushunchasi va turlari.

Ma’lumki, huquqiy davlatda maqomidan qat’iy nazar har bir subyektning huquqiy javobgarligi qonunlarda mustahkamlanishi kerak. Bu masalalar huquqshunoslik oliygohlarida tizimli ravishda o‘qitilishi kerak. Shunga qaramasdan, bugungi kundagi aksariyat talabalar yuridik javobgarlikning faqatgina 4ta turidan boxabar. Bular jinoiy, ma’muriy, intizomiy va fuqarolik javobgarlik turlaridir.

Chuqurroq yondashilsa, ushbu javobgarlik turlarining barchasi oddiy fuqarolarga qaratilgan.

Savol:

1. Yuridik javobgarlikning turlari to‘g‘risida tanqidiy tahlil yuriting.

2. Moliyaviy javobgarlikning huquqiy asolarini tahlil qiling.

3. Konstitutsiyaviy javobgarlik degani nima?

V. KEYSLAR BANKI

Amaliy yoʻnaltirilgan, koʻnikma va malakalarni mustahkamlovchi uslublar oʻz xususiyatlariga koʻra innovasion hisoblanadi. Ularga: tashkiliy-faoliyatli oʻyinlar (TFOʻ), ishchan va rolli oʻyinlar, personallarning muloqoti, ijodiy ishlar, psixotexnika, rolli trening, “Case-study” va boshqalar kiradi. “Case-study” – turli vaziyatlarning tavsifidan, yaʼni keyslardan foydalangan holda oʻquvchilarda aniq koʻnikmalarni shakllantirish texnikasidir

Keys — biror tashkilotdagi qandaydir aniq real vaziyatning yozma tavsifidir. Undan foydalanish mobaynida oʻquvchilardan vaziyatni tahlil qilish, muammoning mohiyatini koʻrib chiqish, mumkin boʻlgan variantlarni taklif etish va ulardan eng maqbulini tanlash soʻraladi.

Ixtiyoriy *keys* oʻqituvchiga, uni taʼlim jarayonining ixtiyoriy bosqichlarida, jumladan, oʻqitish va uning natijalarini nazorat qilish mobaynida foydalanish *imkoniyatini* beradi.

1-masala

2021-yil oktabr oyida Avtomobil yoʻllari qoʻmitasi raisi Abdurahmon Abduvaliev yaqin uch yilda Oʻzbekistonda oʻsha paytda uzunligi 29 ming km boʻlgan tuproq yoʻllari qolmasligini aytgan edi. Shuningdek, u yaqin toʻrt yil ichida hokimliklar bilan birgalikda qolgan yoʻllar – davlat va ichki xoʻjalik yoʻllari toʻliq taʼmirlanishiga ishontirdi.

2021-yilda avtomobil yoʻllarini qurish va taʼmirlash, yoʻl xoʻjaligi obʼektlaridan foydalanish va saqlash uchun davlat byudjetidan 10,1 trillion soʻm yoʻnaltirildi. 2021-yilda avtomobil yoʻllarini rivojlantirish hududiy jamgʻarmalarining umumiy tushumlari 4,27 trillion soʻmni tashkil etgan boʻlsa, shundan 2021-yilda 4,04 trillion soʻmdan sal koʻproq mablagʻ oʻzlashtirildi.

Davlat moliyaviy nazorati xizmati tomonidan 2021-yilda va 2022-yilning birinchi yarmida avtomobil yoʻllarini qurish va taʼmirlashga 34 milliard 570 million soʻmlik mablagʻlarning noqonuniy sarflanishi bilan bogʻliq 45 ta holat aniqlangan. Shundan soʻng Senatda yildan-yilga oʻtkazib kelinayotgan obʼektlar soni va narxi oshib borayotgani, buyurtmachi va pudratchi oʻrtasida shartnomalar bekor qilinishi holatlari koʻpayib borayotgani va sohadagi boshqa muammolar qayd etildi.

Bosh prokuratura ma'lumotlariga ko'ra, ushbu davrda prokuratura organlari tomonidan hududiy jamg'armalar faoliyatida 20 ta tekshirish o'tkazilib, qonun buzilish holatlari yuzasidan 6 ta taqdimnoma kiritilgan. 12 nafar mansabdor shaxs ogohlantirilib, 11 nafar shaxs intizomiy, 21 nafar shaxs ma'muriy javobgarlikka tortildi, qo'pol qonunbuzarlik holatlari bo'yicha 12 nafar jinoyat ishi qo'zg'atildi.

Savollar:

1. Yo'l qo'mitasi raisining "hokimliklar bilan birgalikda" degan tahriri nafaqat respublika byudjetidan, balki mahalliy byudjetdan ham xarajatlar talab qilinishini bildiradimi? Ha bo'lsa, raisning bayonotini yuridik fakt sifatida baholash mumkinmi?

2. Bu holatda qancha yuridik fakt borligini aniqlashga harakat qiling va ularni tavsiflang.

3. "12 nafar mansabdor shaxs ogohlantirish oldi". Ogohlantirish nima va uni qanday qonun tartibga soladi?

4. "Avtomobil yo'llari qo'mitasi raisi Abdurahmon Abduvaliev yaqin uch yilda O'zbekistonda birorta ham tuproq yo'l qolmaydi, dedi". Bunday bayonotlarni huquqiy munosabatlarni yuzaga keltiradigan deb hisoblash mumkinmi?

2-masala

80 ga yaqin yevropalik parlamentariy Fransiya tashqi ishlar vaziri Ketrin Kolonnani Xitoyning Parijdagi elchisi Lyu Shayni "sobiq SSSR davlatlarining suvereniteti inkor etilgani" uchun persona non grata deb e'lon qilishga chaqirdi. Bu haqda parlamentariylar xatiga tayanib, Le Monde nashri xabar bermoqda.

"Elchi Shay sobiq Sovet respublikalari xalqaro huquqda haqiqiy maqomga ega emasligini oshkora tasdiqlab, ularning maqomini belgilovchi xalqaro shartnoma yo'qligini ta'kidladi. Bunday izohlar qabul qilinadigan diplomatik munozara doirasidan oshib ketadi", — deyiladi hujjatda.

Mualliflarning fikricha, xitoylik diplomatning bayonoti xalqaro huquqni buzadi va Yevropa davlatlari xavfsizligiga tahdid sifatida baholanishi kerak. "Suverenitet diplomatik o'yinchoq emas, balki xalqaro munosabatlarning asosiy elementidir", — ta'kidladi parlament a'zolari.

Lyu Shay avvalroq LCI telekanaliga bergan intervyusida sobiq SSSR mamlakatlari "xalqaro huquqda samarali maqomga ega emas, chunki ularning suveren davlat sifatidagi maqomini belgilovchi xalqaro shartnoma yo'q" deb ta'kidlagan edi. Qrimga kelsak, Lyu Shayning so'zlariga ko'ra, "bu muammoni qanday qabul qilishingizga bog'liq". Elchi yarim orol "aslida Rossiyaga tegishli bo'lgan", Sovet davrida esa "[Nikita] Xrushchev uni Ukrainaga bergan", dedi.

Savollar:

1. “Bunday izohlar qabul qilinadigan diplomatik nutq doirasidan tashqarida”, deyiladi hujjatda. Fransiya parlamentariylarining ushbu hujjatini huquqni qo'llash hujjati sifatida baholash mumkinmi?

2. Xitoyning Fransiyadagi elchisi persona non grata deb e'lon qilingan deb faraz qilsak, ushbu hujjatni huquqiy akt yoki huquqni qo'llash akti deb hisoblash mumkinmi?

3. Xitoyning Fransiyadagi elchisining xatti-harakatlarini huquqni amalga oshirishning qaysi shakliga bog'lash mumkin? Va nima uchun shunday, tushuntiring?

4. Xitoyning Fransiyadagi elchisini qanday yuridik javobgarlik kutmoqda?

3-masala

Tailand hukumati sayyohlik solig'ini joriy etishni beshinchi bor 2023-yilning iyunidan kuziga ko'chirdi. “Tailandga havo, quruqlik yoki dengiz orqali kiruvchi xorijliklar uchun 300 baht (9 dollar) to'lovi kamida sentyabr oyiga qaytarildi. Bu 2018-yilda ushbu g'oya birinchi muhokama qilinganidan beri turistik soliqni joriy etishdagi beshinchi kechikishdir. Kechikish sababi undirishga tobe bo'lmagan shaxslar toifalarini saralashdagi qiyinchilik, shuningdek, suv va quruqlik orqali sayohat qilishda innovatsiyani joriy etish muammosidir.

Mavjud ma'lumotlarga ko'ra, yangi soliq turizm infratuzilmasini rivojlantirish va turistlarga tibbiy xizmat ko'rsatish xarajatlarini qoplashga yo'naltiriladi. Shuningdek, yig'ilgan mablag'ni kuydirish yoki ko'plab qurbonlar bilan sodir bo'lgan baxtsiz hodisada tovon to'lashga sarflanishi rejalashtirilgan.

Savollar:

1. Turistik soliqning joriy etilishi ommaviy hokimiyat namoyish qilinishining bir ining ko'rinishi deb baxolash mumkinmi?

2. "To'plamga kirmaydigan shaxslar toifalarini saralash bilan bog'liq qiyinchiliklar, shuningdek, innovatsiyani joriy etish muammosi". Bu nuanslarni qonun ijodkorligining nuanslari sifatida baholash mumkinmi? Fikrlaringizni asoslang.

3. Soliqqa tortish masalasining o'zi qonunni qo'llash bilan bog'liqmi yoki yo'qmi?

4. Ishda taraflarning qonuniy manfaatlarini aniqlang!

4-masala

2021 yil avgust oyida AQSH harbiy kontingentining Afg'onistondan chiqib ketishi natijasida tez orada Tolibon harakati Afg'onistonning 90%ini bosib

oldi, keyinchalik hokimiyatni butunlay qolga oldi. Aholining ko'pchilik qismi mamlakatni turli yo'llar bilan tark etishga urundi. Mamlakatning rasmiy shaxslari esa birinchilardan bo'lib mamlakatni tark etishdi. Tasdiqlanmagan ma'lumotlarga ko'ra, Afg'onistonning sobiq Prezidenti Ashraf G'ani Tojikistonga (gap-so'zlarga ko'ra O'zbekistonga) va u yerdan keyinchalik boshqa davlatga yo'l olgan.

Keyinroq, Toliblar Hukumatni shakllantirishdi va o'z taraqqiyot yo'lini e'lon qilishdi. E'lon qilishicha, barcha fuqarolar o'zining jinsi, irqi va dinidan qat'iy nazar teng huquqlarga ega bo'lishadi.

Savollar:

1. Yangi hukumat hokimiyat tizimi davom etishi uchun qanday ishlarni amalga oshirish kerak deb o'ylaysiz?

2. Aholi ishonchiga sazovor bo'lish uchun, Toliblar qanday boshqaruv uslublaridan foydalangani ma'qul deb uylaysiz?

3. Kazusdagi voqealar asosida Afg'on xalqining huquqiy ongi past ekan degan xulosa chiqarish mumkinmi? Fikringizni asoslang.

4. Hukumatning rivojlanish dasturini e'lon qilishi boshqaruvning qanday metodiga taalluqli deb uylaysiz?

5-masala

2022 yil yanvar oyida Qozog'istonda Hukumatni larzaga keltirgan katta namoyishlar bo'lib o'tdi. Rasmiy sabab, suyultirilgan gaz narhining oshirilganligi bo'lib, o'rta va kam daromadli aholining g'azabini keltirgan. Natijada Havfsizlik Kengashi rahbari (sobiq Qozog'iston Prezidenti) Nursulton Nazarboyev istyefoga chiqdi. Qo'shimchasiga o'sha paitdagi Mamin boshchiligidagi Hukumat ham istyefoga ketdi. Ketayotib, Hukumat yoqilgi narhini yana pasaytirdi, ammo endi bu olomoni bostirishga yetarli bo'lmadi. Faqat KHSHT kuchlari yordamida hokimiyat o'zini saqlab qoldi.

Savollar:

1. Hukumat, boshqaruvda qanday hatolarga yo'l qo'ydi deb uylaysiz?

2. Kazus mazmunidan Qozog'iston aholisining huquqiy ongi yuqori darajada rivojlangan degan xulosa chiqarish mumkinmi?

3. Mamlakatda aholi noroziligi yuzaga kelmasligi uchun davlat qaysi funksiyalarga alohida e'tibor berishi kerak deb uylaysiz?

4. Aholining gaz narhini pasaytirishni talab qilish huquqini ularning tabiiy huquqi deb baholash mumkinmi?

6-masala

2021 yil 6 yanvar kuni sobiq Prezident Trampning tarafdorlari, namoyishchilar AQShning 46-Prezidenti Jo Bayden yutgan prezidentlik saylovi natijalarini bekor qilinishiga erishish maqsadida sanksiyalanmagan harakat qilinib

AQSH Kapitoliy binosini egallab olmoqchi bo'lishdi. Xavfsizlik xizmati to'siqlaridan o'tib, namoyishchilar bir necha soat davomida binoni ishg'ol qilingan qismlari shikastlanishiga sabab bo'lishdi. Yetakchi ommaviy axborot vositalari va siyosatchilarning bayonotlariga ko'ra ushbu tartibsizliklar, Tramp tomonidan ushbu namoyishdan oldingi mitingda qilingan izohlar sabab bo'lgan. Hujum Kapitoliy binosini evakuatsiya qilinishi va yopilishiga olib keldi, shuningdek, saylovchilarning ovozlarini hisoblash hamda Jo Baydenning saylovdagi g'alabasini rasmiylashtirish uchun yig'ilgan Kongressning qo'shma majlisini qoldirilishiga olib keldi.

Savollar:

- 1. Vaziyatga umumhuquqiy baho bering.**
- 2. AQShda hokimiyatni topshirish mexanizmi qanday ekanligi to'g'risida fikr yuriting.**
- 3. AQShning sobiq prezidentiga nisbatan biror bir huquqiy sanksiya qo'llanilishi kerakmi? Fikringizni asoslang.**
- 4. Hokimiyat tomonidan sanksiyalanmagan harakat deganda nimani tushunasiz?**

7-masala

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga kiritilayotgan o'zgartish va qo'shimchalarga ko'ra, mahalliy darajada hokimiyatlar bo'linishi amalga oshirilib, hokimlar faqat ijro hokimiyatiga mas'ul bo'ladi, Kengashlarni esa saylanadigan rais boshqaradi.

Mazkur o'zgarishlar joylarda huquq normalarining samarali amalga oshirilishiga erishish maqsadida amalga oshirilmoqda.

Savollar:

- 1. Mazkur o'zgarishlar O'zbekiston davlat boshqaruv shaklining o'zgarishiga ta'sir qiladimi?**
- 2. Davlatning qaysi funksiyalarining ushbu o'zgarishlardan keyin yaxshilanishi kutilmoqda?**
- 3. Ushbu o'zgarishlar davlat mexanizmiga qanday ta'sir qilishi mumkin?**
- 4. Davlat bilan jamiyatning konstitutsiya asosida tartibga solinishi huquq va davlat paydo bo'lishining qaysi nazariyasiga mos keladi? Fikringizni atroflicha asoslang.**

8-masala

O'zbekiston energetika vazirligi rahbari elektr energiyasi va gazning tez-tez o'chib turishi haqida shunday fikr bildirib o'tdi: "Bizning vazifamiz-odamlarning uylarini gaz bilan ta'minlash, shuningdek, issiqlik elektr stansiyalarida tabiiy gaz yordamida elektr energiyasi ishlab chiqarish hamda

elektr yenergiyasi bilan ta'minlash. Ha, e'tirozlar mavjud. Hammaga ham (yelektr va gaz) yetib bormagan, tizaida ko'plab uzilishlar mavjud. Biz buni tan olamiz, hech kim buni inkor etmaydi. Agar biz bunday ob-havo sharoitida rejalashtirilgan cheklovlarni joriy etish orqali vaziyatdan chiqmasak, ertaga bundan-da jiddiy oqibatlariga kelib chiqishi mumkin (ehtimol u navbatdagi blekautni nazarda tutmoqda) Shuning uchun biz mana shunday keskin choralarni ko'rishga majburmiz", dedi u.

Avvalroq, Veolia Energy Tashkent nima uchun poytaxtda isitish bilan bog'liq muammolar mavjudligini tushuntirib o'tgan edi. Bundan tashqari, O'zbekiston energetika vazirligi nima uchun mamlakatda tabiiy gaz yetkazib berish bilan bog'liq muammolar mavjudligiga oydinlik kiritdi. Hududgazta'minotning xabar berishicha, Toshkentning 516 mahallasida yoki 79 ming iste'molchida bosim pasaygan, shulardan 14 ming nafarida gaz ta'minoti vaqtincha to'xtatilgan. Oliy Majlis Qonunchilik palatasi Spikerining o'rinbosari Alisher Qodirov energetika sohasini xususiylashtirish ko'plab muammolarni hal qiladi, deb hisoblamoqda.

Savollar:

1. Kazus mazmuni Davlat va huquq nazariyasi fanining qaysi mavzusiga taalluqli deb uylaysiz?

2. Vazirning OAVga masala yuzasidan intervyu berishi majburiyati ko'rsatilgan huquqiy asosni ko'rsating.

3. "Hududgazta'minot" davlat hokimiyati organimi yoki davlat boshqaruvimi?

4. Oliy Majlisning shunday vaziyatlar yuzaga kelganida, vakolatlarini tushuntirib bering.

9-masala

«Huquqsiz» transport: poytaxt ko'chalarida mopedlar va skuterlar uchun «ov» boshlandi. Biroq, bu O'zbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilingan xalqaro Konvensiyaga ziddir. Poytaxtda skuter va mopedlar egalari ushbu transport vositalarini «A» toifasidagi haydovchilik guvohnomasisiz boshqarganliklari uchun jarimaga tortilmoqda va transport vositalari jarima maydonchasiga joylashtirilmoqda.

Biz milliy va xalqaro qonunchilikda bu boradagi qoidalar mazmunini va yo'l-patrul xizmati (YPX) xodimlarini skuterlarga "ov qilish" qonuniymi yoki nima uchun haydovchilik guvohnomamiz dunyoda tan olinmasligini batafsil muhokama qilamiz.

Bizga skuter haydovchilik guvohnomasi yo'qligi sababli jarima maydonchasiga joylashtirilgan fuqarolardan biri tomonidan yuborilgan videoda yo'l-patrul xizmati (YPX) xodimi skuterni olib qo'yish to'g'risida radio orqali

kingadir xabar beradi. Xulosa qilishimiz mumkinki, unga bunday vazifa berilgan va bundan boshqalar ham xabardor.

Savollar:

1. **“Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi qonun normalari nuqtai nazaridan kelib chiqib YPX hodimi harakatlarining maqsadini tushuntiring.**

2. **Konvensiya nima va uning O‘zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilinishi degan nimani anglatadi?**

3. **Davlat, skuterlar va mopedlardan foydalanishni ta‘qiqlash orqali qanday funksiyalarni amalga oshirmoqda?**

4. **YPX hodimining harakatlariga huquqiy baho bering.**

10-masala

Ulan-Batordagi norozilik namoyishlari fonida Mo‘g‘uliston parlamenti ko‘mir o‘g‘irlanishi bo‘yicha tinglovlar o‘tkazadi va jinoyatchilar nomini ochiqalaydi. Bu haqda Buyuk Xural raisi Gombjavyn Zandanshatar ma'lum qildi, uning so'zlaridan iqtibos keltirmoqda Mass telekanali. *“Buyuk Xuralda ko‘mir o‘g‘irlash ishi bo‘yicha ochiq eshituvlar o‘tkaziladi. Ommaviy sud majlisida bu ishga aloqador mansabdor shaxslarning ism-shariflari ommaga oshkor qilinadi”, - dedi Zandanshatar.* Uning qo‘shimcha qilishicha, “milliy boyliklarni o‘g‘irlash bilan shug‘ullangan har qanday shaxs jazolanishi kerak”.

Avvalroq Mo‘g‘uliston prezidenti Uxnaagiin Xurelsux parlamentni ko‘mir masalalari bo‘yicha ochiq eshituvlar o‘tkazish va fuqarolarni vaziyatdan xabardor qilishga chaqirgan edi.

Mo‘g‘uliston poytaxti Ulan-Batorda eksport qilinadigan ko‘mir o‘g‘irlanishi bilan bog‘liq mojaro tufayli ommaviy namoyishlar bo‘lib o‘tmoqda. Namoyishchilar hukumat va prezidentdan “44 trillion tugriklik ko‘mir o‘g‘irlagan o‘g‘rilar” nomini berishni talab qilmoqda.

Mo‘g‘uliston bosh vaziri Luvsannamsreyn Oyuun-Erdene norozilik namoyishlari fonida parlament va hukumatni tarqatib yubormoqchi emasligini aytdi.

Savollar:

1. **Kazus mazmuniga ko‘ra, Mongoliya boshqaruv shakliga ko‘ra qanday davlat?**

2. **Aholini, ko‘mir mojarosi bilan bog‘liq bo‘lgan masala yuzasidan xabardor qilish qaysi prinsipning amaliy ifodasi hisoblanadi?**

3. **“Milliy boylikni talon-taroj qilishga aloqador har qanday shaxs, jazolanishi shart!” Mazkur yondashuvdan davlat paydo bo‘lishining qaysi nazariyasini anglash mumkin?**

Davlat va huquq nazariyasi nuqtai nazaridan kelib chiqib “Shikoyat qiluvchilar hukumat va prezidentdan 44 million tugrikka teng bo‘lgan

o'g'irlikni sodir etganlarning ismlarini oshkor etishni talab qilmoqda". Xalqning bunday huquqini qanday baholaysiz?

11-masala

Fuqaro M.R. 55 yoshga to'lishi munosabati bilan budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi shahar bo'limiga (keyingi o'rinlarda BTPJ deb yuritiladi) murojaat qilib pensiya tayinlashni so'ragan. M.R.ning mehnat daftarchasida 1977-1988-yildagi turli tashkilotlarda ishlagan davrlari haqidagi yozuvlar kiritilgan. BTPJ M.R.ning mehnat daftarchasi hamda davlat arxivi tomonidan taqdim etilgan hujjatlarga asosan uning tashkilotlarda ishlagan davri bola parvarishlash ta'tillarini chiqarib tashlaganda 84 oydan kamni tashkil etgan. Shundan 47 oy 6 kunga sug'urta badallari to'langanligi uchun, BTPJ yoshga doir pensiya tayinlash uchun qonuniy asoslar mavjud emas deb hisoblab, 2018-yil 15-maydagi 222-sonli xat bilan M.R.ning arizasini rad qilgan. Shu sababli, M.R. sudga ariza bilan murojaat qilib, BTPJ mansabdor shaxslarining harakatlarini qonunga xilof deb topishni so'ragan.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

12-masala

Toshkent shahar Yakkasaroy tumanida istiqomot qiluvchi fuqaro M.Ahmedov Yakkasaroy tuman xokimiyatiga ariza bilan murojaat qildi. Arizada Toshkent shahar Yakkasaroy tumani, Quruvchilar mavzesi, 4 D-uy, 9-xonadonni xususiylashtirib berishni so'radi.

Yakkasaroy tuman hokimiyati uning arizasini ko'rib chiqib 2018-yil 30-sentabrda rad javobi berdi. Yakkasaroy tuman hokimligi javob xatida rad etish uchun asos qilib nizoli xonadonni xususiylashtirishda "Shodlik" M.F.Y.ning 19.07.2017-yildagi №3115-sonli ma'lumotnomasi va Yakkasaroy ma'muriy sudining 21.08.1997-yildagi hal qiluv qarori va kadastr xizmatining 13.09.2016-yildagi №134a-sonli ma'lumotnomasi taqdim qilganligini, ammo xonadonga kirib yashash huquqini beruvchi davlat orderi va uyda yashovchi shaxslarning qonunda belgilangan tartibda rasmiylashtirilgan roziligi taqdim etilmaganligini keltirgan.

Arizachi M.Ahmedov oila a'zolari bilan nizoli xonadonda 1997 yildan beri yashab kelayotganligini bildirib, Yakkasaroy tuman xokimiyati xatti-harakatlarini noqonuniy deb topishni va Yakkasaroy tuman xokimiyati zimmasiga Toshkent shahar Yakkasaroy tumani, Quruvchilar mavzesi, 4 D-uy, 9-xonadonni arizachi M. nomiga xususiylashtirish majburiyatini yuklashni so'rab sudga murojaat qilgan.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

13-masala

Fuqaro S.Valiyev 1984-yil 26-noyabrda tug'ilgan va bu xaqida Samarqand viloyati Payariq tumani Vatan QFY tomonidan 26.11.1984-yilda №495-sonli dalolatnoma yozuvi qayd etilgan.

Lekin, fuqaro S.Valiyevning boshqa huquqni vujudga keltiruvchi hujjatlari, shu jumladan Payariq tuman FXDYO bo'limi tomonidan 21.10.2003-yilda

№593-son bilan qayd etilgan nikoh tuzilganlik haqidagi dalolatnoma yozuvida, 12.06.2002-yilda №1502-son bilan qayd etilgan farzandi Shayxov Ilg'or Shaxobiddin o'g'lining tug'ilganlik dalolatnoma yozuvidagi "Onasi" ustunida, Uchtepa tuman FXDYO bo'limining 04.12.2003-yilda №2311-son bilan qayd etilgan qizi Shayxova Iroda Shaxobiddin qizining hamda 09.10.2006-yilda №2108-son bilan qayd etilgan qizi Shayxova Farangiz Shaxobiddin qizining, 29.03.2011-yilda №715-son bilan qayd etilgan o'g'li Shayxov Abduvoxid Shaxobiddin o'g'lining tug'ilganlik dalolatnoma yozuvidagi "Onasi" ustunida, eng asosiysi Uchtepa tuman IIB XCHK va FB tomonidan 21.02.2017-yilda berilgan fuqarolik pasportini olishda Forma №1 shakldagi arizasida tug'ilgan vaqti 02.11.1981-yil deb ko'rsatilgan.

Shu munosabat bilan fuqaro S.Valiyev Samarqand viloyati Payariq tuman FHDYO bo'limiga uning tug'ilganlik haqidagi dalolatnoma yozuviga o'zgartirish kiritib berish to'g'risida murojaat qilgan.

Samarqand viloyati Payariq tuman FHDYO bo'limi tomonidan fuqaro S.Valiyevga dalolatnoma yozuvini o'zgartirish, tuzatish va to'ldirish to'g'risida rad javobi berilgan.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

14-masala

2018-yilning may-iyun oylarida Baliqchi tumaniga aholining ijtimoiy holatini o'rganish uchun respublika ishchi guruhi kelgan. Ishchi guruh tomonidan "Iftixor" mahallasida 65-umumiy uyda yashovchi aholidan tushgan murojaat o'rganilib, mazkur uy viloyat Arxitektura qurilish davlat nazorat inspeksiyasi, DSENM va Yong'in xavfsizligi boshqarmasi tomonidan "yashash uchun yaroqsiz" deb topiladi va uning o'rnida eski uyda yashagan xonadon egalari uchun

16 xonadonli ikki qavatli uy qurilishi boshlanadi.

Tuman hokimining 2018-yil 12-iyun kungi "Baliqchi tumani Iftixor mahallasi hududida joylashgan yashash uchun yaroqsiz bo'lgan 65-umumiy turar joylarni buzish to'g'risida"gi 2760-sonli qarori bilan ushbu uylarni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 20-yanvardagi 18-sonli qarori

bilan tasdiqlangan “Uylar va turar joylarni uy-joy fondidan chiqarish tartibi to’g’risida”gi Nizom talablari asosida to’liq buzib tashlash ishlari boshlangan.

Qarorda buzib tashlangan xonadon mulkdorlariga 2018-2019-yillarda Baliqchi tumani “Yakkatol” MFY hududida qurilishi rejalashtirilgan arzonlashtirilgan uylar tekinga berilishi taklif qilingan. Shuningdek, uy buzilishi boshlanganidan keyin xonadon egalarini vaqtinchalikka Baliqchi tuman 6-Davlat ixtisoslashtirilgan maxsus internat yotoqxonasi va boshqa qonunchilikda taqiqlanmagan joylarga joylashtirish nazarda tutilgan.

Ular bu taklifni rad qilishadi. Buning sababi bu hududda kommunal sharoitlar - gaz, elektr va ichimlik suvi yo’qligi edi. Shundan so’ng, ularga buzilgan uylar o’rnida quriladigan ko’p qavatli uylar berilishiga kelishilgan.

2018-yilning noyabr oyi oxirida yangi uylar tayyor bo’lgan va odamlar bu uylarga ko’chib kirishi boshlangan. Shu joyda muammo kelib chiqqan. Tuman hokimligi tomonidan uylar narxini 20 yil davomida har oyda ma’lum miqdordagi mablag’ni to’lab borish sharti bilan kreditga berilayotgani ma’lum qilingan.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

15-masala

Rossiyadan kelgan O’zbekistondan kelgan fuqarolar I.Salimov hamda D.Tulaganova Covid-19 (koronavirus) pandemiyasi sababli joriy etilgan cheklovchi tadbirlar tufayli karantinga joylashtirildi. Mazkur shaxslardan yuqumli va parazitar kasalliklar o’choqlarida davolash-profilaktika hamda sanitariya-epidimiologiya xizmati muassasalari rahbariyati tomonidan telefonlarining olib qo’yilishi lozimligi xususida ogohlantirildi.

Fuqarolar I.Salimov hamda D.Tulaganova mazkur ma’muriy cheklovchi tadbirlardan norozi bo’ldi. Mazkur fuqarolar telefon va boshqa aloqa vositalarini olib qo’yish inson huquqlari hamda xalqaro huquq hujjatlariga zid ekanligini bildirishdi. Fuqarolar Favqulodda vaziyatlar vazirligiga murojaat qilishdi va o’z murojaatlarida mazkur joriy etilgan tadbirlar favqulodda holat rejimiga xos ekanligini bildirib, vazirlik tomonidan favqulodda holat e’lon qilinmaganligi sababini tushuntirishni talab etishdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

16-masala

Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasiga 1216 ta pedagoglardan murojaat kelib tushdi. Mazkur murojaatning mazmuni xorijiy ta’limni tan olish bilan bog’liq bo’lib, murojaatchilar O’zbekistonda kirish imtihonlaridan o’tish qiyin bo’lganligini sababli qo’shni davlatlarga kirish imtihonlarisiz nodavlat universitet hamda Top mingtalikka kiritilgan universitetlarga hujjat topshirishgan. Mazkur ta’lim turi masofaviy bo’lib 4 yillik bakalavr diplomini masofaviy o’qish orqali egallashgan.

Inspeksiya mazkur murojaat belgilangan qonunchilik talablariga muvofiq kelmasligini onlayn masofaviy ta'lim olishda ta'lim to'g'risidagi qonunda belgilangan talablarga, jumladan ta'limni tarbiya bilan birga olib borilishi prinsipiga zid keladi deb murojaatni qabul qilishni rad etgan.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

17-masala

Fuqaro S.Umarov Chexiya Respublikasi Praga universitetining iqtisodiyot fakultetini bitirib, O'zbekiston Respublikasiga qaytdi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya Komissiyasiga murojaat qilib, ta'lim olganligi to'g'risida xujjatni tan olish, nostrifikatsiya (ekvivalentligini ro'yxatga olish) qilish va tegishli hujjatni berishni so'radi. Bunga javoban O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya Komissiyasi bu sohada masalalarni ko'rib chiqish vakolatiga ega emasligini va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Davlat Test Markaziga murojaat qilish kerakligini tushuntirdi. Davlat Test Markazi uning arizasida diplom va ilovasi notarial tarjima qilinmaganligi sababli uning xujjatlarini qabul qilishni rad etdi. Fuqaro S.Umarov bunga e'tiroz bildirib, biror bir hujjat yetishmasa, u arizachiga qaytarib berilishi kerak emas deb tushuntirdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

18-masala

A.Nazarov nodavlat ta'lim xizmatini ko'rsatish maqsadida, shuningdek ya'ni chet tillari bo'yicha o'quv kurslarini ochish uchun Toshkent viloyati Bekobod tumanidagi davlat xizmatlari agentligiga quyidagi hujjatlarni taqdim etdi: litsenziya berish to'g'risidagi ariza, unda quyidagilar ko'rsatiladi: YATTning nomi, uning joylashgan joyi (pochta manzili), repetitorlik faoliyatini amalga oshirish joyi manzili, bank muassasasining nomi va bankdagi hisob raqami, faoliyatini boshqa ta'lim xizmatlari, ya'ni umumiy o'rta ta'lim xizmati bilan birga olib borishi, shuningdek chet tillarni o'qitish bo'yicha kurslar ro'yxati; YATT davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risidagi guvohnomaning nusxasi; faoliyatning litsenziyalanayotgan turi amalga oshiriladigan binolarga (xonalar) mulkiy yoki boshqa ashyoviy huquqlarning mavjudligini, shuningdek mazkur binolar (xonalar)ning belgilangan talablarga muvofiqligini tasdiqlovchi hujjatlar; yong'in va sanitariya-epidemiologiya nazorati organlarining mavjud binolar va xonalarning yong'in xavfsizligi talablariga va sanitariya-gigiyena normalariga muvofiqligi to'g'risidagi xulosalari; o'quv rejalari va dasturlari; chet tillarga o'qitgan hollarda pedagogik kadrlar to'g'risida ma'lumot (ma'lumoti to'g'risidagi hujjatlarning nusxasi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Davlat test markazi tomonidan beriladigan bilimlar darajasi va chet tilini bilish va egallab olganlik darajasi to'g'risidagi davlat namunasidagi malaka

sertifikatining nusxalari); ariza ko'rib chiqilganligi uchun litsenziya talabgori tomonidan yig'im to'langanligini tasdiqlovchi hujjat.

Davlat xizmatlari agentliki ushbu hujjatlarni ko'rib chiqib, litsenziya berish uchun Toshkent viloyati hokimliklari huzuridagi hududiy komissiyaga yubordi. Lekin komissiya litsenziya berishni rad etish to'g'risida qaror qabul qilib, 3 ish kuni ichida litsenziya da'vogariga rad etish sabablari va litsenziya da'vogari ularni bartaraf etgan holda qayta ko'rib chiqish uchun ariza berishi uchun 5 kunlik muddat ko'rsatilgan bildirishnomani davlat xizmatlari agentligi orqali qaytardi. Shunda A.Nazarov litsenziya olish uchun yordam berish maqsadida advokat A.Zaripovga huquqiy yordam so'rab murojaat qildi. A.Zaripov A.Nazarovga litsenziyani rad etish sabablarini bartaraf etish uchun berilgan muddat kamchiliklarni bartaraf etish uchun zarur bo'lgan vaqtga mutanosib emasligini, shuningdek agar o'quv kursini boshqa ta'lim xizmatlari bilan olib borish maqsadi bo'lsa, u holda bu masala boshqa organga taalluqli ekanligi aytdi. Shunda A.Nazarov bergan arizasidan voz kechganligini aytib, to'langan yig'im summasini qaytarib berishlarini so'radi. Lekin uning murojaati rad etildi .

Vaziyatga huquqiy baho bering. Nazarovga huquqiy yordam ko'rsating

19-masala

Arizachi X. sudga ariza bilan murojaat qilib, o'z shikoyatida 2017-yil 10-iyul sanasida Buxoro tuman elektr ta'minoti xodimlari R. G., B. M. va majburiy ijro buyurosi vakili R. L.lar uni xonadoniga o'rnatilgan SO-2 m rusumli, zavod raqamli 29058146 elektr hisoblagichni davlat tamg'asi uzilgan deb davlat raqami

№06207-001073-sonli dalolatnoma rasmiylashtirilganligini, dalolatnoma asosida unga nisbatan 165.024 so'm qayta hisob kitob qilishgan bo'lib, qayta hisoblangan summadan tashqari elektr tarmog'i ulanish uchun 344.480 so'm qo'shimcha haq to'lashi shartligini, aslida elektr ta'minoti korxonasi elektr hisoblagichiga rasmiylashtirilgan № 06207-001073 sonli dalolatnomadan unga bir nusxasini va dalolatnoma asosida 1665024 so'mlik qayta hisob kitob qilishganligi to'g'risidagi qaror yoki ogohlantirish xati taqdim qilmaganligini, unga nisbatan tuzilgan dalolatnoma asosida hisoblangan 165.024 so'm va undan tashqari elektr tarmog'iga ulanish uchun yana 344.480 so'm qo'shimcha haq to'lanishiga e'tirozi borligini, Majburiy ijro byurosi Buxoro tuman bo'limiga nisbatan davlat ijrochisining xatti-harakatini g'ayriqonuniy deb topishni, 165.024 so'mlik qayta hisob kitob qilingin summani noqonuniy deb topishni so'ragan.

Savol: Mazkur kazusni ma'muriy protseduralarning protsessual qoidalari asosida tahlil qiling.

20-masala

Arizachi fuqaro N.Ravshanov ma'muriy sudga ariza bilan murojaat qildi. Arizada Yakkasaroy tumani, Nukus ko'chasi, 40-uyning 1/3 qismi unga 2016-yil 20-fevral kuni berilgan qonun bo'yicha merosga bo'lgan xuquq xaqidagi guvohnomasiga asosan tegishli ekanini, mazkur uyning 1/3 qismi vorislik huquqi asosida 4 kishiga tegishli bo'lganligini, 02.02.2016-yilda Toshkent shahar xokimining "Toshkent shahrining markaziy qismida obodonlashtirish va buzish ishlarini olib borish haqida"gi 23-sonli qaroriga asosan Yakkasaroy tumani, Nukus ko'chasi, 40-uy buzilganligini ma'lum qiladi.

Arizada, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 29.05.2016-yildagi 97-son qaroriga asosan buzilish hududiga tushgan hududlardagi uy-joylar o'rniga turar joylar berilishi xaqida ko'rsatilgan bo'lsada, uning oilasi asossiz ravishda uy-joy bilan ta'minlanmasdan qolib ketganligini, bu holat yuzasidan bir necha marotaba hokimiyatga murojaat qilganligini, lekin foydasi bo'lmaganligini, undan tashqari mazkur xonadonda doimiy ro'yxatda turmaganlar uy-joy bilan ta'minlanganligini, lekin u 3 nafar voyaga yetmagan farzandlari bilan uy-joysiz qolib ketganligini keltirib o'tdi. Fuqaro N.Ravshanov suddan Yakkasaroy tuman hokimiyati zimmasiga Yakkasaroy tumani, Nukus ko'chasi,

40-uy buzilganligi munosabati bilan uni uy-joy bilan ta'minlash majburiyatini yuklashni so'radi. Biroq, arizachining talablari qanoatlantirish sud tomonidan rad etildi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

Ushbu muammoli vaziyatdan kelib chiqib ma'muriy aktga qo'yilgan talablarni tahlil qiling.

21-masala

2020-yil yanvar oyining 17-kuni Oltinko'1 tuman ma'muriy sudining raisi N.Muminova arizachi O'sarov Alisher Omonovichning javobgar Oltinko'1 tuman hokimligiga nisbatan "Oltinko'1 tuman hokimining 2018-yil 31-mart kungi №322-Q-sonli qarorini haqiqiy emas deb topish haqida"gi shikoyati bilan tanishib chiqib, quyidagilarni aniqladi:

Arizachi O'sarov Alisher Omonovich sudga shikoyat bilan murojaat qilib, javobgar Oltinko'1 tuman hokimligiga nisbatan Oltinko'1 tuman hokimining 2018-yil 31-mart kungi №322-Q-sonli qarorini haqiqiy emas deb topishni so'ragan.

O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy sud ishlarini yuritish to'g'risidagi kodeksning 186-moddasida Ma'muriy organning, fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organining, ular mansabdor shaxslarning qarorlari, harakatlari (harakatsizligi) ustidan ariza (shikoyat) bilan sudga murojaat etish muddatlari ko'rsatilgan bo'lib,

manfaatdor shaxsga o'zining huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari buzilganligi to'g'risida ma'lum bo'lgan paytdan e'tiboran uch oy ichida sudga berilishi mumkin deb ko'rsatilgan. Ushbu kodeksning 118-moddasi 2-qismiga ko'ra, protsessual muddatlar o'tgandan keyin berilgan arizalar, shikoyatlar va boshqa hujjatlar, agar o'tkazib yuborilgan muddatlarni tiklash to'g'risida iltimosnoma mavjud bo'lmasa, xud uni qanoatlantirish rad etilgan bo'lsa, ularni taqdim etgan shaxslarga qaytariladi.

Sud, arizachi O'sarov Alisher Omonovich Oltinko'l tuman hokimining 2018-yil 31-mart kungi №322-Q-sonli qarorini haqiqiy emas deb topishni so'rasa-da, mazkur Oltinko'l tuman hokimining qaroridan o'z vaqtida xabardor bo'lganligi, lekin qaror ustidan o'z vaqtida murojaat qilmay, sudga murojaat qilish muddatini uzrsiz o'tkazib yuborganligini inobatga olib, muddatni tiklashni rad qilishni hamda ariza va unga ilova qilingan hujjatlarni qaytarishni lozim topgan.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

22-masala

2018-yil 15-yanvar kuni Toshkent shahar Shayxontohur tumani ma'muriy sudida sherik arizachilar nomidan ishtirok etayotgan fuqaro Sh.Erkinov hal qiluv qarorini ijro etish bir nechta undiruvchi foydasiga turli joylarda amalga oshirilishiga to'g'ri kelishi tufayli suddan ishtirokchi arizachilarining har biriga alohida ijro etish joyini ko'rsatgan bir necha ijro varaqasini berishni so'radi.

Sud Sh.Erkinovning iltimosiga javoban qonunga ko'ra, sud hujjatini ijro etish turli joylarda yoxud bir nechta undiruvchi foydasiga amalga oshirilishi kerak bo'lsa, ijro etish joyini ko'rsatgan holda bir nechta ijro varaqasini berish sud undiruvchilarning iltimosiga ko'ra amalga oshirilishini ta'kidladi.

Shunda Sh.Erkinov sudga protsessda birgalikda ishtirok etuvchilar ishni olib borishni sherik ishtirokchilardan biriga topshirishi mumkinligini eslatib ayni paytda u sudda boshqa ishtirokchi arizachilar nomidan harakatlanayotganini aytib o'tdi. Sud qonun normasi maxsus qoida ekani, ya'ni bu holatda Sh.Erkinovga ishtirokchi arizachilar nomidan iltimos kiritish mumkin emasligi, aksincha har bir ishtirokchi arizachi shaxsan alohida iltimosnoma kiritishi lozimligini aytib o'tdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

23-masala

2018-yil 17-yanvar kuni fuqaro A.Komilov Samarqand viloyat Bulung'ur tumani hokimining yer ajratishni rad etish yuzasidan qabul qilgan qaroridan norozi bo'lib tuman ma'muriy sudga murojaat qildi. Tuman sudi A.Komilovning talabini qanoatlantirish haqida hal qiluv qarorini qabul qildi. Sud hal qiluv qarori qonuniy kuchga kirgach besh kun ichida ijro varaqasini berdi. Sudning ijro

varaçasiga asosan Samarqand viloyati Bulungʻur tuman hokimi tomonidan A.Komilovga belgilangan muddatda yer ajratish haqida qaror qabul qilindi.

Samarqand viloyati Bulungʻur tuman prokurori hal qiluv qaroridan norozi boʻlib Samarqand viloyati maʼmuriy sudiga kassatsiya protestini kiritdi. Samarqand viloyati maʼmuriy sudi ishni kassatsiya tartibida koʻrib chiqib tuman maʼmuriy sudi tomonidan qabul qilingan hal qiluv qarorini bekor qilib, ishni yangidan koʻrib chiqish uchun tuman sudiga qaytardi.

Samarqand viloyati Bulungʻur tumani hokimiyati vakili tuman sudidan avvalgi ijro varaçası asosida fuqaroga ajratilgan yerni qaytarib olish maqsadida sudga sud hujjatining qaytarma ijrosi toʻgʻrisidagi ariza taqdim etdi. Tuman sudi hokimiyat vakiliga sud hujjatining qaytarma ijrosi toʻgʻrisidagi masala hal qiluv qarorini apellyatsiya tartibida koʻrib chiqib bekor qilgan sud tomonidan hal etilishi kerakligini tushuntirib viloyat maʼmuriy sudiga murojaat qilishni tushuntirdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

24-masala

2020 yil yanvar oyining 17-kuni Oltinkoʻl tuman maʼmuriy sudining raisi N.Muminova arizachi Oʻsarov Alisher Omonovichning javobgar Oltinkoʻl tuman hokimligiga nisbatan “Oltinkoʻl tuman hokimining 2018-yil 31-mart kungi №322-Q-sonli qarorini haqiqiy emas deb topish haqida”gi shikoyati bilan tanishib chiqib, quyidagilarni aniqladi:

Arizachi Oʻsarov Alisher Omonovich sudga shikoyat bilan murojaat qilib, javobgar Oltinkoʻl tuman hokimligiga nisbatan Oltinkoʻl tuman hokimining 2018-yil 31-mart kungi №322-Q-sonli qarorini haqiqiy emas deb topishni soʻragan.

Oʻzbekiston Respublikasi Maʼmuriy sud ishlarini yuritish toʻgʻrisidagi kodeksning 186-moddasida Maʼmuriy organning, fuqarolar oʻzini oʻzi boshqarish organining, ular mansabdor shaxslarning qarorlari, harakatlari (harakatsizligi) ustidan ariza (shikoyat) bilan sudga murojaat etish muddatlari koʻrsatilgan boʻlib, manfaatdor shaxsga oʻzining huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari buzilganligi toʻgʻrisida maʼlum boʻlgan paytdan eʼtiboran uch oy ichida sudga berilishi mumkin deb koʻrsatilgan. Ushbu kodeksning 118-moddasi 2-qismiga koʻra, protsessual muddatlar oʻtgandan keyin berilgan arizalar, shikoyatlar va boshqa hujjatlar, agar oʻtkazib yuborilgan muddatlarni tiklash toʻgʻrisida iltimosnoma mavjud boʻlmasa èxud uni qanoatlantirish rad etilgan boʻlsa, ularni taqdim etgan shaxslarga qaytariladi.

Sud, arizachi Oʻsarov Alisher Omonovich Oltinkoʻl tuman hokimining 2018-yil 31-mart kungi №322-Q-sonli qarorini haqiqiy emas deb topishni soʻrasa-da, mazkur Oltinkoʻl tuman hokimining qaroridan oʻz vaqtida xabardor

bo'lganligi, lekin qaror ustidan o'z vaqtida murojaat qilmay, sudga murojaat qilish muddatini uzrsiz o'tkazib yuborganligini inobatga olib, muddatni tiklashni rad qilishni hamda ariza va unga ilova qilingan hujjatlarni qaytarishni lozim topgan.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

25-masala

2018-yil 15-yanvar kuni Toshkent shahar Shayxontohur tumani ma'muriy sudida sherik arizachilar nomidan ishtirok etayotgan fuqaro Sh.Erkinov hal qiluv qarorini ijro etish bir nechta undiruvchi foydasiga turli joylarda amalga oshirilishiga to'g'ri kelishi tufayli suddan ishtirokchi arizachilarining har biriga alohida ijro etish joyini ko'rsatgan bir necha ijro varaqasini berishni so'radi.

Sud Sh.Erkinovning iltimosiga javoban qonunga ko'ra, sud hujjatini ijro etish turli joylarda yoxud bir nechta undiruvchi foydasiga amalga oshirilishi kerak bo'lsa, ijro etish joyini ko'rsatgan holda bir necha ijro varaqasini berish sud undiruvchilarning iltimosiga ko'ra amalga oshirilishini ta'kidladi.

Shunda Sh.Erkinov sudga protsessda birgalikda ishtirok etuvchilar ishni olib borishni sherik ishtirokchilardan biriga topshirishi mumkinligini eslatib ayni paytda u sudda boshqa ishtirokchi arizachilar nomidan harakatlanayotganini aytib o'tdi. Sud qonun normasi maxsus qoida ekani, ya'ni bu holatda Sh.Erkinovga ishtirokchi arizachilar nomidan iltimos kiritish mumkin emasligi, aksincha har bir ishtirokchi arizachi shaxsan alohida iltimosnoma kiritishi lozimligini aytib o'tdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

26-masala

2018-yil 17-yanvar kuni fuqaro A.Komilov Samarqand viloyat Bulung'ur tumani hokimining yer ajratishni rad etish yuzasidan qabul qilgan qaroridan norozi bo'lib tuman ma'muriy sudiga murojaat qildi. Tuman sudi A.Komilovning talabini qanoatlantirish haqida hal qiluv qarorini qabul qildi. Sud hal qiluv qarori qonuniy kuchga kirgach besh kun ichida ijro varaqasini berdi. Sudning ijro varaqasiga asosan Samarqand viloyati Bulung'ur tuman hokimi tomonidan A.Komilovga belgilangan muddatda yer ajratish haqida qaror qabul qilindi.

Samarqand viloyati Bulung'ur tuman prokurori hal qiluv qaroridan norozi bo'lib Samarqand viloyati ma'muriy sudiga kassatsiya protestini kiritdi. Samarqand viloyati ma'muriy sudi ishni kassatsiya tartibida ko'rib chiqib tuman ma'muriy sudi tomonidan qabul qilingan hal qiluv qarorini bekor qilib, ishni yangidan ko'rib chiqish uchun tuman sudiga qaytardi.

Samarqand viloyati Bulung'ur tumani hokimiyati vakili tuman sudidan avvalgi ijro varaqasi asosida fuqaroga ajratilgan yerni qaytarib olish maqsadida sudga sud hujjatining qaytarma ijrosi to'g'risidagi ariza taqdim etdi. Tuman sudi hokimiyat vakiliga sud hujjatining qaytarma ijrosi to'g'risidagi masala hal qiluv

qarorini apellyatsiya tartibida ko'rib chiqib bekor qilgan sud tomonidan hal etilishi kerakligini tushuntirib viloyat ma'muriy sudiga murojaat qilishni tushuntirdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

27-masala

2017-yil 13-noyabr kuni "Global outlook" nodavlat ta'lim muassasasi direktori V.Ikromov Toshkent shahar ma'muriy sudiga Toshkent shahar hokimligi huzuridagi Nodavlat ta'lim muassasalarining chet tillarni o'rganish bo'yicha o'quv kurslarini tashkil etish sohasidagi faoliyatini litsenziyalash bo'yicha hududiy komissiya qaroridan norozi bo'lib murojaat qildi.

Arizada keltirilishicha, V.Ikromov nodavlat ta'lim muassasasi ro'yxatdan o'tkazilgach qonuniy faoliyatni boshlash uchun Toshkent shahar huzuridagi hududiy komissiyaga hujjatlarni topshirgan. Topshirilgan hujjatlar orasida chet tili o'qituvchisi sifatida faoliyat olib boruvchi o'qituvchi S.Akbarovning mutaxassislik diplomining nusxasi ham topshirilgan edi.

Komissiya yig'ilishida S.Akbarovning diplom nusxasi o'rganib chiqilganda u xorijiy mamlakatda tahsil olgani, ammo, olingan diplom nostrifikatsiya qilinmagani aniqlandi. Natijada komissiya tomonidan "Global outlook" nodavlat ta'lim muassasasiga chet tillarni o'rganish bo'yicha o'quv kurslarini tashkil etish sohasidagi faoliyatini litsenziyalash rad etildi.

Suddan nodavlat ta'lim muassasasi direktori hududiy komissiyaning qarorini noqonuniy deb topish hamda uning zimmasiga nodavlat ta'lim muassasasiga litsenziya berish majburiyatini yuklashni so'radi.

Sud direktor V.Ikromovdan o'qituvchi S.Akbarovning diplomining aslini taqdim etishni so'radi. V.Ikromov besh kun avval S.Akbarov diplomini yo'qotib qo'yganini aytib, uning nusxasini taqdim etdi.

Biroq, taqdim etilgan nusxaning komissiyaga taqdim etilgan nusxa bilan solishtirib ko'rgilganda ixtilofning mavjudligi aniqlandi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

28-masala

2017-yil 22-noyabr kuni fuqaro R.Rahmonova Navoiy viloyati Navbahor tumani Maktabgacha ta'lim bo'limi huzuridagi Davlat maktabgacha ta'lim muassasalariga bolalarni qabul qilish bo'yicha qabul komissiyasi qaroridan norozi bo'lib tuman ma'muriy sudiga murojaat qildi.

Arizada keltirilishicha, fuqaro R.Rahmonova 2017-yil 20-oktabr kuni o'g'li R.Sodiqovni maktabgacha ta'lim muassasasiga joylashtirish maqsadida yo'llanma olish uchun komissiyaga tegishli hujjatlarni topshirgan. R.Rahmonov bilan birga uning qo'shnisi S.Salimova ham ayni shu maqsadda

hujjatlarni topshirgan. R.Rahmonovava G.Kamalova farzandlarining ayni bir muassasada tarbiya topishlari maqsadida arizada ayni bir maktabgacha ta'lim muassasasini ko'rsatib o'tganlar.

Taqdim etilgan hujjatlar qabul komissiyasi tomonidan o'rganib chiqilgan. S.Sodiqovanning farzandiga nisbatan arizada ko'rsatilgan davlat maktabgacha ta'lim muassasasida bo'sh o'rin bo'lmagani tufayli topshirilgan hujjatlarni navbatga qo'yish to'g'risida qaror qabul qilingan. Ayni paytda S.Salimovanning farzandiga arizada ko'rsatilgan davlat maktabgacha ta'lim muassasasiga qabul qilish uchun yo'llanma berish to'g'risida qaror qabul qilingan.

Sudda R.Rahmonovaa arizada keltirib o'tilgan vajlarini qo'llab quvvatladi. Uning hujjatlari G.Kamolovdan oldin qabul qilib olingani, biroq uning farzandiga yo'llanma berilmaganini ta'kidladi.

Navbahor tumani Maktabgacha ta'lim bo'limi huzuridagi Davlat maktabgacha ta'lim muassasalariga bolalarni qabul qilish bo'yicha qabul komissiyasi vakili suddan S.Sodiqovadan buni isbotlab berish uchun dalil taqdim etishni talab etishni so'radi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

29-masala

O'zbekiston "REAL AIKIDO" Federatsiyasi 20.02.2006-yilda O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligidan 626-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

Keyinchalik, uning tashkiliy-huquqiy maqomi Xalqaro "Kombat Aykido" Assotsiatsiyasiga o'zgartirilib, 26.08.2011-yilda O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligidan 626p-son bilan qayta ro'yxatdan o'tkazilgan.

Assotsiatsiyaning Nizomiga kiritilgan o'zgartirish va qo'shimchalar 22.12.2014-yilda Adliya vazirligidan 626p-son bilan qayta davlat ro'yxatidan o'tkazilgan bo'lib, unda Assotsiatsiya sport yo'nalishidagi ixtiyoriy ravishda birlashgan nodavlat notijorat tashkiloti ekanligi va uning tashkiliy-huquqiy shakli assotsiatsiya hisoblanishi, assotsiatsiya davlat ro'yxatdan o'tgandan so'ng yuridik shaxs maqomiga ega bo'lishi va tegishli yuridik shaxs huquqlaridan foydalanishi hamda O'zbekiston Respublikasi hududi va undan boshqa davlatlarda o'z faoliyatini amalga oshirishi belgilangan.

"Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 7-moddasiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi jismoniy tarbiya va sport sohasida yagona davlat siyosatining amalga oshirilishini ta'minlaydi, xalqaro hamda respublika miqyosidagi Sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasini, shuningdek Sportning texnik va amaliy turlari bo'yicha sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasini tasdiqlaydi.

Mazkur Qonunning 8-moddasida, O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasi jismoniy tarbiya va sport sohasidagi maxsus vakolatli davlat organi ekani, maxsus vakolatli davlat organi xalqaro va respublika miqyosidagi Sport va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarining kalendar rejasini shakllantirishi hamda manfaatdor tashkilotlar bilan birgalikda ularning moliyalashtirilishi va o‘tkazilishini ta’minlashi belgilangan.

Ushbu qonun talabiga ko‘ra, 12.09.2017-yilda Assotsiatsiya rahbari O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasiga (keyini o‘rinlarda Davlat qo‘mitasi), Assotsiatsiyaning 2018-yilda “kombat aykido” bo‘yicha o‘tkazilishi belgilangan tadbirlarini Respublika musobaqalarining kalendar rejasiga kiritishni so‘rab murojaat qilgan.

Assotsiatsiyaning ushbu murojaati Davlat qo‘mitasi tomonidan o‘rganib chiqilib, 22.09.2017-yilda 01-07-06-2552-sonli xat bilan, Davlat qo‘mitasi tomonidan Xalqaro federatsiya (uyushma)larning kalendar rejasi tasdiqlanmasligi, Respublika kalendar rejasiga kiritish uchun sport turlari bo‘yicha tadbirlar, Respublika sport federatsiyalari (uyushmalari, markazlari va boshqalar) tomonidan taqdim qilinishi ma’lum qilingan.

Bundan norozi bo‘lib, arizachi sudga yuqoridagi mazmundagi shikoyat bilan murojaat qilgan.

Birinchi instansiya sudi shikoyatni qanoatlantirishni rad qilish haqida xulosaga kelgan.

Sizning yechimingiz:

Sud qanday qaror qabul qilishi kerak?

- O‘zMSIYUK tegishli moddalari va boshqa qonun hujjatlaridan foydalangan holda javobingizni asoslang;

30-masala

Toshkent shahar Olmazor tumani ichi ishlar bo‘limiga muayyan yashash joyiga ega bo‘lmagan shaxs Sh.V. haqida ma’lumot kelib tushdi.

Ichki ishlar organining mas’ul xodimi fuqaro Sh.V.ni reabilitatsiya markaziga joylashtirish maqsadida tegishli materiallarni to‘pladi va ularni tuman ma’muriy sudiga yubordi.

Ichki ishlar organi tomonidan iltimosnomada fuqaro Sh.V.ni reabilitatsiya markaziga 60 kunga joylashtirishni so‘radi. Bunga sabab qilib fuqaro Sh.V.ning bergan ma’lumotiga binoan aynan mazkur muddat o‘tgach uning yaqin qarindoshi chet eldan qaytib kelishi va uni o‘z bilan yashash uchun olib ketish niyatida ekanini ma’lum qildi.

Tuman ma’muriy sudi mazkur muddat ko‘p ekanini aytib fuqaro Sh.V.ni reabilitatsiya markaziga 30 sutkadan ko‘p bo‘lmagan muddatga joylashtirish haqida qaror qildi.

Sud qaroridan norozi bo'lgan ichi ishlar organining vakili sud qaroridan norozi bo'lib apellyatsiya tartibida shikoyat qildi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

31-masala

Fuqaro B. Nodavlat o'quv markazi ochish maqsadida litsenziya olish uchun Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasiga tegishli hujjatlarni taqdim etdi. Lekin Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi litsenziya berishga oid mazkur ishni ko'rib chiqib sabablarini keltirgan holda litsenziya berishni rad etish to'g'risida qaror qabul qildi. Fuqaro B. Litsenziya berishni rad etish to'g'risidagi qarorda ko'rsatilgan kamchiliklarni bartaraf etib, 7 kun ichida qayta ko'rib chiqishga taqdim etdi. Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan yana qayta yig'im to'lash va rad etish to'g'risida qarorda ko'rsatilmagan boshqa kamchiliklarni sabab qilib 30 kun mobaynida yana rad qilish to'g'risida qaror chiqardi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

32-masala

Fuqaro D. Yaqin qarindoshining o'limi sababli Fransiyaga bormoqchi bo'ldi. U barcha kerakli hujjatlarni yig'ib, turar joyi bo'yicha IIVning xorijga chiqish va kirish hamda fuqarolikni rasmiylashtirish tuman bo'limiga murojaat qildi. Ushbu bo'lim xodimi fuqaro D.ning murojaati 15 ish kunida ko'rib chiqilishini aytdi. Lekin fuqaro D. Dafn qilish marosimi usiz o'tmasligini va u ushbu yerga tezroq borishi lozimligini tushuntirdi. Bo'lim xodimi fuqaroning bu murojaatini rad etib, hozirda bo'limda ish ko'pligini va qandaydir tekshirish o'tkazish kerakligini tushuntirdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

33-masala

Fuqarolar Rajabova Noila va Rajabov Bobur sudga o'z murojaatlarida Uchtepa tuman hokimining 2019-yil 19- apreldagi 211-sonli qarorining Uchtepa tuman hokimining 2018-yil 9-sentyabrdagi 323-sonli qarorining 2.8 bandini bekor qilish to'g'risidagi qismini haqiqiy emas deb topishni so'ragan.

Unga ko'ra, fuqarolar Rajabova Noila va Rajabov Bobur sudga ariza bilan murojaat qilib, o'z arizalarida Uchtepa tuman hokimining 2018-yil 9-sentyabrdagi "Uchtepa tumanidagi yakka tartibda qurilgan uy-joylar joylashgan yer maydonlarida fuqarolar tomonidan o'zboshimchalik bilan qurilgan bino va inshootlarga nisbatan egalik huquqini e'tirof etish hamda yer maydonlarini tartibga keltirish to'g'risida"gi qarorining 2.8-bandida Uchtepa-2 ko'chasi 23/3-

uy manzilida foydalanishdagi 640,00 kv.m. yer maydoniga hamda ruxsatsiz qurilgan, foydali maydoni 82,07 kv.m., shundan 1 ta yashash xonasi maydoni 17,80 kv.m., 2 ta oshxona, yo'lak, hammom-hojatxona, soyabonga nisbatan fuqaro Rajabova Noilaga meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilish hamda mulk huquqi e'tirof etilsin deb belgilanganligini, 323-sonli qaror esa O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga zid ekanligini ta'kidlab o'tishgan.

Vaziyatga O'zbekiston Respublikasi normativ huquqiy hujjatlaridan keng foydalangan holda huquqiy yechim bering.

34-masala

Toshkent shahri Olmazor tumanida yashovchi fuqaro K.Komilov o'ziga qarashli yer uchastkasida 6 xonadan iborat turar-joy binosi qurdi. Oradan 10 yil o'tgach fuqaro K.Komilovning hovlisi joylashgan hududdan avtomobil` magistral yo'li qurish loyihasi davlat dasturiga kiritildi. Mazkur holat bo'yicha hokimiyat vakili fuqaro K.Komilovga qarashli yer o'rniga boshqa yer berilishini, uy-joy qurish uchun esa mablag' berilmasligini ta'kidlab o'tdi.

Bundan norozi bo'lgan fuqaro Toshkent shahri Olmazor tuman hokimiyatiga uy qurish uchun mablag' ta'minlash yuzasidan murojaat qildi. Tuman hokimiyati mas'ul xodimi murojaatni asossiz deb topib, sabab sifatida uyning qurilishi ruxsatsiz amalga oshirilganini ma'lum qildi.

Mazkur katusda ma'muriy huquq subyektlarini aniqlang. Fikringizni asoslab bering.

35-masala

2012-yil 16-martda Toshkent yuridik kolleji direktori A.Pardaevga O'zbekiston Respublikasi adliya vaziri tomonidan 2-darajali adliya maslahatchisi martaba darajasi berildi. 2016-yil 11-martda O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vaziri vazifasini bajaruvchi shaxs A.Olimov o'z lavozimidan ozod etildi. 2016-yil 14-martda O'zbekiston Respublikasining Oliy va o'rta maxsus ta'lim vaziri etib tayinlangan A.Samadov O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirining 2012-yil 16-martdagi martaba darajasi berish to'g'risidagi buyrug'iga e'tiroz bildirdi va uni bekor qilishni talab qildi.

E'tirozga asos qilib O'zbekiston Respublikasi hududidagi barcha akademik letsiy, kollej va oliy o'quv yurtlari O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligiga bo'ysunishi lozimligini hamda ularning rahbarlariga unvon yoki martaba berish uning vakolati ekanligini ta'kidladi. 2016-yil 17-martda esa O'zbekiston Respublikasi adliya vaziri martaba darajasi to'g'risidagi qarorni o'zgartirganini va bunga O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining e'tirozi sabab bo'lganini bildirdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

36-masala

“Kamol” firmasi oziq-ovqat mollari sotishga ixtisoslashtirilgan savdo kompleksini qurishni rejalashtirdi. Savdo kompleksini qurilishining elektro montaj bosqichiga kelganda loyihalash va elektro montaj ishlarini amalga oshirish uchun jalb qilingan “SOFT” pudratchi firmasi obyektning energiya ta’minoti loyiha (quvvati 10 kVtdan ortiq)siga xulosa olish uchun 2014-yil 21-sentyabr kuni ariza (boshqa talab etilgan hujjatlar bilan birga) bilan «O’zdavenergonazorat» inspeksiyasining hududiy bo’limiga murojaat qildi. Ariza qabul qilingandan 12 kun o’tishiga qaramasdan «O’zdavenergonazorat» inspeksiyasining hududiy bo’limi xulosa bermadi. “SOFT” pudratchi firmasi direktori mazkur holat bo’yicha 2014-yil 4-oktyabr kuni «O’zdavenergonazorat» inspeksiyasining hududiy bo’limi mas’ul shaxsini loyihani tasdiqlatmagan holda qurishni montaj ishlarini amalga oshirishni boshlashligi to’g’risida ogohlantirdi va montaj ishlarini boshlab yubordi. Savdo kompleksi bir oydan so’ng to’liq bitkazildi. “Kamol” firmasi rahbari elektr o’lchagich o’rnatish va iste’molchi sifatida ro’yxatga olish bo’yicha tegishli organga murojaat qildi. Lekin, vakolatli organ savdo kompleksini montaj ishlari O’zdavenergonazorat» inspeksiyasining hududiy bo’limi tomonidan tasdiqlanmagan loyiha asosida amalga oshirilganligini asos qilib, murojaatni rad etdi.

Mazkur holatga huquqiy baho bering.

37-masala

Arizachi “T” xususiy korxonasi sudga shikoyat ariza bilan murojaat qilib, Qo’qon shahar hokimining 02.03.2015-yildagi 101-sonli qarorini haqiqiy emas deb topishni so’ragan. Qo’qon shahar hokimining 02.03.2015-yildagi 101-sonli qarori bilan Qo’qon shahri, T. Ko’chasida joylashgan 300 o’rinli Avtovokzal (Avtoshohbekat) binosi “X” futbol jamoasi balansiga berib yuborilgani aniqlangan. Mazkur hokim qarori qabul qilinishida korxonaga ogohlantirilmagani, qarz to’liq to’lab berilmaganligi inobatga olinmagan.

Vaziyatga huquqiy yechim bering.

38-masala

Fuqaro Boboev Islom Norovich sudga shikoyat-ariza bilan murojaat qilib, o’zining shikoyat- arizasida mansabdor shaxs sifatida Byudjetdan tashqari pensiya jamg’armasi Tayloq tuman bo’limining xatti-harakatlarini g’ayriqonuniy deb topish va stajlarni inobatga olish majburiyatini yuklashni so’ragan.

Sudda arizachi Boboev Islom Norovich tushuntirish berib, o’zining tushuntirishida Tayloq shahri “Sino Uzbekistan” qo’shma korxonasida 06.05.2009-yildan 07.06.2011-yilgacha ishlaganligini, ushbu mehnat davrlarini ish haqi va ish stajini tasdiqlovchi hujjatlar yo’qligi sababli pensiya jamg’armasi

ish staji sifatida inobatga olmaytganligini bildirib, o'zining ushbu davrlarda ishlagan ish stajlarini pensiya tayinlashda hisobga olish majburiyatini yuklashni so'raydi.

Mansabdor shaxs sifatida Byudjetdan tashqari pensiya jamg'armasi boshlig'i G.Jalilov shikoyatni qisman tan olib, arizachining birlamchi ish haqi hujjatlari topilmaganligi sababli uning mehnat davrlarini ish staji sifatida olib pensiya tayinlay olmasliklarini, ish yuzasidan qonuniy to'xtamga kelishni sudga havola qilishligini ma'lum qildi.

Vaziyatga huquqiy yechim bering.

39-masala

Toshkent shahri Yunusobod tumanida istiqomat qiluvchi fuqaro A. tuman hokimiga 2018-yilning 4-avgustida o'zi yashaydigan turar joyga tutash bo'lgan hududda avtomobillarni yuvish joyi qurish va ushbu joyda avtomobillarni yuvish uchun suvni yer ostidan quduq qazish orqali olish maqsadida yer ajratishni so'rab yozma tarzda murojaat qildi. Oradan bir yarim oy o'tdi hamki, fuqaro A. o'zining Yunusobod tumani hokimiga qilgan murojaatiga javob ololmadi. Natijada fuqaro A. mazkur holat bo'yicha viloyat hokimiga murojaat qildi.

Vaziyatga huquqiy yechim bering.

40-masala

Arizachi M.Axmadjonov sudga ariza bilan murojaat qilib, unda ijtimoiy tabaqasi bo'yicha chin yetim hisoblanishligi, Farg'ona shahar hokimligi tomonidan ijozat qog'oziga asosan 2016-yil 21-noyabr kuni Farg'ona shahar Shifokorlar ko'chasi 14b-uy 74-xonadon ajratib berilganligi, mazkur uy berilguniga qadar bo'lgan qarzdorlik barchasi qo'shib hisoblanganligi, mazkur holatlar yuzasidan "Vodiygazta'minot" UK, "Suvoqava" DUK hamda "Qirguli issiqlik manbai" MCHJ ma'muriyatiga murojaat qilganligi, gaz hisoblagich yangitdan o'rnatilganligi, lekin "Suvoqava" DUK va "Qirguli issiqlik manbai" MCHJga murojaat qilganligi, lekin "Suvoqava" DUK tomonidan bo'lgan qarzdorlikni qayta hisoblash amalga oshirilmaganligi, "Qirguli issiqlik manbai" MCHJ tomonidan 2016-yil noyabr oyigacha bo'lgan qarzdorlik voz kechilganligi, lekin bugungi kunga qadar bo'lgan 699.932 so'm qarzdorlikdan voz kechilmaganligi va to'lash majburiy ekanligi bildirilib javob xati berilganligi, mazkur to'lovlarni to'lash imkoniyati yo'qligi, chunki Toshkent shahrida joylashgan oliy o'quv yurtida shartnoma asosida ta'lim olishligini, chin yetimligini inobatga olib arizani davlat boji to'lovisiz ish yurituviga qabul qilishni hamda hisoblangan kommunal to'lovlardan hisoblangan qarzdorlikni o'zgartirib berishni so'ragan.

Ushbu holatda Ma'muriy sud harakatini huquqiy asoslar yordamida yoritib bering.

41-masala

Prezident Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA) O'zbekistonda zo'rvonlikka qarshi Nemolchi.uz loyihasi asoschisi va jurnalist Irina Matviyenko atrofida yuzaga kelgan vaziyatga izoh berdi.

3-may kuni jamoatchilik faoli O'zbekistonni vaqtincha tark etgani, bunga noma'lum shaxsdan o'lim tahdidini olgani sabab bo'lganini ma'lum qilgandi. U huquqni muhofaza qiluvchi organlarga ariza bilan murojaat qilgan.

AOKA "Jurnalistlik faoliyatini himoya qilish to'g'risida"gi qonunning 10-moddasiga muvofiq davlat jurnalistning kasbiy faoliyatini amalga oshirishda himoyasini ta'minlashini eslatib o'tdi.

Qonunning 14-moddasiga ko'ra, jurnalistning hayoti, sog'lig'i va mol-mulkiga tahdid, zo'rvonlik yoki tajovuz qilganlik qonun hujjatlariga muvofiq javobgarlikka sabab bo'ladi. Bu kabi himoyaviy kafolatlar "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi qonunning 5-moddasida ham o'z ifodasini topgan.

Agentlik Bosh prokuraturaga vaziyatni o'rganib, unga huquqiy baho berishni so'rab rasmiy xat yo'llagan hamda jurnalist hayoti xavfsizligi ta'minlanishi va qonunchilikka zid ravishda tahdid qilgan shaxslarga nisbatan qonuniy choralar ko'rilishiga ishonch bildirgan. Eslatib o'tamiz, vaziyat IIV Tezkor qidiruv departamenti Kiberxavfsizlik markazi tomonidan ham o'rganilmoqda.

Savollar:

1. "Nemolchi.uz loyihasi"ning huquqiy maqomini huquq nazariyasi bilimlariga asoslangan holda aniqlang.

2. Huquqni muhofaza qiluvchi organlarga ariza bilan murojat qilish huquqni amalga oshirishning qaysi turiga taalluqli ekanligini tahlil eting.

3. "O'lim tahdidi" uchun qanday yuridik javobgarlik va jazo turi berilishi mumkinligini qonunga asoslanib tahlil qiling.

4. "Vaziyatni o'rganib, unga huquqiy baho berishni so'rab rasmiy xat" yollash huquqiy mexanizmini tushuntirishga harakat qiling.

42-masala

O'zbekistonda Milliy gvardiya organlarining xodimlariga mayda bezorilik qilgan, sovuq qurolni yoki shunga o'xshash ashyolarni olib yurganlarga bayonnomalar tuzish va ularni ko'rib chiqish uchun sudga yuborish yuzasidan qo'shimcha vakolatlar berilmoqda.

Senatorlar “Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksga o‘zgartishlar kiritish haqida”gi qonunni ko‘rib chiqib, uni ma’qulladi.

“Milliy gvardiya harbiy xizmatchilari va xodimlariga yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan ma’muriy huquqbuzarliklar bo‘yicha ish yuritish (bayonnoma tuzish) vakolati berilmagani sababli yuqorida qayd etilgan holatlar bo‘yicha to‘plangan hujjatlar huquqni muhofaza qiluvchi boshqa organlarga hal etish uchun yuborilgan. Bu, o‘z navbatida, ortiqcha hujjat aylanishi va, eng asosiysi, fuqarolarning sarson bo‘lishiga olib kelgan”, — deya so‘z borgan majlisda.

Shu vaqtgacha ularning zimmasiga huquqbuzarliklar profilaktikasini amalga oshirish, davlat obyektlari, jismoniy va yuridik shaxslar mol-mulkini qo‘riqlash, jamoat tartibini saqlash, jamoat joylarida patrullik qilish kabi vazifalar yuklatilgan.

Milliy gvardiya organlari tomonidan jamoat tartibini saqlash va jamoat xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha 2022-yilda amalga oshirilgan ishlar natijasida noqonuniy saqlangan 44 ta pnevmatik va ov quroli, 3202 dona o‘q-dori olib qo‘yilgan.

Keltirilishicha, yangi vakolatlar voyaga yetmagan shaxsni ma’muriy huquqbuzarlik sodir etishga, g‘ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb qilish, jamoat joylarida alkogol mahsulotini iste’mol qilish, milliy, irqiy, etnik yoki diniy adovatni targ‘ib qiluvchi materiallarni tayyorlash, saqlash yoki tarqatish, tilanchilik qilish hamda qimor va tavakkalchilikka asoslangan boshqa o‘yinlarda qonunga xilof ravishda ishtirok etish holatlarida ham amalga oshiriladi.

Bunda mazkur toifadagi ishlarni ko‘rib chiqish vakolati ichki ishlar organlarida ham saqlanib, huquqbuzarlik Milliy gvardiya xodimlari tomonidan aniqlangan taqdirda, ularga jarima jazosini qo‘llash huquqi berilmoqda.

Savollar:

1. “Milliy gvardiya organlarining xodimlariga ... qo‘shimcha vakolatlar berilmoqda” Ushbu jarayon Huquq nazariyasining qaysi mavzisiga taalluqli ekanligini aniqlang va asoslang.

2. “fuqarolarning sarson bo‘lishiga olib kelgan” degan jumlaning norasmiy sharhlashga harakat qiling.

3. “noqonuniy saqlangan 44 ta pnevmatik va ov quroli, 3202 dona o‘q-dori olib qo‘yilgan”. Ushbu ta’sir choralari yuridik javobgarlikning qaysi turiga taalluqli? Fikringizni asoslang.

4. IIV qatorida Milliy Gvardiya organlarining ham “qo‘riqchi organ” sifatida kuchayotganligi istiqbolini qanday baholaysiz?

43-masala

“Toshshahartransxizmat” kompaniyasi boshqaruvi raisi, poytaxt transport boshqarmasi boshlig‘i Anvar Jo‘rayev so‘nggi paytlarda “gormoshka”

avtobuslar bilan bog‘liq noxush holatlar yuzasidan “Gazeta.uz” muxbiriga izoh berdi.

Eslatib o‘tamiz, bir kun avval Toshkent shahrining Yunusobod tumanida ajratilgan chiziq bo‘ylab harakatlanayotgan ikkita yangi “King Long” avtobusi gaz ballonlarining qobig‘i daraxtga urilib, gaz uskunasi avtobuslarning tomidan uchib ketgandi.

“24-yo‘nalishda 18 metrli avtobus ustidagi gaz ballon uskunasi himoya korpusi tushib ketgan. Bunga sabab chinor shoxlari bo‘ldi, keyin obodonlashtirish boshqarmasi bilan birga daraxtning ortiqcha shoxlarini olib tashladik, — deydi Anvar Jo‘rayev. “Ammo bu daraxtning tanasi yo‘lga egilib turganini hisobga olib, biz yo‘l belgilarini Yo‘l harakati boshqarmasi bilan birgalikda ko‘rib chiqyapmiz. O‘sha qismdagi yo‘l tasmasini qaytadan chaproqqa surib, chizib chiqamiz. Shunda bu daraxtni chetlab o‘tish va kelajakda daraxt va avtobus o‘rtasida to‘qnashish holatlarning oldini olish mumkin bo‘ladi”.

Savollar:

- 1. Mas’ul shaxsning izoh berishi huquqiy munosabat hisoblanadimi?**
- 2. Avtobus gaz ballonlarining qobig‘i daraxtga urilib, gaz uskunasi avtobuslarning tomidan uchib ketgan”ligi faktida huquqbuzarlik mavjudmi?**
- 3. Kazusda yozilgan davlat organlarining hamkorlikdagi ushbu ishidan kimga huquqiy manfaat bor?**
- 4. Kazusda yozilgan davlat organlarining hamkorligini amalga oshirishning huquqiy mexanizmi qanday bolishini izohlashga harakat qiling.**

44-masala

Prezident Shavkat Mirziyoyev 27-oktabr kuni Ostona shahrida “Markaziy Osiyo – Yevropa Ittifoqi” formatidagi delegatsiyalar rahbarlarining uchrashuvida ishtirok etdi.

Kun tartibiga muvofiq siyosiy muloqotni rivojlantirish istiqbollari, mintaqalararo hamkorlikni kengaytirish, savdo-iqtisodiy hamkorlik va madaniy-gumanitar almashinuvlarni faollashtirish masalalari muhokama qilindi. Shavkat Mirziyoyev o‘z nutqida yangi O‘zbekistonda qaytarib bo‘lmaydigan islohotlar strategiyasining asosiy ustuvor vazifalari – samarali bozor mexanizmlariga ega kuchli huquqiy davlat, shuningdek yuksak saviya va qulay turmush sharoitini shakllantirishga alohida to‘xtalib o‘tdi. *“Biz erishgan yutuqlarimiz bilan cheklanib qolmayapmiz va o‘zgarishlar ko‘lamini oshirish niyatidamiz. Gap, eng avvalo, qonun ustuvorligi, fuqarolik jamiyati institutlarini har tomonlama*

qo'llab-quvvatlash, inson huquqlari va gender tengligini, so'z va e'tiqod erkinligini ta'minlash haqida bormoqda", — dedi davlatimiz rahbari.

Iqtisodiy yo'nalishda tadbirkorlar uchun eng qulay shart-sharoitlarni yaratish davom etishi, korrupsiyaga qarshi murosasiz kurash davom etishi, raqobatbardosh va innovatsion ishbilarmonlik muhitini rivojlantirish rag'batlantirilishi ta'kidlandi. Yaxshi qo'shnichilik va mintaqaviy sheriklik kun tartibini ilgari surish masalalariga alohida e'tibor qaratildi.

O'zbekiston Prezidenti hamkorlikning asosiy yo'nalishi mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash ekanini ta'kidladi. U Yevropa Ittifoqining terrorizm, radikalizm va ekstremizm, uyushgan jinoyatchilik, narkotrafik va boshqa umumiy muammolarga qarshi kurashish bo'yicha qo'shma dasturlar doirasidagi amaliy yordamini yuqori baholadi. Xalqaro amaliyotdan kelib chiqib, maxsus xizmatlar va huquq-tartibot idoralari o'rtasida axborot almashish va zamonaviy tahdidlarga birgalikda qarshi kurashish bo'yicha hamkorlikni yo'lga qo'yish taklif etildi.

Savollar:

1. YEI va MO bilan shartnoma tuziladigan bo'lsa, u huquq manbasi nuqtai nazaridan qaysi huquq manbasiga taalluqli bo'ladi?

2. "Samarali ishlovchi bozor mexanizmlariga ega bo'lgan kuchli huquqiy davlat" tushunchasini ta'riflab bering.

3. So'z erkinligi va vijdon erkinligi degani nima?

4. Maxsus xizmatlar va huquqni muhofaza qiluvchi organlar yo'nalishi bo'yicha hamkorlikning yo'lga qo'yilishi davlatning qaysi funksiyasiga taalluqli hisoblanadi?

45-masala

Jurnalist Aziza Qurbonova va Toshkent shahar Uchtepa tuman hokimi matbuot kotibi o'rtasidagi mojaroga tuman hokimligi munosabat bildirdi. Uchtepa tumani hokimligidan ma'lum qilishlaricha, jurnalist Aziza Qurbonovanning Uchtepa tumanida gaz bosimi pastligi haqidagi postiga aynan tuman hokimligi axborot xizmati rahbari To'rabek To'rayev qo'pol izoh yozgan.

Ma'lum qilinishicha, tuman hokimligining Tashkiliy-kadrlar guruhi vaziyatni o'rgangan, To'rabek To'rayevning emotsional fikrlari hokimlikning rasmiy sahifasi orqali tanqid qilingan.

"Tuman hokimi matbuot kotibining sohaga qo'shgan hissasi, tuman ijtimoiy-iqtisodiy hayotini tezkor yoritib borishi, ko'p yillik tajribasi, qator respublika va xalqaro tanlovlarda e'tirof etilgani, bundan tashqari, ilgari bunday holatlarga yo'l qo'yilmagani haqida tuman hokimi ogohlantirdi. Unga tuman hokimligi nomidan bildirilayotgan fikr-mulohazalarda matbuot kotibi jurnalist odob-axloq qoidalariga amal qilishi shartligi tushuntirildi", — deyiladi hokimlik rasmiy xabarida.

Eslatib o'tamiz, jurnalist Aziza Qurbonova o'zining Facebookdagi sahifasida o'zi istiqomat qilayotgan hududda gaz bosimi sezilarli darajada pasayganini aytib, jamoatchilik e'tiborini shu holatga qaratgan edi. Bunga Uchtepa tumani hokimligi axborot xizmati rahbari To'rabek To'raev o'z postiga izoh qoldirib, uni "odamlar nafratini qo'zg'atish va aqillilik"da ayblab, ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchilari tanqidiga sabab bo'ldi.

Savollar:

1. Tuman hokimiyatlari davlat mexanizmining qaysi qismiga taalluqli?

2. Mazkur kazusda nechta va o'z mazmuniga ko'ra qanday ijtimoiy munosabatlar mavjud?

3. "Tuman administratsiyasining tashkiliy-kadr guruhi"ga huquqiy baho berishga urunib ko'ring.

4. Facebook ijtimoiy tarmog'iga xabar joylashtirish ijtimoiy munosabat hisoblanadimi? O'z fikringizni asoslang.

46-masala

Buenos Aires Times tomonidan berilgan xabarga asosan, 6-dekabr, seshanba kuni Argentina sudi mamlakat vitse-prezidenti va sobiq prezidenti Kristina Fernandes de Kirshnerni korrupsiyada aybdor deb topib, olti yillik qamoq jazosiga hukm qildi. Shuningdek, u umrbod siyosiy mansabdan mahrum qilindi. 2007—2015-yillarda prezident bo'lgan 69 yoshli De Kirchner "davlat zarariga soxta boshqaruv"da aybdor deb topildi. U Santa Kruz provinsiyasida do'sti va biznes sherigi Lazaro Baezga tegishli kompaniya bilan 51 ta jamoat ishlari bo'yicha shartnoma tuzganlikda ayblangan.

Siyosatchi o'ziga qo'yilgan ayblovlarni rad etadi va sud jarayonini "siyosiy jodugar ovi" deb atadi. Shuningdek, u "qonuniy mafiya" tomonidan qoralanganini qo'shimcha qildi.

Nashrning yozishicha, Kristina de Kirshner vitse-prezident va Senat rahbari sifatida daxlsizlik huquqiga ega ekanligini inobatga olsak, uni panjara ortida o'tkazishi dargumon. Bundan tashqari, u shikoyat qilish imkoniyatiga ega. Ish yuqori sudda ko'rib chiqilayotgan paytda u vitse-prezident lavozimida ishlashda davom etadi. U Argentina vitse-prezidenti lavozimida ishlayotgan davrida jinoyat sodir etganlikda birinchi marta ayblangan.

Savollar:

1. Kazus mazmuniga ko'ra Argentinada qanday boshqaruv shakli amalda?

2. Kazus mazmuniga ko'ra, Argentinada demokratik rejim hukmron deyish mumkinmi? O'z fikringizni argumentlar bilan keltiring.

3. “Davlat zarariga firibgarlik boshqaruvi” tushunchasini sharhlashga harakat qiling.

4. Sud hokimiyatining mustaqilligi tushunchasini ta’riflab berishga harakat qiling.

47-masala

O‘zbekistonda 9-dekabr holatiga doimiy aholi soni 36 milliondan oshdi. Bu haqda Davlat statistika qo‘mitasi xabar qildi.

Erkaklar soni 18,1 million, ayollar soni esa 17,9 millionni tashkil etmoqda.

Yilning birinchi uch choragi yakunlariga ko‘ra (1-oktabr holatiga) doimiy aholi soni 35,821 million kishini (erkaklar — 18,024, ayollar — 17,796 million kishi) tashkil etib, yil boshidan buyon 549,7 ming kishiga yoki 1,6 foizga o‘sgan edi.

2022 yil boshida doimiy aholi soni 35,271 million kishini tashkil etgandi (shu jumladan erkaklar — 17,744 million, ayollar — 17,527 million).

2021 yilda O‘zbekistonda doimiy aholi soni 712,4 ming kishiga yoki 2,1 foizga ko‘paydi.

Doimiy aholi, bu — aholini ro‘yxatga olish vaqtida ma’lum bir aholi punkti yoki hududda doimiy yashovchi, shu jumladan vaqtincha yo‘q bo‘lgan aholi.

Aholi soni bo‘yicha O‘zbekiston dunyoda 41-o‘rinni egalladi, deya qo‘shimcha qildi Davlat statistika qo‘mitasi.

Savollar:

1. Mazkur katusda ishlatilgan tahlil, tahlillar turlarining qaysi biriga taalluqli? O‘z fikringizni batafsil misollar bilan asoslang.

2. Davlat statistika qo‘mitasining davlat mexanizmidagi o‘rniga baho bering.

3. Davlat statistika qo‘mitasining mazkur vazifasini davlatning tegishli funksiyaga taalluqliligini aniqlang.

4. Aholi sonining ko‘payishi ijobiymi yoki salbiymi? O‘z fikringizni asoslang.

48-masala

Qozog‘iston banklari AQShning xorijiy aktivlarni nazorat qilish departamentidan (OFAC) Mir to‘lov kartalari bilan operatsiyalarni amalga oshirishga ruxsat oldi. Bu haqda juma kuni mamlakat Moliya bozorini tartibga solish va rivojlantirish agentligi ma’lum qildi.

Regulyator matbuot xizmatining aniqlik kiritishicha, ular OFACdan 8-dekabr kuni tegishli xat olgan. Shu bilan birga, AQSh departamenti Rossiyaga

qarshi sanksiyalarni chetlab o'tishda foydalanilmasligi uchun Rossiya to'lov tizimi kartalari bilan o'tkazilayotgan tranzaksiyalarni kuzatishda davom etishlarini ta'kidladi. “(Qozog‘iston banklari) Mir kartalari yordamida to‘lovlarni qabul qilish, pul o‘tkazmalarini qabul qilish, shuningdek jismoniy shaxslar uchun bankomatlar orqali naqd pul berish huquqiga ega”, — deyiladi agentlik xabarida.

Regulyatorning qo‘shimcha qilishicha, Qozog‘iston banklari o‘zlarining rivojlanish strategiyalaridan kelib chiqib, “Mir” to‘lov tizimini mustaqil ravishda ulash bo‘yicha qaror qabul qilishadi.

Qozog‘istonning Halyk banki sentabr oyi oxirida AQSh g‘aznachiligi Mir to‘lov tizimidan Rossiyadan tashqarida foydalanishni qo‘llab-quvvatlaganlik uchun ikkilamchi sanksiyalar xavfi haqida ogohlantirishi munosabati bilan Mir kartalarini qabul qilishni to‘xtatdi. Turkiya, Armaniston, Qirg‘iziston, Vetnam, Tojikiston va O‘zbekistonning bir qancha banklari ham Rossiya to‘lov tizimi bilan ishlashdan bosh tortgan.

Xususan, Yagona Respublika protsessing markazi (Uzcard brendi) 23-sentabrdan boshlab Rossiyaning Mir to‘lov tizimi kartalarini O‘zbekistonda qabul qilishni to‘xtatdi. Cheklov qo‘shma ko‘rsatkichli Uzcard – “Mir” kartalariga ta’sir qilmadi, lekin ular faqat mamlakat ichida ishlaydi. Ayrim banklarning

vab-saytlarida bunday qo‘shma kartalar haqidagi bo‘limlar yo‘qoldi.

Noyabr oyi boshida Markaziy bank raisi Mamarizo Nurmuratov ikkilamchi sanksiyalar xavfi tufayli O‘zbekiston banklari “Mir” kartalariga to‘liq xizmat ko‘rsatishni qayta tiklashga hali tayyor emasligini aytgan edi. “Gazeta.uz” so‘roviga ko‘ra, Markaziy bank matbuot xizmati “Mir” kartalarining O‘zbekistonda to‘laqonli ishlashi masalasi “hali ham o‘rganilayotganini” ma’lum qildi. Uzcard hozircha so‘rovga javob bermagan.

Savollar:

1. Kazusning dastlabki gapidan davlatda suverenitet yo‘qligini anglash mumkinmi? Suverenitet nima ekanligini tushuntirib bering.

2. Ko‘p davlatlar uchun tanish bo‘lgan tushuncha: “Rivojlanish strategiyasi” nimani anglatadi?

3. AQShning siyosiy hokimiyatini davlat hokimiyatidan ustun bo‘lgan butunjahon hokimiyati deyish mumkinmi?

4. “Ikkilamchi sanksiyalar” degani nima? Uni xalqaro javobgarlikning turi sifatida baholash mumkinmi?

49-masala

5-dekabr kuni Rossiya prezidenti Vladimir Putin yig'ilishlar, mitinglar, yurishlar va namoyishlar o'tkazish taqiqlangan joylar ro'yxatini kengaytiruvchi federal qonunni imzoladi, deb yozmoqda RIA Novosti hujjatga tayanib.

Shunday qilib, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining binolari va ularga tutash hududlar, aeroportlar, temir yo'l va avtovokzallar, portlar, universitetlar, maktab va kasalxonalar binolari hamda hududlarida, cherkovlar hamda boshqa inshootlar joylashgan yer uchastkalarida mitinglar o'tkazish mumkin bo'lmaydi.

Bundan tashqari, taqiq hayotni ta'minlash obyektlari, shu jumladan elektr, issiqlik, suv va gaz tarmoqlarining ishlashini ta'minlaydigan obyektlarga tutash hududlarga nisbatan ham qo'llaniladi. Hozirgacha mitinglarni faqat prezident qarorgohlari, sudlar, tezkor xizmatlar va hukmlarni ijro etish muassasalari binolarida o'tkazish taqiqlanao edi.

Bundan tashqari, yangi qonun har bir mintaqa qo'shimcha ravishda yig'ilishlar, mitinglar va namoyishlar o'tkazish joylariga o'z taqiqlarini kiritishi mumkinligini belgilab bermoqda. Bunda ushbu chora "Rossiya Federatsiyasi subyektining tarixiy, madaniy va boshqa obyektiv xususiyatlari"ni ifodalashi kerak bo'ladi.

Savollar:

1. Huquq normasi nuqtai nazaridan mazkur qonunni adolatli deyish mumkinmi?

2. Mazkur kazusdagi ta'qiqalar, huquq normasining tarkibiy elementlari nuqtai nazaridan qaysi biriga taalluqli bo'lishi mumkin? Tarkibiy elementlarning barchasini qisqacha tahlil qiling.

3. Insonning mitinglar va namoyishlarga chiqish huquqning paydo bo'lishini tahlil qiling.

4. "har bir hudud o'zlari qo'shimcha ta'qiqalarni kiritishi mumkin", mazkur norma dispozitsiyaning qaysi turiga taalluqli? O'z fikringizni batafsil asoslang.

50-masala

3-dekabr, shanba kuni Eron bosh prokurori Muhammad Jafar Montazeriy mamlakatda uch oydan buyon davom etayotgan norozilik namoyishlari tufayli mamlakat politsiya o'rinbosarini tarqatib yuborganini aytdi, deb xabar beradi Iran International.

Shuningdek, u Eron rasmiylari yaqin vaqt ichida hijob kiyish majburiyligi haqidagi qonunni qayta ko'rib chiqish niyatida ekanini qo'shimcha qildi.

Shu bilan birga, Montazeri sud hokimiyati odamlarning xatti-harakatlarini kuzatishda davom etayotganini, bu esa hijob kiyish qoidalari bekor qilinmasligini, faqat ko'chalarda maxsus patrullar tarqatib yuborilishini anglatishi mumkinligini ta'kidladi.

Shuningdek, nashrning aniqlik kiritishicha, Montazeri bayonoti hukumat tomonidan tasdiqlangan rasmiy qarorni yoki noroziliklarga javoban hokimiyatning moslashuvchanligini namoyish qilish usulimi, aniq emas. Hozircha huquq-tartibot idoralari va Eron prezidenti ma'muriyati bunday rasmiy bayonotlar bermagan.

Vitse-politsiya Eron politsiyasining bo'limi bo'lib, jamoat joylarida musulmon kiyimlarini kiyishga oid qonunlarni qo'llash bilan shug'ullanadi.

Sentyabr oyining ikkinchi yarmida butun Eronni ommaviy norozilik namoyishlari qamrab oldi. Ularga 22 yoshli talaba Mahsa Aminining politsiya bo'limida o'limi sabab bo'lgan, u hijobni noto'g'ri kiygani uchun axloq politsiyasi tomonidan hibsga olingan.

Savollar:

1. "Xijobni majburiy kiyib yurish to'g'risida"gi qonun xususiy sohaga taalluqlimi yoki ommaviy sohagami? Mazkur qonun mazmunini tushuntirib berishga harakat qiling.

2. "Sud hokimiyati odamlar hatti-harakatlarini kuzatishni davom etmoqda", mazkur gapni tahlil qilishga harakat qiling.

3. Eron siyosiy rejimini tavsiflashga harakat qiling.

4. Boshqa davlatlar mexanizmlarida Ahloq politsiyasi kabi tuzilmalar mavjudmi?

51-masala

Toshkent shahar Olmazor tumani ichi ishlar bo'limiga muayyan yashash joyiga ega bo'lmagan shaxs Sh.V. haqida ma'lumot kelib tushdi.

Ichki ishlar organining mas'ul xodimi fuqaro Sh.V.ni reabilitatsiya markaziga joylashtirish maqsadida tegishli materiallarni to'pladi va ularni tuman ma'muriy sudiga yubordi.

Ichki ishlar organi tomonidan iltimosnomada fuqaro Sh.V.ni reabilitatsiya markaziga 60 kunga joylashtirishni so'radi. Bunga sabab qilib fuqaro Sh.V.ning bergan ma'lumotiga binoan aynan mazkur muddat o'tgach uning yaqin qarindoshi chet eldan qaytib kelishi va uni o'z bilan yashash uchun olib ketish niyatida ekanini ma'lum qildi.

Tuman ma'muriy sudi mazkur muddat ko'p ekanini aytib fuqaro Sh.V.ni reabilitatsiya markaziga 30 sutkadan ko'p bo'lmagan muddatga joylashtirish haqida qaror qildi.

Sud qaroridan norozi bo'lgan ichi ishlar organining vakili sud qaroridan norozi bo'lib apellyatsiya tartibida shikoyat qildi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

52-masala

Fuqaro D.Nazarov 2020 yil 1 aprel kuni COVID-19 virusining keng tarqalib borishi oqibatida dunyo bo‘ylab pandemiya hamda mamlakat bo‘ylab karantin e‘lon qilingan sharoitida Koronavirusning kirib kelishi va tarqalishini oldini olish yuzasidan chora-tadbirlar dasturini tayyorlash bo‘yicha Respublika maxsus komissiyasining qaroridan norozi bo‘lib O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudiga ariza bilan murojaat qildi.

Arizada fuqaro Respublika maxsus komissiyasining fuqarolarga shaxsiy avtomobilni haydashga vaqtincha cheklov o‘rnatishga qaratilgan qarori shaxsiy erkinlik singari konstitutsiyaviy huquqini buzgan deb hisoblablashini ta‘kidlab, suddan mazkur idoraviy normativ-huquqiy hujjatni qisman haqiqiy emas deb topishni so‘radi.

Biroq, sud mazkur ish ma‘muriy sudga taalluqli bo‘lmagani tufayli arizani ish yuritishga qabul qilishni rad etdi.

Vaziyatga huquqiy baho bering.

53-masala

Olmazor tumani sudiga «S-L» MCHJ O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi qoshidagi Intellektual mulk agentligining tovar belgisini ro‘yxatdan o‘tkazishni rad etish to‘g‘risidagi qarorini haqiqiy emas deb topish yuzasidan ariza (shikoyati) bilan murojaat qildi.

Mirzo Ulug‘bek tumani ma‘muriy sudining Mirzo Ulug‘bek tuman sudining 2019 yil 31-iyuldagi ajrimi bilan «S-L» MCHJ tomonidan taqdim etilgan arizani qabul qilish rad etildi.

Ushbu sud ajrimdan norozi bo‘lgan arizachi «S-L» MCHJ apellyatsiya shikoyati bilan sud ajrimini bekor qilish va arizani birinchi instansiyada suddida ishni ko‘rishga qabul qilish uchun yuborishni so‘rab apellyatsiya shikoyatini berdi.

Savollar:

- 1. Qanday sud qarori qabul qilinishi kerak?*
- 2. O‘zMSIYUK tegishli moddalari va boshqa qonun hujjatlaridan foydalangan holda javobingizni asoslang;*
- 3. Ushbu hodisa bo‘yicha sud qarorining asoslantiruvchi va qaror qismini bayon qiling.*

54-masala

6-may kuni Oliy Majlisning Inson huquqlari bo‘yicha vakili (ombudsman) va uning huzuridagi jamoatchilik guruhlari vakillari tomonidan

Toshkent viloyati, Zangiota tumanidagi 1-son Tergov xibsaxonasiga monitoring tashrifi amalga oshirildi. Bu haqda ombudsman matbuot xizmati xabar qildi.

Mazkur tashrif doirasida Jinoyat kodeksining 164-moddasida (*Bosqinchilik*) nazarda tutilgan jinoyatini sodir etganlikda gumon qilinib, qamoqqa olingan Dilshodjon To‘raxo‘jayev 1-moddasida (*Kuchli ta’sir qiluvchi yoki zaharli moddalarni qonunga xilof ravishda muomalaga kiritish*) nazarda tutilgan jinoyatni sodir qilganlikda gumonlanib, qamoqqa olingan Hasanboy Abdunabiyev bilan yakka tartibda holi suhbatlar o‘tkazildi.

O‘tkazilgan suhbatlar davomida har ikki shaxs ijtimoiy tarmoqlarda o‘zlari haqida tarqatilgan xabarlarni tasdiqladi. Xususan, Dilshodjon To‘raxo‘jayevning so‘zlarigako‘ra, unga nisbatan Namangan viloyati Pop tumani Ichki ishlar bo‘limida va keyinchalik Toshkent shahar Ichki ishlar bosh boshqarmasida ruhiy va jismoniy bosim o‘tkazilgan.

Shu bois, ombudsmanning monitoring tashrifi yakunlariga ko‘ra, Dilshodjon To‘raxo‘jayevning qiynoqqa solingani holati yuzasidan olib borilayotgan tergovga qadar tekshiruv harakatlari har tomonlama, to‘liq va qonuniy o‘tkazilishining ta’minlanishi yuzasidan Bosh prokuraturaga nazorat xati kiritildi.

Savollar:

- 1. Ushbu kazusda nechta yuridik fakt mavjud? Tahlil qiling.**
- 2. “Ijtimoiy tarmoqlarda ... tarqatilgan xabarlar” huquqiy munosabatlarni keltirib chiqaradimi? Fikringizni asoslang.**
- 3. “Nazorat xati” huquq nazariyasiga ko‘ra qanday hujjat?**
- 4. Ruhiy va jismoniy bosim qilinganligi tasdiqlansa, mansabdor shaxslarni qonun nuqtay nazaridan qanday javobgarlik va jazo kutmoqda?**

55-masala

Prezident Shavkat Mirziyoyev 4-may kuni O‘zbekistonning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doir qarorni imzoladi.

2026-yil 1-mayga qadar mahalliy turoperatorlar, yo‘lovchilarni joylashtirish yoki tashish bilan shug‘ullanuvchi turistik kompaniyalar haydovchi bilan birga 10 va o‘ndan ortiq o‘rindiqqa ega avtobuslarni olib kirishda QQSni 12 oy davomida foizsiz va shartsiz to‘lashi mumkin bo‘ladi. Gap ishlab chiqarilganiga 5 yildan ortiq bo‘lmagan transport vositalari (TIF TN kodlari 8702 10, 8702 40, 8702 90) haqida bormoqda.

2023-yilda O‘zbekiston turizm mahsulotini xorijiy bozorlarda targ‘ib qilishga 50 mlrd so‘m yo‘naltirish ko‘zda tutilgan. Shuningdek, 1-iyunga qadar xalqaro turizm va marketing platformalarida reklama xarajatlarini qoplash tartibini tasdiqlash topshirildi. Hujjatga ko‘ra, muzey va teatrlarning dam olish

va bayram kunlarida, shuningdek, tashrif buyuruvchilar uchun qulay vaqtlarda ishlashi ta'minlanadi.

Oilaviy tadbirkorlik dasturi doirasida 8 va undan ortiq o'rinli yo'lovchi tashish transporti xarid qilish uchun 300 million so'mgacha kredit mablag'lari ajratiladi. Shuningdek, sayyohlik kompaniyalarining aylanma mablag'lari va investitsiyalarini ko'paytirish uchun qo'shimcha 300 milliard so'mlik kredit liniyalari ochiladi.

Makroiqtisodiy va hududiy tadqiqotlar instituti avvalroq ichki turizm bo'yicha so'rov o'tkazgandi. Respondentlarning yarmidan ko'pi oilalari bilan sayohat qilishni afzal ko'rishlarini aytgan. Asosiy muammolar qatorida yo'llar sifati, narxlar, suv, internet va sanitariya punktlari sanalgan.

Savollar:

1. Turizm sohasi ommaviy huquqiy sohami yoki unday emasmi? Tahlil qiling.

2. "QQSni 12 oy davomida foizsiz va shartsiz to'lashi mumkin bo'lishi" huquqiy tartibga solishning qaysi turiga taalluqli deb o'ylaysiz?

3. Davlatning ushbu sohaga kredit liniyasini yo'lga qo'yishidan huquqiy manfaati nimada deb o'ylaysiz?

4. "Yo'llar sifati, narxlar, suv, internet va sanitariya punktlari" tushunchalarini induktivlashtirib (umumiylashtirib) qanday atash mumkin?

56-masala

Jurnalist Anora Sodiqova Surxondaryo viloyati Sariosiyo tumanidagi Vochax qishlog'ida 30-aprel kuni referendum o'tkazilmagani, qishloq ahliga byulleten ham berilmagani va maktabda ovoz berish jarayonlari o'tkazilmagani haqida o'zining Telegram kanalida yozib qoldirdi. Unda aytilishicha, gaz, elektrsiz yashayotgan Vochax qishlog'ida 20 ga yaqin oila istiqomat qiladi. Yuqoridagi holat bo'yicha Shabnam qishlog'i raisi va ichki ishlar boshqarmasiga murojaat qilingan.

Ta'kidlanishicha, qishloqda 21 ta xonadonda 104 nafar aholi istiqomat qiladi. Shulardan 54 nafari referendumda ishtirok etish huquqiga ega bo'lib, 15 nafari qishloqda, 16 nafari referendum uchastkasiga kelib ovoz bergan. "Qolgan 23 nafar ovoz beruvchi chorva bilan shug'ullanishi sababli tog'ga chorva mollariga qarash uchun chiqib ketgan va yashash manzilida bo'lmagan. Shundan so'ng komissiya a'zosi referendum uchastkasi binosiga qaytib kelgan", — deyiladi komissiya xabarida.

Ma'lumot o'rnida, "O'zbekiston Respublikasining referendumi to'g'risida"gi qonunning 5-moddasiga muvofiq, fuqarolarning referendumda ishtirok etishi ixtiyoriy va erkindir. Referendumda ishtirok etishga yoki ishtirok etmaslikka majbur qilish

maqsadida ularga, shuningdek, xohish-irodasini erkin bildirishiga ta'sir ko'rsatishga hech kim haqli emas.

Savollar:

1. *“23 nafar ovoz beruvchi chorva bilan shug'ullanishi sababli tog'ga chorva mollariga qarash uchun chiqib ketgan... Shundan so'ng komissiya a'zosi referendum uchastkasi binosiga qaytib kelgan”. Komissiya a'zosining harakatlarida huquqbuzarlik bormi?*

2. *“Fuqarolarning referendumda ishtirok etishi ixtiyoriy va erkindir”. Ushbu normani tahlil qiling.*

3. *“O'zbekiston Respublikasining referendumini to'g'risida”gi [qonun](#) o'z huquq nazariyasi mohiyatiga ko'ra qanday qonun?*

4. *Jurnalist Anora Sodiqovanning kazusda yo'zilgan harakatlarida huquqbuzarlik elementlari bormi?*

57-masala

5-may kuni Toshkent shahrida yangi bank — “Yangi Bank” ro'yxatdan o'tkazildi, deb xabar bermoqda O'zbekiston Markaziy banki matbuot xizmati. Kredit tashkilotiga Markaziy bank boshqaruvining qarori bilan bank faoliyatini amalga oshirish huquqini beruvchi litsenziya berildi.

Korxonalar va tashkilotlarning yagona davlat reyestri ma'lumotlariga ko'ra, Yangi Bank 2019-yil noyabr oyida tashkil etilgan Singapurning Yangi Holding PTE LTD kompaniyasiga qarashli Yangi Group MCHJga tegishli.

2020-yil 19-iyun kuni ro'yxatdan o'tgan Yangi Group rahbari avval “O'zagroeksportbank” (bank Olim Chodiyev kompaniyasiga sotilgan) boshqaruvi raisi o'rinbosari lavozimida ishlagan Amerqulov Odil Gaivillayevich hisoblanadi. Shuningdek, u Yangi Crypto (100%), Yangi Finance Mikromoliya Tashkiloti (0,1%) va Innsoft (25%) mikromoliya tashkiloti asoschisi sifatida qayd etilgan.

Eslatib o'tamiz, mart oyida O'zbekiston Markaziy banki ikkita yangi bank — Apex Bank va Hayot Bank'ni ro'yxatdan o'tkazgandi.

Savollar:

1. *“Yangi Bank”ga litsenziya berilishini huquqni amalga ishirish nuqtay nazaridan tahlil qiling.*

2. *“Yangi Group MCHJ”ning huquqiy maqomini tahlil qiling.*

3. *Tijorat tashkilotlarining asoschisi bo'lish ommaviy huquqning predmetiga taalluqlimi yo'ki boshqa huquq darajasiga taalluqlimi? Fikringizni asoslang.*

4. *Bank huquqi subsohasi qaysi huquq sohasiga taalluqli deb hisoblaysiz?*

58-masala

Jahon sogʻliqni saqlash tashkiloti 5-may kuni COVID-19 tarqalishi endilikda global sogʻliqni saqlash uchun favqulodda holat emasligi haqida bayonot berdi. Bu haqda JSST bosh direktori Tedros Gebreyesus Jenevada boʻlib oʻtgan matbuot anjumanida maʼlum qildi.

“Mana bir yildan ortiq vaqt davomida pandemiya pasayish tendensiyasida boʻlib, aholining emlash va infeksiyalarga qarshi immuniteti ortib bormoqda, oʻlim kamaymoqda va sogʻliqni saqlash tizimlariga yuk yengillashmoqda”, — dedi JSST rahbari.

“Bu tendensiya koʻpchilik mamlakatlarga hayotga qaytishga imkon berdi, chunki biz buni COVID-19 dan oldin bilar edik”, deb qoʻshimcha qildi Tedros Gebreyesus.

Eslatib oʻtamiz, JSST yaqinda yil boshidan beri COVID-19 dan vafot etganlar soni 95 foizga kamaygani haqida xabar bergan edi. Shu bilan birga, virus mutatsiyani davom ettiradi va kasalliklarning yangi toʻlqinlarini keltirib chiqarishi mumkin. Tashkilot, shuningdek, mamlakatlarga yangi nafas yoʻllarining patogenlari tahdidiga yoki paydo boʻlishiga javob berish boʻyicha koʻrsatmalar berdi.

Savollar:

- 1. JSSTni huquqiy maqomi boʻyicha qaysi huquq sohasi oʻrganadi?***
- 2. JSST vakilining bayonoti yuridik fakt hisoblanadimi? Agar yuridik fakt hisoblansa qanday huquqiy oqibatlarini keltirib chiqaradi?***
- 3. “COVID-19 dan oldin bilar edik”. Bu huquq nuqtay nazaridan qaysi mavzudagi bilimlarga taalluqli deb oʻylaysiz?***
- 4. Ushbu kazusda nechta yuridik fakt bor?***

59-masala

Qozogʻistonda iyul oyidan boshlab Mehnat kodeksiga toʻrt kunlik ish haftasi tushunchasi kiritiladi, deb yozadi Tengrinews.kz. Hozirda qonunchilikda besh kunlik va olti kunlik ish haftasi, shuningdek, toʻliq boʻlmagan ish haftasi (davomiylilik tomonlarning kelishuvi bilan belgilanadi) tushunchalari bor.

Qozogʻiston Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligining aniqlik kiritishicha, bu iyuldan boshlab ish haftasi toʻrt kunlik boʻladi, degani emas. Gap ish grafigini oʻzgartirish imkoniyati haqida ketyapti.

Mehnat kodeksining yangi moddasiga koʻra, tomonlar kelishuviga binoan mehnat shartnomasida besh kunlik yoki olti kunlik ish haftasiga almashtirish huquqi bilan toʻrt kunlik ish haftasini belgilashga ruxsat beradi. “Ushbu amaliyot yakka tartibdagi ish beruvchilar tomonidan allaqachon amalga oshirilmoqda va xalqaro mehnat standartlariga mos keladi”, — dedi Mehnat vazirligi matbuot kotibi Saken Dildaxmet.

Ushbu rejimning joriy etilishi ishlab chiqarish jarayonini hisobga olgan holda, xodimga shaxsiy va oilaviy ehtiyojlar bilan shug'ullanish bo'yicha majburiyatlarning kombinatsiyasini ta'minlash imkonini beradi, deya tushuntirdi u. "Ushbu rejimda ishlash xodim uchun yillik haq to'lanadigan mehnat ta'tilining davomiyligi, ish stajini hisoblash va Mehnat kodeksi, mehnat, jamoa shartnomalari va bitimlarida belgilangan mehnat sohasidagi boshqa huquqlarni cheklashga olib kelmaydi", — deya qo'shimcha qildi Mehnat vazirligi vakili.

Savollar:

- 1. Ushbu masala qaysi huquq sohasiga taalluqli? Fikringizni asoslang.**
- 2. "Mehnat shartnomasi" degani nima? Atroflicha tahlil qiling.**
- 3. To'rt kunlik ish haftasidan ommaviy hokimiyat qanday huquqiy manfaatdor?**
- 4. Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi huquqni amalga oshirishning qaysi shaklida ishtirok etadi?**

60-masala

Germaniyada 15-apreldan 16-aprelga o'tar kechasi oxirgi uchta atom elektr stansiyasi elektr tarmog'idan uzildi, deb xabar bermoqda BBC. Rasmiy Berlin buni Yevropaning ba'zi boshqa davlatlari, jumladan Fransiya, atmosferaga zararli chiqindilarni kamaytirish, elektr energiyasini arzonlashtirish va Rossiya energiya tashuvchilariga qaramlikni kamaytirish umidida atom energetikasiga sarmoyalarni ko'paytirayotgan bir paytda amalga oshirdi.

Germaniyadagi barcha AESlarni 2022-yilga qadar yopish to'g'risidagi qaror ko'p yillar avval, zilzila va sunami oqibatida jiddiy zarar ko'rgan Yaponiyadagi Fukusima atom elektr stansiyasidagi avariya bilan ko'p o'tmay qabul qilingan edi.

Ekologik faollar va hukmron "yashillar" koalitsiya a'zolari atom stansiyalari xavfi va radioaktiv chiqindilarni saqlash bilan bog'liq muammolarni aytib, AESlarni yopishni talab qilgandi. Biroq, aholining aksariyati (65%) atom elektr stansiyasidan voz kechishga qarshi chiqqandi.

Shanba kuni Greenpeace vakillari Berlindagi Brandenburg darvozasida "Atom energiyasi nihoyat tarixning bir qismiga aylandi!" shiori bilan miting o'tkazdi. Boshqa shaharlarda ham uchta atom elektr stansiyasining yopilishi nishonlandi.

"Kelajak atom energiyasi bilan bog'liq emas. Kelajak qayta tiklanadigan energiya manbalariga tegishli. Bu bizning kelajagimiz bo'ladi. Myunxenda 2008-yildan beri biz faqat qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirishga e'tibor qaratdik", — dedi Myunxen meri Diter Rayter.

Savollar:

- 1. Ushbu kazusda nechta yuridik fakt mavjud? Fikringizni asoslang!**

2. “Miting” degani nima? Bu insonlarning tabiiy huquqlariga taalluqlimi?

3. 65% aholi qarshi bo’lsa ham qarorning boshqacha qabul qilinganligini Germaniyada demokratiya yo’q degan xulosa chiqarishga asos bo’ladimi?

4. Ushbu masalada davlatning huquqiy manfaati nimadan iborat?

VI. GLOSSARIY

№	O`zbekcha	Izoh	Ingliz tilida
1.	Harakatlar strategiyasi	O`zbekiston Respublikasini 2017-2021-yillarda beshta asosiy yo`nalishlarda rivojlantirish dasturi bo`lib, u mamlakat hayotining asosiy jabhalarini qamrab olgan, davomli hukumat tomonidan tayyorlangan maqsadlar yig`indisidir	The program for the development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021 in five main directions, it is a set of goals prepared by the continuous government, covering the main aspects of the country's life
2.	“Yaxshi boshqaruv”	davlat boshqaruvi ilmidagi zamonaviy konsepsiyalarning biri bo`lib, bunda davlatning ijro hokimiyati organlarining ochiqligiga, samaradorligiga va hisobdorligiga asoslanadigan yondashuvdir	is one of the modern concepts in the science of public administration, which is an approach based on the openness, efficiency and accountability of the executive authorities of the state
3.	Ma`muriy yustitsiya	davlat boshqaruvi organlarining hatti-harakatlari va qarorlarini tuzatishga va nazorat qilishga yuqori turuvchi ijro hokimiyati organlarining instansiyasi yoki sudning maxsus ixtisosligi	a special specialty of the court or the instance of the higher executive authorities to correct and control the actions and decisions of the state administration bodies
4.	Ma`muriy tartib-taomillar	ma`muriy organlarning ma`muriy-huquqiy faoliyatini tartibga soluvchi protsessual qoidalar	procedural rules regulating the administrative-legal activity of administrative bodies
5.	Ma`muriy harakatlar	ma`muriy organning jismoniy va yuridik shaxslarga nisbatan ma`muriy-huquqiy faoliyat sohasida amalga oshirilgan, ma`muriy yoki protsessual hujjat bo`lmagan, yuridik ahamiyatga ega harakatlari (harakatsizligi)	Actions (inaction) of an administrative body with legal significance, which are not administrative or procedural documents, performed in the field of administrative-legal

			activity in relation to physical and legal entities
6.	Ma'muriy-huquqiy faoliyat	ayrim jismoniy yoki yuridik shaxslarga yoxud muayyan xususiy belgilariga ko'ra ajratiladigan shaxslar guruhiga ta'sir ko'rsatuvchi boshqaruv faoliyati	management activities affecting certain natural or legal persons or a group of persons distinguished by certain private characteristics
7.	Ma'muriy akt	ma'muriy organning ommaviy huquqiy munosabatlarni yuzaga keltirishga, o'zgartirishga yoki tugatishga qaratilgan hamda ayrim jismoniy yoki yuridik shaxslar uchun yoxud muayyan xususiy belgilariga ko'ra ajratiladigan shaxslar guruhi uchun muayyan huquqiy oqibatlar keltirib chiqaruvchi ta'sir chorasi	a measure of influence of an administrative body aimed at creating, changing or terminating public legal relations and causing certain legal consequences for certain natural or legal persons or for a group of persons distinguished by certain private characteristics
8.	Manfaatdor shaxs	qabul qilinayotgan ma'muriy hujjat yoki ma'muriy harakat qaratilgan shaxs, shuningdek huquqlari va qonuniy manfaatlari ma'muriy hujjatga yoki ma'muriy harakatga daxldor bo'lgan yoxud daxldor bo'lishi mumkin bo'lgan shaxs	the person to whom the administrative document or administrative action is addressed, as well as the person whose rights and legal interests are affected or may be affected by the administrative document or administrative action
9.	Ma'muriy huquqni qo'llash jarayoni	ijro hokimiyati organlarining qonun hujjatlarini ijro etishga qaratilgan va ma'muriy-protsessual shaklda amalga oshiriladigan operativ-farmoyish berish hamda huquqni qo'llash-aktlarini qabul qilish va ijro etish faoliyatidir	It is the activity of the executive authorities to issue operational orders and to adopt and execute law enforcement acts, which are aimed at the implementation of legal documents and

			are carried out in an administrative-procedural form
10.	Ma'muriy sud ishlarini yuritish	davlat organlari va/yoki ularning mansabdor shaxslari, jismoniy va (yoki) yuridik shaxslar o'rtasida ommaviy-huquqiy munosabatlardan kelib chiquvchi nizolar bo'yicha ish yuritish	handling disputes arising from public-legal relations between state bodies and/or their officials, individuals and/or legal entities
11.	Ma'muriy nizolar	shaxslarning ommaviy ma'muriyatchilik subyektlari bilan nizolari	disputes between individuals and subjects of public administration
12.	Ma'muriy da'vo	ommaviy huquq, erkinliklar yoki ommaviy-huquqiy munosabatlardan kelib chiqadiganlarni himoya qilish maqsadida sudga topshirilgan protsessual hujjat	a procedural document submitted to the court in order to protect public rights, liberties or those arising from public-legal relations
13.	Ma'muriy-huquqiy munosabatlar	Huquqiy munosabatlarning ya'ni boshqaruv sohasidagi huquq bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlarning alohida turidir	Legal relations are a special type of social relations regulated by law in the field of management
14.	Protsessual hujjat	ma'muriy organ tomonidan ma'muriy ish yuritish davomida qabul qilinadigan, ma'muriy ishni mazmunan hal etmaydigan hujjat	a document accepted by an administrative body in the course of administrative proceedings, which does not resolve the administrative case in substance
15.	Davlat xizmati siyosiy ma'noda	davlat siyosatini amalga oshirishga qaratilgan faoliyat bo'lib, davlatning maqsad va vazifalariga barcha ishlab chiqilgan siyosiy kuch orqali erishish; jamiyatdagi muvozanatning asosiy ko'rinishidir	is an activity aimed at the implementation of state policy, achieving the goals and objectives of the state through all developed political power; is the main form of balance in society
16.	Davlat xizmati	huquqiy ma'noda davlat-xizmat munosabatlarini	in the legal sense, it is the legal establishment

		huquqiy oʻrnatish boʻlib, mansab majburiyatlari, xizmatchilarning vakolatlari, davlat organlarining kompetensiyasi bajarilishi taʼminlanadi	of state-service relations, which ensures the fulfillment of professional obligations, the powers of employees, and the competence of state bodies
17.	Davlat fuqarolik xizmati	davlat xizmatining bir turi boʻlib, Oʻzbekiston Respublikasi fuqarolarining davlat fuqarolik xizmati lavozimlaridagi davlat organlari vakolatlari amalga oshirilishini taʼminlashga doir haq toʻlanadigan kasbiy faoliyatini ifodalaydi	is a type of public service and represents the paid professional activity of citizens of the Republic of Uzbekistan to ensure the implementation of the powers of state bodies in the positions of public civil service
18.	Davlat fuqarolik xizmati lavozimi	davlat organining vakolatlari amalga oshirish uchun Davlat fuqarolik xizmati lavozimlarining davlat reyestriga kiritilgan lavozim	a position included in the State Register of State Civil Service Positions to exercise the powers of a state body
19.	Davlat fuqarolik xizmatchilarining odob-axloq qoidalari	davlat fuqarolik xizmatchilari tomonidan rioya etilishi shart boʻlgan odob-axloq normalari majmui	a set of ethical norms that must be observed by civil servants of the state
20.	Malaka talablari	davlat fuqarolik xizmatining muayyan malaka darajasi berilishi va (yoki) davlat fuqarolik xizmatining muayyan lavozimini egallash uchun talabgor boʻlayotgan nomzodlarga nisbatan davlat organi tomonidan belgilanadigan, ish tajribasiga va kasbiy kompetensiyasiga doir talablar	Work experience and professional competence requirements determined by the state body for candidates who are applying for a certain qualification level of the state civil service and (or) to occupy a specific position of the state civil service
21.	Ijtimoiy munosabatlar	bu insonlararo, insonlarning tabiat va texnika vositalari bilan boʻlgan turli hil	It is a set of diverse relationships between people, people with

		munosabatlar majmui bo'lib, ma'lum bir tartibga soluvchi vositalarga ob'ektiv ravishda zaruratga ega bo'lgan jarayondir	nature and technical means, and it is a process that objectively needs certain regulatory means
22.	Huquqiy munosabatlar	bu jamiyatdagi barcha sub'ektlar uchun amal qilinishi majburiy bo'lgan huquq normasi bilan tartibga solingan ijtimoiy munosabatlardir	this is a social relationship regulated by the legal norm, which is mandatory for all subjects in society
23.	Inson huquqi	insonning davlat bilan munosabatdagi huquqiy holatini, uning iqtisodiy, siyosiy va madaniy sohalardagi imkoniyatlarini tavsiflash tushunchasi	the concept of describing the legal status of a person in relation to the state, his opportunities in the economic, political and cultural spheres
24.	Yashash huquqi	fuqarolarning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 25-moddasida mustahkamlab qo'yilgan asosiy huquqlaridan biri. "Yashash huquqi har bir insonning uzviy huquqidir. Inson hayotiga suiqasd qilish eng og'ir jinoyatdir"	It is one of the main rights of citizens enshrined in Article 25 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan. "The right to life is the fundamental right of every human being. Attempting to kill a person is the most serious crime"
25.	Konstitutsiya	("constitution" lotincha so'z bo'lib, "tuzish" degani) "qoida" va "nizom" ma'nolarini anglatadi. Konstitutsiyada jamoat va davlat tuzilishi, davlat hokimiyati va boshqaruvining asoslari, fuqarolarning asosiy huquq va majburiyatlari aniq belgilab beriladi	("constitution" is a Latin word meaning "to make") means "rule" and "statute". The constitution clearly defines the public and state structure, the foundations of state power and management, and the basic rights and obligations of citizens
26.	Shaxsning huquqiy xulq-atvori	bu shaxs tomonidan yuridik normalar ko'rsatmalariga mos keladigan xatti-harakatlarning	it is the performance of actions by a person in accordance with the

		amalga oshirilishidir. Yana bu – qonunga itoat etuvchi xatti-harakat hamdir	provisions of legal norms. It is also a law-abiding act
27.	Huquqiy xulq-atvor	bu huquq normalariga mos keladigan, yuridik oqibatlarni keltirib chiqaradigan, ijtimoiy foydali ahamiyatga ega bo'lgan, huquq subyektlarining ongli ravishdagi xulqidir	it is the conscious behavior of the subjects of law, which conforms to the norms of law, has legal consequences, has socially useful significance
28.	Faol huquqiy xulq-atvor	bu fuqarolarning, mansabdor shaxslarning qo'shimcha vaqt, kuch-g'ayrat, ba'zan esa moddiy mablag'lar sarflash bilan bog'liq bo'lgan bir maqsadga yo'naltirilgan, tashabbusga asoslangan qonuniy faoliyatidir	It is a goal-oriented, initiative-based legal activity of citizens, officials, which is associated with additional time, effort, and sometimes material resources
29.	Odatiy huquqiy xulq-atvor	faol xatti-harakatdan farqli o'laroq, u qo'shimcha mablag'lar, kuch-g'ayratlar sarf qilish bilan bog'liq bo'lmaydi. Bu insonning huquqiy normalarga mos keladigan kundalik maishiy turmushi va boshqa hayotidir	Unlike active behavior, it is not associated with spending extra money, effort. It is a person's daily life and other life that conforms to legal norms
30.	Passiv (marginal) huquqiy xulq-atvor	bunday hulq-atvorli shaxslar huquq ko'rsatmalariga mos faoliyat yuritsalarda, bunda ular ushbu harakatlarni davlat majburlovidan, nohuquqiy hatti-harakatlari uchun tegishli tartibda jazolanishlaridan qo'rqanliklari uchun amalga oshiradilar	When such persons act in accordance with the law, they do so out of fear that the state will coerce them and punish them for their illegal actions
31.	Huquqbuzarlik	bu huquq va muomala layoqatiga ega sub'ekt tomonidan harakat yoki harakatsizlik ko'rinishida sodir etiladigan, huquq normalari talablariga zid keluvchi hamda shaxsga, mulkka, davlatga va butun jamiyatga zarar keltiruvchi	it is a socially dangerous act committed by an entity with the right and legal capacity in the form of action or inaction, contrary to the requirements of the law and causing harm to

		ijtimoiy xavfli qilmishdir	the individual, property, the state and society as a whole
32.	Ayb	huquqbuzarning huquqqa xilof xatti-harakatiga va uning ijtimoiy xavfli oqibatiga nisbatan qasd yoki ehtiyotsizlik ko'inishidagi munosabati	the attitude of the offender in the form of revenge or negligence in relation to the unlawful behavior and its socially dangerous consequences
33.	Qasd	shaxsning huquqqa xilof hatti-harakatini sodir qilayotganida, bu harakat (harakatsizlik)ning huquqqa xilofligini, ijtimoiy xavfliligini, uning oqibatini anglashi yoki tushunishi (to'g'ri qasd), yoki bu munosabatning ma'lum oqibatni keltirib chiqarishiga ongli ravishda yo'l qo'yishi (egri qasd)	when a person commits an unlawful act, he or she understands or understands the illegality, social danger, and consequences of that act (omission) (right intent), or consciously allows that relationship to have a certain consequence (indirect intent)
34.	Ehtiyotsizlik	shaxsning hatti-harakatlari natijasida kelib chiqishi mumkin bo'lgan oqibatlarning oldini olishni nazarda tutib, beparvolik bilan o'ziga-o'zi ishonib harakat (harakatsizlik) qilishi	to act (inaction) with negligence and self-confidence, with the aim of preventing the consequences that may arise as a result of the person's actions
35.	Yuridik javobgarlik	bu huquqbuzarga nisbatan huquq normalarida ko'zda tutilgan sanksiyalar asosida davlatning majburlov choralarini qo'llashdir	it is the application of coercive measures by the state on the basis of sanctions provided for in the law

VII. ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. Rahbariy adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz” mavzusidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqi. – T.: “O‘zbekiston”, 2016. – 56 b.

2. Mirziyoev Sh.M. “Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi” mavzusidagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruzasi. –T.:“O‘zbekiston”, 2017.B-48

3. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. –T.: “O‘zbekiston”. – 2017.– 102 b.

4. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. – T.: “O‘zbekiston”, 2023.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonuni//Qonunchilik ma’lumotlari milliybazasi,20.04.2021-y., 03/21/682/0354-son.

3. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to‘g‘risida”gi Qonuni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2014 y., 19-son, 209-modda

4. O‘zbekiston Respublikasining “Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to‘g‘risida”gi Qonuni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 49-son, 578-modda.

5. O‘zbekiston Respublikasining “Elektron hukumat to‘g‘risida”gi Qonuni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2015 y., 49-son, 611-modda

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 07.02.2017 yildagi PF-4947-son Farmoni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 6-son, 70-modda

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar

strategiyasini amalga oshirishga doir tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi 14.02.2017 yildagi F-4849-son farmoyishi // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 7-son, 88-modda.

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi 06.11.2020 yildagi PF-6108-son Farmoni

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Davlat xizmatlari ko'rsatish milliy tizimini jadal rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi 31.01.2020 yildagi PF-5930-son Farmoni

III. Maxsus adabiyotlar

1. Odilqoriev X.T., Tulteev I.T. va boshq. Davlat va huquq nazariyasi: Darslik / X.T.Odilqoriev tahriri ostida. – T.: Sharq, 2009. – 592 b.

2. Islamov Z.M. Davlat va huquq nazariyasi/Darslik. – T.: TDYU, 2013. – 325 b.

3. Hayitboyev F.P., Najimov M.K. Hozirgi zamon asosiy huquqiy tizimlari. O'quv qo'llanma. – T.: TDYU, 2018. – 229 b.

4. Axmedshayeva M.A. Davlat va huquq rivojining hozirgi zamon tendensiyalari. – T.: TDYU, 2019. –235 b.

5. Nematov J. Ma'muriy huquq faniga kirish: qiyosiy-huquqiy tahlil. O'quv-uslubiy qo'llanma/J.Nematov.– T.: Top Image Media, 2020. – 130 b.

6. S.Muratayev. Huquq bu nima?! Ommabop risola 2022-yil. <https://t.me/academicmurataev>

7. Хамедов И.А., Хван Л.Б., Цай И.М. Административное право Республики Узбекистан Общая част. Учебник. – Т.: Konsauditinform-Nashr, 2012. – 591 с.

8. Ma'muriy huquq: Darslik / X.T. Odilqoriyev, I.Ismailov, N.T. Ismailov va boshq.; prof. X.T. Odilqoriyev va B.E.Qosimovning umumiy tahriri ostida. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2010. – 640 b,

IV. Xorijiy adabiyotlar

1. Зеленцов А.Б., Кононов П.И., Стахов А.И. Административно-процессуальное право России. Учебник для бакалавриата и магистратуры. – М.: Издательство Юрайт, 2016.-341с. (книга доступна в ЭБС biblio-online.ru).

2. Hart H.L.A. The Concept of Law. 3rd edition. – Oxford: Oxford university press, 2012. –333 p.

3. Brian Y.Bix.Washington University, St. Louis, B.A. Harvard University, J.D. Balliol College, Oxford University, D.Phil. Natural Law: Modern Tradition

Natural Law: Online publication date: Sep. 2012 Online publication date: Sep. 2012. Edited by Jules L.Coleman, KennehtEinarHimma, and Scott J.Shapiro.

4. Marchenko M.N.Tendensii razvitiya prava v sovremennom mire. Moskva: Prospekt, 2015.-376 s.

5. Административное судопроизводство. Учебник для студентов высших учебных заведений по направлению «Юриспруденция» (специалист, бакалавр, магистр) / Под ред. В.В.Яркова. – М. Статут, 2016. – 560 с.

6. Общее административное право: учебник в 2 ч. Част 2: Административно-деликтное право (КоАП РФ). Административное судопроизводство (КАС РФ) / Под ред.Ю.Н.Старилова; Воронежский государственный университет. 2-е изд., пересмотр. и доп. –Воронеж: Издательский дом ВГУ, 2017.-820с. (стр. стр.162-171; 555-733).

7. Marchenko M.N.Problemy obshchey teorii gosudarstva i prava (Pravo):v 2 t.-2-izd.-Moskva:Prospekt, 2019.T.2:-648 s.

8. Scott Veitch, Emilios Christodoulidis, Lindsay Farmer. Jurisprudence. Themes and Concepts. Second ed. – London: Routledge publication, 2012.– 305p.

9. Hans Kelsen. General Theory of Law and State. – Cambridge: Harvard University Press, 2009. –516 p.

V. Elektron ta'lim resurslari

1. <http://www.lex.uz>
2. <http://www.senat.uz>
3. <http://www.gov.uz>
4. <http://www.my.gov.uz>
5. <http://www.parliament.gov.uz>
6. <http://www.ziyonet.uz>

VIII. TAQRIZLAR

Toshkent davlat yuridik universiteti huzuridagi
Yuridik kadrlarni xalqaro standartlar bo'yicha professional
o'qitish markazi "Huquqshunoslik" va "Yurisprudensiya" yo'nalishlari
qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarining
"Davlat-huquqiy fanlarning dolzarb masalalari" moduli
o'quv uslubiy majmuasiga
T A Q R I Z

Mazkur majmua O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishining Taraqqiyot strategiyasida ko'zlangan maqsadlarga monand tarzda ishlab chiqilgan bo'lib, "Huquqshunoslik" va "Yurisprudensiya" yo'nalishlari uchun davlat - huquqiy fanlarning dolzarb masalalarini o'rganishga yangicha yondashuvni aks etgan holda tuzilgan. Ushbu yondashuv mavzular ketma-ketligi va mazmunida seziladi. Xususan, modul mualliflari tomonidan mavzular shakllantirilishida davlat va jamiyat hamkorligiga asosiy e'tibor qaratilganligi hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning ta'kidlaganlaridek, "xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak" degan yondashuvni anglash mumkin.

Majmua ta'lim tizimiga oid qonun hujjatlarda belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo'lib, u zamonaviy talablar asosida qayta tayyorlash va malaka oshirish jarayonlarining mazmunini takomillashtirish hamda oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kasbiy kompetentligini muntazam oshirib borishga xizmat qiladi.

Shuningdek o'quv-uslubiy majmua tinglovchilarda davlat-huquqiy fanlar normalarini qo'llash sohasida nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, shuningdek ma'muriy huquqni dolzarb muammolar doirasida fanni o'qitishning zamonaviy yondashuvlari bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirish, muammoli vaziyatlarga nisbatan qonunchilikni izlash va qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish, mantiqiy savollarga huquqiy asoslantirilgan javob berish ko'nikmasini shakllantirish hamda mustaqil ta'lim orqali tinglovchiga bilimlarni mustaqil o'zlashtirishga yordam beradi.

O'quv-uslubiy majmuadan yangicha yondashuvga asoslangan holda tuzilgan kazuclar, glossariylar, testlar va mantiqiy savollar, shuningdek ma'ruza matnlari va amaliy mashg'ulot materiallari o'rin olgan bo'lib, ushbu materiallarni davlat va jamiyatni hamkorligini ta'minlashga hamda aniq yo'nalishni belgilab beradigan amaliyotga yo'naltirilganligi tinglovchilarni olgan bilimlarini har tomonlama mustahkamlashga zamin yaratadi.

Yuqorida sanab o'tilgan argumentlar asosida shuni xulosalab ta'kidlash kerakki, tayyorlangan o'quv-uslubiy majmua sifati va muvafaqqiyatini prognoz qilib, mazkur sifatga e'tibor berilgan modullar asosida davlat - huquqiy fanlarni o'rganish ko'proq amaliy natijalar uchun samaraliroq bo'ladi. Mazkur modul doirasida tayyorlangan o'quv-uslubiy majmuani tasdiqlash va malaka oshirish kurslarida keng foydalanishga tavsiya beramiz.

TDYU "Konstitutsiyaviy huquq"
kafedrasi professori, y.f.d.

I. Bekov

TDYU "Ma'muriy va moliya huquqi"
kafedrasi dotsenti v.b., y.f.n.

A. Egamberdiyev